

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İZMİR BASININDAKİ YANSIMALARIYLA SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Engin ÇAKIRBAŞ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU

AKSARAY, 2015

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İZMİR BASININDAKİ YANSIMALARIYLA SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Engin ÇAKIRBAŞ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU

AKSARAY, 2015

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı tüm akademik kurallara ve sosyal bilimler araştırmalarının etik ilkelerine uygun olarak gerçekleştirdiğimi ve sunduğumu; bu kurallar ve ilkelere aykırı hiç bir yol ve yardıma başvurmaksızın bizzat hazırladığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu; çalışmamın kullandığım veriler üzerinde her türlü oynamadan ve her türlü intihalden muaf olduğunu beyan ederim.
Tezimle ilgili yaptığım beyana aykırı bir durum saptanırsa ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

17 /06 / 2015

Engin ÇAKIRBAŞ

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KABUL ve ONAY BELGESİ

Enstitümüz 142218301 nolu öğrencisi Engin ÇAKIRBAŞ'ın İZMİR BASININDAKİ YANSIMALARIYLA SERBEST CUMHURİYET FIRKASI başlıklı lisansüstü tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak **Oy Birliği** ile kabul edilmiştir.

Danışman	**: Yrd. Doç. Dr. Fatih Tuğluoğlu**	**Aksaray Üniversitesi**
Üye	**:Yrd. Doç. Dr. Cihat Yıldırım**	**Aksaray Üniversitesi**
Üye	**: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Sarı**	**Aksaray Üniversitesi**

Tezin Savunulduğu Tarih : 17/06/2015

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 15.07.2015 tarih ve 2015/25-3 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Unvan, Adı SOYADI
Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr.
Sevilay USLU DİVANOĞLU
Müdür

TEŞEKKÜR

Gerek eğitim-öğretim sırasında gerekse yüksek lisans çalışmalarım boyunca desteğini esirgemeyen, tüm bilimsel etkinliklerimde sahip olduğu geniş vizyonu ile yönlendiren, araştırmama görüş ve olumlu eleştirileri ile katkıda bulunan, değerli hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU'na, bölümümdeki hepsi birbirinden değerli hocalarıma, her daim yanımda olan anne babama ve sevgili nişanlım Ebru'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Engin ÇAKIRBAŞ

ÖZET

Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Parti döneminde kurulan ikinci muhalefet partisidir. Partinin kurucusu ise Ali Fethi Okyar olmuştur. Bu çalışmada, 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan, 17 Kasım 1930 tarihinde kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir'deki faaliyetleri ve bu sırada oluşan tartışmalar incelenmiştir. Bu çalışmamızda en önemli materyalimiz İzmir'deki gazeteler olmuştur. Yeni partinin hayatında özellikle İzmir mitingi önemlidir. Kalabalık İzmir mitingi partinin kısa sürede etkili olduğunu göstermektedir. Daha sonra ise parti ciddi eleştirilere uğramıştır. 1930 senesinde yapılan Belediye seçimlerinde Fethi Okyar'ın partisi 22 yerde belediye seçimini kazanmıştı. İlerleyen günlerde iki partinin liderleri arasında TBMM'deki tartışmalar daha da artmıştı. Fethi Okyar ise Partisini kapatma kararı almış, böylelikle 1946'ya kadar sürecek olan Tek Parti dönemi başlamıştı.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Fethi Okyar, İzmir gazeteleri, İzmir mitingi, TBMM.

ABSTRACT

The Free Republican Party is the second party in the single party era. The founder of the party Ali Fethi was Okyar. In this article the activities of the Free Republican Party in İzmir which was founded on 12 th August 1930 and closed on 17 November 1930 and the condition of the Republican People's Party has been discussed out. In this study, our most important material has been the newspaper of Izmir. In the life of the new party rally in Izmir it is especially important. The crowd Izmir rally shows that to be effective in a short time the party. Then the party has suffered severe criticism. Conquest of the municipal elections held in 1930, 22 in Okyar's party won themunicipal election. In the following days it had increased more debates between the leaders of the two parties in Turkısh Grand Natıonal Assembly. The conquest Okyar has decided to shut down the party, so that will continue until 1946 single-party era had begun.

Key words: The Free Republican Party, Fethi Okyar, Izmir newspapers, Izmir rally, TBMM

İÇİNDEKİLER

İçindekiler

TEŞEKKÜR 6
ÖZET 7
ABSTRACT 8
İÇİNDEKİLER 9
KISALTMALAR 11
ÖNSÖZ 12
GİRİŞ 14
Serbest Cumhuriyet Fırkası Dönemi İzmir Basını 14
Anadolu Gazetesi 14
Hizmet Gazetesi 15
Yeni Asır Gazetesi 17
Serbes Cumhuriyet 17
BİRİNCİ BÖLÜM 19
1.TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI'NDAN SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NA KADAR TÜRKİYE'DE SİYASİ ve EKONOMİK HAYAT 19
1.1.Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması 19
1.2.Cumhuriyet'in İlânı 20
1.3.Halifeliğin Kaldırılması 22
1.4.İlk Muhalefet Partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Fırka'nın Kuruluşu 23
1.5.Şeyh Said İsyanı ve Tpcf'nin Kapatılma Süreci 26
1.6.İzmir Suikastı Davası 30
1.7.Serbest Fırkanın Kuruluşuna Giden Süreçte Türk Ekonomisi 32
1.7.6.Osmanlı Borçları Meselesi 36
1.7.7. Dünya Ekonomik Buhranı (1929) 37
İKİNCİ BÖLÜM 39
2.GÜDÜMLÜ MUHALEFET PARTİSİ GİRİŞİMİ SERBEST CUMHURİYET FIRKASI 39
2.1.Ali Fethi Okyar'ın Türkiye'ye Gelişi ve İzmir Basınına Yansımaları 39
2.2.SCF'nin Kurulduğu Dönemin Özellikleriyle Birlikte SCF'nin Kuruluş Saikleri 39
2.3.Serbest Fırka Kuruluyor 45
2.4.Liderlerin Yeni Fırkaya Yaklaşımları 54
2.5.SCF'nin Kadrosu 55
2.6.SCF'nin Teşkilatlanma Faaliyetleri 58

2.7.SCF'nin Programı 61
2.8.Ulusal Basının SCF'ye Yaklaşımı 65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 69
3.1.İZMİR BASININDAKİ YANSIMALARIYLA FETHİ OKYAR'IN EGE BÖLGESİ GEZİLERİ 69
3.1.1.Gezi'nin Amacı ve İçeriği 69
3.1.2.Fethi Okyar'ın İzmir'e Gelişi ve Yaşanılan Olaylar 70
3.1.3.İzmir Mitingi 73
4. BÖLÜM 76
4.1.İZMİR BASININDAKİ YANSIMALARIYLA 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve FIRKANIN KAPATILMASI 76
4.2.1930 Belediye Seçimleri 76
4.3.Serbest Cumhuriyet Fırkasının Feshedilmesi 79
SONUÇ 83
EKLER 86
Fethi Bey'in, Gazi'ye Yazdığı Mektup 86
Gazi'nin, Fethi Bey'e Yazdığı Mektup 88
SCF Kurucularının Özgeçmişleri 91
Ali Fethi OKYAR 91
Nuri CONKER (Fırka Umumi Kâtibi) 94
Tahsin UZER (Fırka İdare Azası) 95
Ahmet AĞAOĞLU 95
Konyalı Aşık Mehmet Yakıcı'nın Fethi Bey'e hitaben Yazdığı "Şikâyetname" 106
KAYNAKÇA 108

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
Armhc	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
İtc	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük liman kentlerinden birisi olan İzmir, 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve Yunanlıların şehirden çıkartılacağı 9 Eylül 1922 tarihine kadar işgal altında bir dönem geçirmişti.

Cumhuriyet döneminde de önemini koruyan şehirde, 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve 1926 yılında Gazi Mustafa Kemal'e yönelik yapılan suikast davası görülmüştü. İzmir, Gazi Mustafa Kemal'in doğduğu Selanik'e oldukça benzeyen bir şehir olmasının yanında Gazi'nin annesi Zübeyde Hanım'ın kabrinin bulunduğu (Karşıyaka), fırsat buldukça ziyaret ettiği ve çok sevdiği bir şehirdi.[1]

İzmir, zengin ve verimli ovaları bulunan Ege Bölgesi'nin, tarım ürünlerinin ihraç edilmesi bakımından dışa açılan kapısı konumundaydı. 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik buhran, hammadde ve tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesine neden olmuş, Türkiye dış ticarette açık vermiş bunun sonucu olarak Türk parası değer kaybetmişti.[2] Liman şehri İzmir, ihracatın durması sonucu buhrandan en fazla etkilenen yerlerden birisi olmuştu.

Buhran yıllarında Gazi'nin şahsi gayret ve teşvikleriyle Serbest Cumhuriyet Fırkası adında bir muhalif fırka kurulmuştu. Kurulan yeni fırka özellikle buhranın etkisini gösterdiği kıyı bölgelerinde ilgi görecek ve ilerleyen günlerde bu bölgeler tarafından ciddi manada desteklenecekti. İzmir bu desteğin fiiliyata döküldüğü bir şehir olmuş ve SCF lideri Fethi (Okyar)'ın yaptığı seçim gezisi halktan büyük ilgi görmüştü. Fethi (Okyar)'ın Ege Bölgesi ziyaretleri ve meşhur İzmir mitingi yüz günlük SCF tarihinin kilit noktalarından birisiydi.

Gazetelerin hayatımıza girdiği günden beri, dönemin siyasi olaylarında basın etkin bir propaganda aracı olarak kullanılmaktaydı. Çalışmamızın konusu olan Serbest Cumhuriyet Fırkası dönemin basınında önemli bir yer tutmaktaydı. Bu dönemde Arif Oruç'un sahibi olduğu ve SCF yanlısı olarak görülen Yarın Gazetesinin tirajının 50 bini aşan baskılara ulaşması da,[3] "SCF Olayı, bir basın olayı"[4] olduğu gerçeğini göstermekteydi. SCF, İzmir'de bazı basın organları tarafından desteklenmiş, Fırkanın yayın organı niteliğindeki Serbes Cumhuriyet Gazetesi de 26 Teşrinievvel (Ekim) 1930'da İzmir'de yayın hayatına başlamıştı.[5]

---

[1] http://tr.wikipedia.org/wiki/Zübeyde_Hanım, Erişim tarihi: 02.03.2015.
[2] Alev Gözcü, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2013, s. 162-163
[3] Ali Gevgilili, Basın/Türkiye Basını, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 215.
[4] M. Taner Bayazıt, İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi, İzmir, 1992, s. 2.
[5] Serbes Cumhuriyet 26 Teşrinievvel (Ekim) 1930.

Çalışmamız İzmir mahalli basını üzerinden SCF'nin genel ve Batı Anadolu'daki faaliyetlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle partinin kısa faaliyet döneminde yayın hayatında olan ve İzmir'de çıkan *Anadolu, Hizmet, Yeni Asır ve Serbes Cumhuriyet* gazeteleri araştırmamızda kullanılacaktır.

GİRİŞ

Serbest Cumhuriyet Fırkası Dönemi İzmir Basını

Anadolu Gazetesi

Anadolu Gazetesi, 1911 yılında İttihat ve Terakki'nin İzmir'deki basın organı olan İttihat Gazetesinin imtiyaz hakkını almasıyla birlikte yayın hayatına başlamıştı.[6]

Haydar Rüştü (Öktem), "müteferrika muharriri" olarak girdiği gazeteye, 1913 yılında başyazar olmuş daha sonra İttihat ve Terakki Fırkasının gazetenin mülkiyet hakkını kendisine devretmesiyle gazetenin sahibi olmuştu. [7] Devraldığı gazetenin başlığının altında *Cumartesiden başka her gün çıkar siyasî Türk gazetesidir* yazısı bulunmaktaydı.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Antalya'ya taşınan gazete İzmir'in kurtuluşundan kısa bir süre sonra İzmir'e geri dönmüş ve yayın hayatına devam etmişti. Anadolu, Cumhuriyet döneminde İzmir'de çıkan gazeteler arasında en etkili gazete olmakla birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası'na yakın bir gazetedir.[8]

Mustafa Kemal'in isteği üzerine 1923 yılında Denizli milletvekili olarak Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisine giren Haydar Rüştü Bey'in oğlu Aydın Öktem gazete hakkında "Gazete Halk Fırkası'nı tutuyordu, fakat Halk Partisi'nin yayın organı değildi. Babam Halk Partili olduğu için gazete de o partiyi tutuyordu" açıklamasını yaparken[9] aynı konu hakkında Ö. Faruk Huyugüzel ise "Cumhuriyet'in temel prensiplerini hararetle savunan yazar, tabiatıyla gazetesinde CHF'ye yakın bir politika izlemiş, hatta bunlar uzun bir süre İzmir'de partinin yayın organı gibi çıkmıştır. Cumhuriyet devrinde hükümetten ve partiden maddi destek gören Öktem, bu yüzden zaman zaman diğer gazete yazarlarının imalı sözlerine de maruz kaldığını ifade etmişti.[10]

Özellikle SCF dönemini kapsayan tarihlerde CHF'yi destekleyen Anadolu Gazetesi yapılan belediye seçimlerinde bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu durumu seçim zamanı gazetenin ilk sayfasında yer alan "Milli Borcumuz, başlığı altında ki: Aziz İzmirliler! Seni düşman esaretinden kurtaran Cumhuriyet Halk Fırkasıdır. Aziz İzmirli! Reyini Halk

[6]Zeki Arıkan, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını, Cilt 1, İletişim Yayınları, s. 103.
[7] Ö. Faruk Huyugüzel, İzmir Fikir ve Sanat Adamları, T.C. Kültür Bakanlığı Eserleri, Ankara 2000, s. 218.
[8] Bayazıt, a.g.e. s. 16.
[9] Zeki Arıkan, İzmir Basın Tarihi, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2006, s. 183.
[10] Huyugüzel, age. s. 221.

Fırkasına ver." cümleleri net bir şekilde açıklamaktaydı.[11] Anadolu, Haydar Rüştü Bey'in 1953'te vefatından sonra 1 yıl daha yayına devam etmiş ve 1954 yılında kapanmıştı.[12]

Hizmet Gazetesi

Hizmet Gazetesi 1886 yılında Halid Ziya, Tevfik Nevzat ve Bıçakçızade Hakkı tarafından İzmir Valisi Halil Rıfat Paşa'nın desteğiyle çıkarılmıştır.[13] Halid Ziya (Uşaklıgil)'in "Hizmet, sonraları İstanbul gençliğine de bir neşir vasıtası olmuştur" şeklindeki açıklamasından da anlaşılacağı üzere Hizmet, İzmir'e siyasi ve kültürel alanda canlılık getirmesinin yanında İstanbul ve diğer bölgelerde de ilgi görmüştü.[14]

Hizmet, birkaç defa kapatılmış ve yeniden açılmış,[15] 1926 yılında ise Cumhuriyet döneminin ünlü gazetecilerinden Zeynel Besim (Sun) tarafından çıkarılmıştı.[16]

1925 yılında başlayan Yanık Yurd Gazetesinde çalışmaya başlayan Zeynel Besim ilerleyen günlerde bu gazeteyi satın almış, 364-381 sayıları arasında gazeteyi *Hizmet Yanık Yurd* olarak çıkarmış, 1 Nisan 1926 senesi 382. sayısından itibaren de gazetenin adını Hizmet olarak değiştirmişti.[17]

Zeynel Besim, Atatürk'ün inkılâplarını içtenlikle desteklemekle birlikte Fethi (Okyar)'ın kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir'deki teşkilatlanmasına katkıda bulunmuştu. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve hükümete karşı muhalif bir tutum benimsemiş ve bu yüzden mahkeme tarafından tutuklanmıştır.[18] Ayrıca Hizmet, Serbest Fırka döneminde 2 bin adet baskısıyla o zaman için en yüksek tirajına ulaşmıştı.[19]

Ahmet Ağaoğlu, hatıralarında Zeynel Besim (Sun) hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Şimdi bu Vâsıf Bey, İzmir'e gönderilmişti. İzmir'de öteden beri tanıdığı gazeteci Zeynel Besim vardı. Zeynel Besim ilk gününden itibaren Serbest Fırka'yı desteklemiş, İzmir'de çıkardığı gazete ile bu Fırkayı tutmakta idi. Fethi Bey kendisine mühim vazifeler de

[11] Anadolu, 25 Eylül Perşembe 1930.
[12] Arıkan, a.g.e. s. 192.
[13] Huyugüzel, a.g.e. s. 575.
[14] Arıkan, agm, s. 106.
[15] Arıkan, age, s. 174-175.
[16] Arıkan, age, s. 174.
[17] Turan Akkoyun, Zeynel Besim Sun'un Mühim Bir Eseri, Tarih ve Toplum, Temmuz 1993, Cilt 20/Sayı 115, s. 60.
[18] Hizmet 14 Eylül Pazar 1930.
[19] Akkoyun, a.g.m. s. 60.

vermişti. Şimdi Vâsıf Bey bu adamı kazanmağa koyuldu. Sonradan yapılan ifşaattan anlaşıldı ki Vâsıf Bey, Zeynel Besim'e üç bin lira vermiş. Bunun neticesi olarak da bu zat çok geçmeden kalemini Serbest Fırka'ya çevirdi. Fakat bu da uzun müddet devam etmedi. Çünkü üç bin lira çabuk eriyip bitmişti. Fakat Vâsıf Bey'de Zeynel Besim'den istediğini almıştı. Zeynel Bey'in yeni taleplerini reddetti. Bunun üzerine bu kere de Vâsıf Bey'e karşı çevrildi ve bu hâdiseyi izah ederken Vâsıf Bey'in kendisine, gerek Fethi Bey'e, gerek İsmet Paşa'ya karşı, tamamen müstakil bir fırka kurmak teklifinde bulunulmuş olduğunu ve bu suretle onu kandırmağa muvaffak olduğunu söyledi."[20]

Zeynel Besim Bey ise bu durumu tekzip etmiş ve sert bir yazı ile hâdiseyi 21 Teşrinievvel 1930 günü gazetesinin ilk sayfasında okuyucularıyla paylaşmıştı.[21]

İlerleyen günlerde Hizmet Gazetesi ile SCF yanlısı Yeni Asır Gazetesinin Başyazarı İsmail Hakkı (Ocaklıoğlu) ile tartışmaya girdiği görülmektedir. Yaşanan olaylar üzerine Serbes Cumhuriyet gazetesi "mahut dönek gazete Hizmet, kırık kalemler torbası Hizmet" cümleleriyle Hizmet Gazetesini sert bir şekilde eleştirmişti.[22]

Serbes Cumhuriyet'te Ekrem Hayri Bey de bu tartışmalar üzerine Zeynel Besim Bey için: "Efkârı yirmi dört saat için karıştırmak emelinde bulunanlar, ancak kendilerini aldatmış olurlar. Zeynel Besim Bey, zavallılıkta, artık rahmete bile dile olmıyacak bir derekeye düşmüştür" ifadelerini kullanmıştı.[23]

Zeynel Besim Bey Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından ve Menemen olayından sonra tutumunu değiştirmek zorunda kalmış ve manevi bağım var dediği Cumhuriyet Halk Fırkası çizgisinde yayın yapmıştı. Huyugüzel'in deyimiyle: "Serbest Fırka konusundaki faaliyetleri Zeynel Besim'in İzmir'deki gazetecilik hayatının sona ermesine sebep olmuştur. Daha sonra ise gazetesini damadı olan Orhan Rahmi Gökçe'ye devretmişti.[24]

[20] Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 1994, s.92-93.
[21] Ek-resin
[22] Hakkı Uyar, SCF'nin Yayın Organı, Serbes Cumhuriyet Gazetesi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce/Liberalizm, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, Ekim 2005, s. 4.
[23] Serbes Cumhuriyet 26 Teşrinievvel Pazar 1930.
[24] Huyugüzel, a.g.e. s. 600.

Yeni Asır Gazetesi

Gazete ilk olarak Asır adıyla 31 Ağustos 1895 yılında Selanik'te çıkmıştı.[25] II. Meşrutiyet'in ilanına kadar sadece öğleden sonraları çıkan gazete, hürriyetin ilan edildiği 23 Temmuz 1908 günü sabah yaptığı yayınla haberi kamuoyuna duyurmuştu. O günden sonra öğleden sonra çıkan (Asır) olarak değil, sabahları çıkan (Yeni Asır) olarak ikinci neşriyat hayatına başlamıştı.[26] İncelediğimiz dönemde ki başlığının altında bulunan "*Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet eserlerinin bekçisi, sabahları çıkar siyasî gazetedir*" yazısında da sabahları çıktığı vurgulanmaktaydı.[27]

Gazetenin 1911 yılından 1975 yılına kadar imtiyaz sahipliğini Ali Şevket Bilgin yapmıştı. Bilgin, Serbest Fırka'nın kurulmasıyla birlikte Fethi (Okyar) ile görüşüp bu fırkayı desteklemişti. SCF'nin kapatılması sonucu 14 Ocak 1932'de CHP'ye üye olmuştur. 1975'te imtiyaz hakkını oğlu Dinç Bilgin'e devretmişti.[28]

Gazetenin Başyazarı ve Genel Yayın Müdürü İsmail Hakkı (Ocaklıoğlu) Serbest Fırka'nın İzmir'deki en büyük destekçilerindendi.[29] Huyugüzel'e göre bir başka yazar Mehmet Sırrı ise Serbest Fırkayı desteklediği gerekçesiyle yargılanmış ve tutuklanmıştı.[30]

1924 yılında Selanik'ten İzmir'e taşınan gazete yayın hayatına günümüzde de devam etmektedir. Bu özelliğiyle Yeni Asır, ülkemizde en uzun süreyle yayın hayatında kalan gazetelerden biridir.

Serbes Cumhuriyet

Serbes Cumhuriyet Gazetesi, ilk sayısını 26 Teşrinievvel 1930 Pazar günü İzmir'de çıkarmıştı. Gazetenin Başyazarı Faik Muhittin, Yazı İşleri Müdürü Ali Şevket (Bilgin)'in kardeşi Behzat Arif (Bilgin)'di. Behzat Arif, ağabeyinden farklı olarak siyasetle aktif bir şekilde ilgilenen bir yazardı. Huyugüzel'e göre 1930'da Serbest Fırka'yı desteklemesi yüzünden tutuklanmış, "hükümetin manevi şahsiyetini tahkir" suçundan üç yıl hapse mahkum edilince, karar kesinleşmeden Paris'e kaçmıştı.[31] Başlığın sağ tarafında "Her gün öğleyin çıkar, Halk için mücadeleden yılmaz, Mefkûre Gazetesidir" sloganı bulunmaktaydı. Gazete'nin idarehanesi ise "Yeni Asır" yurdu olarak belirtilmekteydi.

[25] Arıkan, age, s. 193.
[26] Arıkan, age, s. 195.
[27] Örneğin; Yeni Asır 21 Ağustos Perşembe 1930.
[28] Huyugüzel, a.g.e. s. 66-67.
[29] Huyugüzel, age, s. 275.
[30] Huyugüzel, age, s. 409.
[31] Huyugüzel, age, s. 93-94.

İsminden ve içeriğinden anlaşıldığı üzere gazete Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yayın organı niteliğindeydi. İlk sayısında "Büyük Liderin İhtisasatı" başlığı ve sayfanın tam ortasında Fethi Bey'in kendisinin gazeteye göndermiş olduğu imzalı büyük bir resmi bulunmakta idi. Gazete'nin ilk sayfasında gazetenin isminin tesadüfen seçilmediği, Fethi Bey'in yolundan gitmeyi şeref ve vazife borcu biliriz yazdığı gözlenmişti.[32]

Ahmet Ağaoğlu, Serbes Cumhuriyet'in ilk sayısında "İki Hakikat" isimli makalesinde "CHF'nin çürüklüğünden" bahsetmiş ve seçimlerde müdahale ve engellemeler olmasaydı Halk Fırkası'nın hezimete uğrayacağını belirtmişti. Seçimlerde yolsuzluk yapıldığını şiddetle dile getiren gazetede Behzat Arif'in "Öğleden öğleye" yazı dizisi ile "Sorabilir miyiz?" başlıklı yazar ismi belirtilmeyen bir yazı dizisi yayınlanmaktaydı. 27 Teşrinievvel tarihinden itibaren ise Emile Faguet'in "Liberalizm nedir" başlıklı yazı dizisine başlanmıştı.

Gazete 14 Ocak 1931 günü "Aziz karilerimize, Gazetemiz yarından itibaren neşriyatını tatil edecektir" demiş ve mevkisini Halkın Sesi Gazetesine bırakma kararı almıştı. 71 gün yayın hayatında kalan Serbes Cumhuriyet bu şekilde yayın hayatına son vermişti.[33]

[32] Ek-2
[33] Serbes Cumhuriyet 11 Kânunusani (Ocak) Cumartesi 1931.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI'NDAN SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NA KADAR TÜRKİYE'DE SİYASİ ve EKONOMİK HAYAT

1.1.Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması

Osmanlı Devleti'nin, mağlup olarak çıktığı Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu coğrafyası İtilaf devletleri tarafından işgal edilmiş, Anadolu halkı bu duruma karşı tepkisini ortaya koymuş ve Milli Mücadele Dönemi olarak adlandırılan günler başlamıştı. Bu dönemde Mücadele'nin önder kadrosu tarafından 23 Nisan 1920 günü Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve böylece egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu ilkesi* kabul edilmiş oldu.

Mustafa Kemal 24 Nisan 1920'de Meclis'te yaptığı konuşmada hükümet şeklini belirterek, "Böyle bir hükümet, milli hâkimiyet temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir" [34] demiş ve Meclisin açılmasıyla başlayan demokratik halk yönetiminin ileride Cumhuriyet ile taçlanacağının sinyalini vermişti.

Ne var ki temel ilkesini Misak-ı Milli olarak belirleyen Meclis'te zaman geçtikçe farklı fikir ve düşüncede olan insanların ortak çalışma yapmada sıkıntı yaşadıkları görülmüştü. En basit konularda dahi oyların dağılması sonucu mecliste ortak bir karar alınması neredeyse imkânsız hale gelmişti. Bunun üzerine mecliste oy birlikteliğini sağlamak amacıyla çeşitli gruplar kurulmuştu. Bu durumun da fayda vermediğini gören Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurma teklifinde bulunmuş, Meclisin teklifi kabul etmesi üzerine 10 Mayıs 1921'de grup kurulmuş ve kendisi de grubun başkanı seçilmişti.[35]

TBMM'de zamanla Mustafa Kemal'in şahsi otoritesinin artmasından şikayet eden muhalif kimlikli kişiler belirmişti. Bu muhalif hareket Temmuz 1922'de Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş)'ın liderliğinde İkinci Grup olarak anılacak İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla örgütlü bir yapı haline bürünmüştü.[36]

---

* Günümüzde bu yazı Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünün arkasındaki duvarda mevcuttur.

[34] Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Kemal Atatürk Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s. 300.

[35] Korkmaz, age, s. 403-404.

[36] Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2011, s. 379-380.

TBMM'nin birinci dönemi fikri tenkitlerin yapıldığı herkesin sözünü rahatlıkla söyleyebildiği özgürlükçü bir parlamentoydu. Türkiye'de demokrasi ruhunun birinci meclis'te var olduğunu dile getiren Kemal Karpat, "Kanımca bir siyasal ve sosyal mucize sayılabilecek Milli Mücadele ve Birinci Millet Meclisi (1920-23) hem demokrasi hem de milli beraberlik örneğidir" demekteydi.[37]

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından Lozan Antlaşması'na giden süreçte Lozan'a İstanbul ile Ankara hükümetlerinin birlikte davet edilmesi üzerine Mustafa Kemal'in sorun olarak gördüğü bu ikili durumu ortadan kaldırmak amacıyla TBMM 1 Kasım 1922'de Saltanat idaresini kaldırmıştı. Böylelikle Lozan'da Türkiye'yi İsmet Paşa ve arkadaşlarından müteşekkil Ankara Hükümeti temsil etmişti.

Saltanat'ın kaldırılmasını yorumlayan İsmet İnönü: "Sabit olmuştu ki saltanat idaresinin tekrardan memleket mukadderatına hâkim olması yanlıştır. Bu hepimizin arasında bir kanaat haline gelmişti… Mesela ben Garp Cephesi Kumandanı idim. Benim için tabii olan şuydu; Büyük Millet Meclisi kurulmuştu. Harp bitince bu idare devam edecekti. Tekrar saltanata yer verilmeyecekti"[38] diyerek ileride saltanat idaresinin mümkün olmadığını dile getirecekti.

Saltanat'ın kaldırılmasıyla birlikte Cumhuriyet'e geçiş sürecinde önemli bir adım atılmış ve yahut önemli bir engel ortadan kaldırılmış idi.

1.2.Cumhuriyet'in İlânı

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nin toplandığı günlerde Mazhar Müfit'e: "Açıkça söyleyeyim: Şekli hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet olacaktır"[39] diyerek vakti geldiğinde geçilecek yönetim biçimini işaret etmekteydi. Burada belirtmek isterim ki; birkaç devlet tarafından işgal altında olan bir ülkede, zamanı gelince şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır demek, Mustafa Kemal'in bağımsızlığın kazanılacağı güne ve sonrasına olan inancını göstermesi açısından oldukça dikkate değerdir.

[37] Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010, s. 50.
[38] Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. 1997, s. 19-20.
[39] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu Basımevi, I. Cilt, 3.Baskı, Ankara, 1988, s. 74.

Mustafa Kemal, 1923'ün Eylül ayında, Halk Fırkası başkanlığına seçildiğinde yanında bulunan birkaç azaya: "Türkiye Cumhuriyet usulü ile idare olunur ve bir halk devletidir"[40] diyerek Cumhuriyet rejimine yakın bir zamanda geçileceğini ifade etmişti.

Mustafa Kemal ve arkadaşları Cumhuriyet rejimini ilan etmeye hazırlanırken bu konu bazı kesimler tarafından eleştiri konusu yapılmıştı. Özellikle İstanbul havalisi bu durumu şiddetle eleştirmekteydi. Hoca Raif liderliğindeki gelenekçiler bu süreci, idarenin Cumhuriyet'e doğru gittiği, amaçlarının halifelik ve padişahlık haklarını muhafaza etmek, memleketi gelecekte cumhuriyet idaresinden korumak şeklinde yorumlamaktaydı. 19 Ekim'de Tevhid-i Efkâr'da çıkan bir yazıda ise Ankara istasyon binasındaki görüşmeler sert bir şekilde eleştirilmekteydi. İsimsiz yazıda, Cumhuriyet'in istasyonlarda değil meclislerde doğduğundan ve istasyonlardan ancak trenlerin çıktığından bahsedilmekteydi.[41]

Nitekim 27 Ekim günü başlayan Vekiller Heyeti'nin seçilmesi konusunda yaşanılan sıkıntılar ertesi günün gecesine kadar sürmüştü. Mustafa Kemal, yaşanılan sıkıntının anayasadaki birtakım eksikliklerden kaynaklandığını bildiğinden 28 Ekim akşamı, Kemalettin Sami, Halit Paşa, İsmet Paşa, Kazım Paşa, Fethi Bey, Rize Milletvekili Fuad Bey ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref'in de hazır bulunduğu akşam yemeğinde "Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz" diyerek sorunun çözümünü dile getirmişti. O gece çalışmalara başlayan Mustafa Kemal, 1921 anayasasından devlet biçimiyle ilgili maddeyi değiştirmiş, birinci maddenin sonuna "Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi Cumhuriyet'tir" cümlesini ekleyip yeni tasarı taslağını tamamlamıştı. Nihayet 29 Ekim'de TBMM'de başlayan görüşmeler sonucu tasarı milletvekillerinin tasdikiyle kabul edilmişti. Kararın ardından 158 kişinin tamamının oyuyla Mustafa Kemal, Türkiye Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilmişti.[42]

İnönü'ye göre mevcut yönetim biçimi yıllardan beri Cumhuriyet olduğuna göre mesele sadece işin adının konulmasıydı.[43] Abdurrahman Şeref Bey'e göre de 23 Nisan 1920'de "doğan çocuğun adının konulmasıydı" Cumhuriyet'in ilan edilmesi.[44]

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden önce olduğu gibi ilan edilmesinden sonra da birtakım tepkiler meydana geldi. O gece Trabzon'da bulunan Kazım Karabekir Paşa atılan top atışları üzerine cumhuriyetin ilan edildiğini öğrenmiş ve "Biz bunu konuşmamıştık" diyerek hayretini

[40] Necati Çankaya, Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri, Tifdruk Matbaası, İstanbul, 1985, s. 225.
[41] Hasan Türker, İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları, Toplumsal Tarih Dergisi, Kasım 1998, Sayı 59, Cilt 10 s. 4-8
[42] Korkmaz, age, s. 550.
[43] İpekçi, age, s. 21.
[44] Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009, s. 440.

dile getirmişti.[45] Ali Fuat Cebesoy ise ilanın ekseriya fikir adamlarının olmadığı zamana denk getirilip emrivaki şeklinde kabul edildiğini belirtmişti.[46] Öyle ki İsmet İnönü dahi bu ilan işini bir "hükümet buhranı icat edilip bir oldubittiye getirilme" şeklinde yorumlamaktaydı.[47]

İlerleyen günlerde Halk Fırkası içinde bunalım sebebi olacak bu durum Osmanlı Hanedanına bağlılığı bilinen ve muhalif olabilme ihtimali bulunan kişilerin kent dışındayken, onlara sorulup danışılmadan ve de durumdan haberdar edilmeden bir kararın alınmasından kaynaklanmaktaydı.[48] Böylece Milli Mücadelenin önder kadroları arasındaki ayrılık daha da belirgin bir hal alacaktı. Bu gergin ortam altında bu sefer de halifelik meselesi gündeme gelecekti.

1.3.Halifeliğin Kaldırılması

18 Şubat 1924'te[49] Rauf Orbay ve Kazım Karabekir'in Halife Abdülmecid Efendiyi ziyaret etmeleri üzerine İsmet İnönü, "Bir halife, zihninden bu memleketin mukadderatına karışmak arzusunu geçirirse, o kafayı behemehâl koparırız" demiş ve halifeliğin de pek yakında tarihe karışacağının sinyalini vermişti.[50]

İsmet İnönü, o günlerde harp oyunları dolayısıyla İzmir'de bulunan Mustafa Kemal'i 22 Ocak 1922 tarihli şifreli bir telgraf ile durumdan haberdar etti. Halife'nin İstanbul'a gelen hükümet yetkilileriyle görüşememekten üzüntü duyduğu ve hilafet hazinesi giderlerine Maliye hazinesince yardım edilmesi hususlarını içeren telgrafı[51] okuyan Mustafa Kemal birkaç gün sonra İsmet İnönü, Kazım Özalp ve Fevzi Çakmak ile bu konu hakkında İzmir'de dörtlü toplantı yapmış ve halifeliğin kaldırılmasının vakti geldiğine karar vermişti.[52]

Hilafet'in kaldırılmasına sebep olan bir diğer husus ta Hint Hilafet Komitesi Reisi Ağa Han'ın İsmet İnönü'ye yazdığı mektuptu. İstanbul'daki gazetelerden bazılarının bu mektubu yayınlaması üzerine bunu suç unsuru olarak gören hükümet, İstanbul'da bazı gazeteciler

[45] Atay, age, s. 441-442.
[46] Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Temel Yayınları, İstanbul, 2011, s. 486.
[47] İpekçi, age, s. 60.
[48] Eric Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 49.
[49] Zürcher, age, s. 49.
[50] Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, Cilt I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 9.Baskı, 1999, s. 284.
[51] Korkmaz, age, s. 572.
[52] Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Bilgi Yayınları, III. Cilt, 1.Baskı, 1995, s. 56.

hakkında suç duyurusunda bulunmuştu. Gazeteciler beraat etmişlerdi ama Hilafet makamının varlığı üzerine tartışmalar da başlamış olmuştu.[53]

Bu şartlar altında gerçekleşen 2 Mart 1924 tarihli Meclis toplantısında Şeyh Saffet Efendi'nin ve elli üç mebusun imzasıyla hazırlanan "Hilafet'in kaldırılması ile Osmanlı hanedanının Türkiye sınırlarının dışına çıkarılmasına" dair 431 numaralı yasa teklifi meclis tarafından görüşülmüş ve 3 Mart günü halifeliğin kaldırılması ile hanedan üyelerinin yurt dışına çıkmaları kararlaştırılmıştı. Gerekçe olarak halifelik makamının Türkiye'yi iç ve dış siyasette iki başlı konuma getirdiği ve bu durumun ülke adına bir tehlike olduğu, halifeliğin hükümet ve cumhuriyet kelimeleriyle benzer kavramlar olduğu gösterilmişti.[54] Alınan karar o gece uygulanmış ve hanedan üyeleri ülke sınırları dışına çıkarılmıştı.

Meclis'te aynı gün, Şeriye ve Evkaf Vekâletiyle, Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla medreselerin kapatılıp öğretimin birleştirilmesi kararlaştırılmıştı.[55]

1.4.İlk Muhalefet Partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Fırka'nın Kuruluşu

Cumhuriyet'in ilanı ve halifeliğin kaldırılması muhalif şahsiyetlerin kendi çizgisini belirleme vaktinin geldiğinin en net göstergesiydi. Özellikle Rauf Orbay'ın Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ile yaşadığı fikir ayrılığı bu durumu hızlandıran bir unsurdu. Kazım Karabekir ise hilafetin kaldırılması ile halifenin yurt dışına çıkarılması hususunda kendilerine danışılmadan alınan kararı "birkaç kişi kendi aralarında" karar almış şeklinde yorumlamıştı.[56] Ayrıca bu kişiler arasındaki soğukluk Meclis'te 8 Kasım 1924 günü hükümet hakkında verilen gensoru önergesi görüşmelerinde de yaşanmış, oylama sonucunda hükümet 148 kişinin oyuyla güvenoyu almıştı. Karşıt oy sayısı ise 19'du. Oylamada bulunamayan Rauf Orbay ile on arkadaşı ertesi gün Halk Fırkasından istifa etmişlerdi. Eric Zürcher'in de dediği gibi bölünme artık gerçekleşmişti. [57] Belli olmuştu ki istifalar Halk Fırkası'na karşı siyasal bir örgütlenmenin de yakın bir vakitte gerçekleşecekti.[58]

[53] Cemal Kutay, Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 349.
[54] Turan, age, s. 57-58.
[55] Aydemir, age, s. 286.
[56] Turan, age, s. 98.
[57] Zürcher, age, s. 71-72.
[58] Turan, age, s. 97- 98.

İstifa eden Rauf Bey, Refet Bele ve Adnan Adıvar gibi isimlerle, halen mecliste bulunan Karabekir ve Cebesoy Paşalar arasında da nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği hususunda toplantılar başlamıştı. Aslında bu toplantılar daha Eylül ayında İzmir'de Rauf Bey'in annesinin evinde başlamıştı. Ve toplantı neticesinde daha fazla orduda kalınamayacağı ve bütün arkadaşların mecliste toplanması gerektiği vurgusu yapılmıştı. Daha sonra İstanbul Şişli'de de görüşülmüş ve artık istifa edilmesi hususunda kesin karara varılmıştı.[59]

Alınan karar gereği Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Cafer Tayyar Eğilmez sırasıyla istifa edecek ve yeni kurulacak olan Terakkiperver Fırka'ya katılacaklardı.[60]

Mustafa Kemal, paşaların istifalarını bir komplo olarak değerlendirmiş ve hemen karşı harekâta geçmişti. Genç bir subayken dahi ordunun kesinlikle siyasete girmemesi tezini savunan Mustafa Kemal [61] ordudaki diğer nüfuzlu kişileri siyasetten ayırma fikrini uygulamaya koymuştu. Bu bağlamda Fevzi Çakmak, Cevat Çobanlı, İzzettin (Çalışlar), Ali Hikmet (Ayerdem), Fahrettin (Altay), Cafer Tayyar ve Şükrü Naili (Gökberk) gibi paşalardan mebusluktan istifa etmelerini ve sadece ordu kumandanlığı görevlerini yürütmelerini emretti.[62] Ali Fuat Cebesoy, Karabekir, Cafer Tayyar Paşaların istifa etmeleri üzerine artık ordu içinde Mustafa Kemal'e karşı duracak bir komutan da kalmamış oldu.[63]

O zamanlar adı sadece Halk Fırkası olan parti, yeni fırka kurulmadan önce 10 Kasımda adını "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak değiştirecek ve yeni Türkiye'de isminde "Cumhuriyet" kelimesi bulunan ilk fırka olacaktı.[64]

Kasım ayı içerisinde yapılan görüşmelerde fırka kurma teşebbüsleri hız kazanmış ve 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla Cumhuriyet tarihinin ilk muhalif fırkası kurulmuş oldu. Kurulan fırka'nın genel merkezi Ankara Postahane sokağı 27 numaralı hane olarak belirtilmişti. Fırkanın reisliğini ise Kazım Karabekir üstlenmişti.[65]

---

[59] Cebesoy, age, s. 494-496.
[60] Zürcher, age, s. 74.
[61] Yalçın Toker, Atatürk'ün Yakın Çevresi, Toker Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29.
[62] Atay, age, s. 239.
[63] Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 119.
[64] Zürcher, age, s. 78.
[65] Ahmet Yeşil, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002, s. 190.

1.4.1.Fırka'nın Programı ve Faaliyetleri

Nihai olarak 28 mebusa ulaşacak TpCF, çalışmalarına 58 maddelik programını açıklamakla başladı.[66]

Programın en dikkat çeken maddesi olan altıncı madde de "Fırka efkâr ve itikadatı diniyeye hürmetkârdır" denilmekteydi.[67] Aslında bu madde fırka liderlerinin düşünce sahasını yansıtması bakımından da oldukça önemliydi.

1924'te bu madde hakkında "bunun aksini düşünmek için sebep yoktur"[68] diyen Mustafa Kemal, Nutuk'ta altıncı madde üzerinden TpCF'yi şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve bu madde ile yola çıkanların, hilafet yanlısı kişilerin yeni Fırkaya hücumunun kaçınılmaz olduğu gerçeğini nasıl kavrayamadıklarını dile getirmişti.[69] Ayrıca Mustafa Kemal programın mevcut fırkanın programından farklı olmadığını yeni ve esaslı bir prensip getirilmediğini vurgulamıştı.[70]

Cebesoy'a göre ise fırka liberal ve demokrat olmasının yanında aynı zamanda laiklik taraftarıydı.[71] Ayrıca liberal tutumlu TpCF, programında yabancı sermayenin ülkeye girişinde kolaylık sağlanılacağını açıklamıştı.[72]

İstanbul Merkez Şubesi, eski ittihatçılardan Kara Vasıf Bey'in girişimleriyle sade bir törenle açılmış, şubenin kâtibi de kendisi olmuştu. Yeni fırka taşradaki ilk şubesini kuruluştan yaklaşık on gün sonra Urfa'da açmıştı. Daha sonra Sivas'ta açılmıştı. Eskişehir, Trabzon, Erzurum, Ordu, İzmir, Afyon, Amasya, Samsun, Sinop, Maraş şehirlerinde de teşkilatlanma faaliyetleri yürütülmüştü.[73]

Terakkiperver Fırkanın faaliyette olduğu dönemde seçim yapılmamıştı. Fakat meclisin yeni toplantı yılının on üç eksik mebus ile açılmasından dolayı bu on üç sandalye için Aralık ayında ara seçimlerin yapılması kararı alınmıştı. TpCF yeni kurulması dolayısıyla hukuki işlemlerini tamamlayamadığı için seçimlerde kendi adaylarını çıkaramamış ancak adaylardan

[66] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952, s. 616-621.
[67] Tunaya, age, s. 617.
[68] Atatürk Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Cilt III, 4.Baskı, Ankara, 1989, s. 110.
[69] Korkmaz, age, s. 601-603.
[70] Atatürk Söylev ve Demeçleri, age, s. 110-111.
[71] Cebesoy, age, 513.
[72] Evren Altınkaş, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İki Demokrasi Deneyimi TpCF ve SCF, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 29, Mart-Nisan 2012, s. 5.
[73] Yeşil, age, s. 241-243.

kendisine yakın gördüğü isimleri desteklemişti.[74] Desteklediği isimlerden Nureddin Paşa (Sakallı) Bursa'da Halk Fırkası adayı Emin (Erkul)'u geçmiş fakat meclis seçimlerin ilanından sonraki on gün içinde istifa etmediği gerekçesiyle mebusluğunu onaylamayınca Bursa'da tekrardan seçim yapılmıştı. Nureddin Paşa bu seçimde oy oranını artırmış bir şekilde bir kez daha kazanınca 10 Mart 1925'te mebusluğu onaylanmıştı.[75]

1.5.Şeyh Said İsyanı ve Tpcf'nin Kapatılma Süreci

Mustafa Kemal, doğrudan şahsına karşı girişilmiş bir muhalefet girişimine[76] karşı müsamahalı yaklaşmış, sert mizaçlı İsmet İnönü'nün yerine kendisi de liberal olan ve uzlaşmacı yapısıyla bilinen Fethi Okyar'ı başvekil tayin etmişti. Başvekilliği kabul eden Fethi Bey'in, Mustafa Kemal'e "TpCF'nin halkla bütünleşmesi halinde iktidara gelmesine rıza gösterecek miyiz" suali üzerine "çok doğal" cevabını almıştı. 3 Mart 1925'te Fethi Bey'in istifasına kadar sürecek olan dönemi Ahmet Yeşil'in deyimiyle "iktidar-muhalefet ilişkisinde balayı döneminin yaşandığı, ülkede çok partili siyasi hayatın olabileceğine ait ümitlerin belirdiği bir devre" olarak yorumlamak ta doğru olurdu.[77] Fakat bugünler uzun sürmemiş ve 13 Şubat 1925 tarihinde Şeyh Said isminde bir Kürt liderinin Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Piran köyünde ayaklanması[78] sonucu ülke iki buçuk ay sürecek sıkıntılı günlere girmişti.

Fethi Okyar'ın 24 Şubat'ta TBMM'de isyana ilişkin yaptığı açıklamalardan anlaşıldığı üzere isyanın görünürdeki nedeninin 1924'teki Nasturi Ayaklanmasından sonra hükümet tarafından aranılan bazı kişilerin Şeyh Said'in yanında olduğunu öğrenen Jandarma kuvvetlerinin bu kişileri tutuklamaya kalkışması üzerine, Şeyh Said ve adamları jandarmaları esir almış ve isyanın fitilini ateşlemişti. Şerafettin Turan'a göre isyan özerklik mücadelesi güden Kürtçülük hareketinin devamı ve şeriat devleti kurulmasını amaçlayan bir eylem niteliğindeydi.[79]

İsyanla alakalı İngilizler'in desteğinin olup olmadığı meselesi de çok tartışılmış ve konu hakkında farklı fikirler ortaya atılmıştı. Hamza Eroğlu ükenin siyasi kargaşa ortamına sürüklenmesini isteyen İngiltere'nin bu şekilde Musul meselesini halledebileceğine inandığını

[74] Yeşil, age, 275-277.
[75] Tunçay, age, s. 124-126.
[76] Hilmi Yavuz, Türkiye'nin Zihin Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 199.
[77] Yeşil, age, s. 258-259
[78] Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi, Emel Matbaacılık, Ankara, 1974, 4.Baskı, s. 198.
[79] Turan, age, s. 107.

ve bu sebeple isyanı körüklediğini[80] dile getirirken, Mete Tunçay konu hakkında farklı bir bakış açısıyla; "İngilizler, dinsel yönden halifeliğin geri getirilmesini amaçlayan ya da siyasal yönden Kürdistan'ın bağımsızlığını gerçekleştirmek isteyen bir ayaklanmayı niçin kışkırtsınlar veya desteklesinler" sorusunu sormakta ve Musul'u ele geçirme emelleri olan İngiltere'nin, Sovyet etkisinin yayılma olasılığına karşı Türkiye'nin zayıflamasını istemediği kanısında olduğunu dile getirmekteydi. Ve İngiliz silah fabrikalarından Şeyh Said adına katalogların gelmesinin, İngiltere hükümetinin resmi politikasının bu yönde olduğunu göstermediğini zira o dönem silah tekelinin şahıslar elinde olduğunu vurgulamaktaydı.[81]

Genel kanaat, gelecek yüzyıla yön verecek unsur olan petrolün ve bu coğrafyadaki petrol kuyularının önemini bilen İngilizlerin, Musul meselesi zamanında tabiri caizse, ayağına gelen bu fırsatı değerlendirmek istediği, bu sebeple isyana destek olup ülkenin karışıklığa girmesini arzuladıkları ve en nihayetinde de emellerine ulaşıp Musul'u ele geçirdikleri yönündeydi.

İsyan hızlı bir şekilde Hani, Varto, Genç, Elazığ civarına yayılmıştı. İsyancılar Diyarbakır'ı ele geçirmek için harekete geçmiş fakat şehri alamamışlardı. Hükümet, 21 ve 23 Şubat'ta ve isyanın bastırılması ve alınması gerekli tedbirler üzerine toplanmış[82] ve 25 Şubat'ta[83] 'Genç, Muş, Ergani, Urfa, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri, Mardin illerinde bir ay süreli sıkıyönetim kararı alınmıştı.[84]

Fethi Okyar hükümeti 24 Şubat'ta, "vatana hıyanet kanununun bir maddesinin değiştirilmesini ve dini siyasete araç olarak kullananların vatan haini sayılmalarını teklif eden bir maddeyi Meclise sunarak kabul ettirdi ve bu vesile ile hükümete güvenoyu verildi."[85] Hükümet güvenoyu almasına rağmen isyana karşı alınan tedbirler konusunda eleştirilmekteydi. 2 Mart'ta yapılan Halk Fırkası grup toplantısında bu eleştiriler devam etmişti. Fethi Okyar isyanın bölgesel nitelikte olduğunu ve alınan tedbirlerin yeterli olduğunu savunurken, İsmet İnönü, isyanın yurt genelini ilgilendirdiğini ve daha sert tedbirler alınması gerektiğini ileri sürmüş, bunun üzerine Fethi Okyar "ben elimi kana bulayamam" demişti.

[80] Eroğlu, age, s. 199-200.
[81] Tunçay, age, s. 137.
[82] Atay, age, s. 242.
[83] Muzaffer Gökman, 50 Yılın Tutanağı 1923-1973, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 34.
[84] Turan, age, s. 114.
[85] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 41.

Toplantı sonucu hükümetin politikası, 60 oya karşılık 94 oyla reddedilmişti. Daha sonra Fethi Bey istifa etmiş ve yerine İsmet İnönü'nün başkanlığındaki yeni hükümet kurulmuştu.[86]

İsyana karşı sert tedbirler almak için harekete geçen İnönü hükümeti, ilk iş olarak Takrir-i Sükûn Kanun (huzuru/düzeni koruma kanunu) tasarısını hazırlamış ve 4 Mart'ta da meclisten geçirmişti. İki yıl yürürlükte kalması kararı alınan kanun İstiklal Mahkemeleri ile hükümete olağanüstü yetkiler veriyordu. Aynı oturumda Ankara ve Doğu İstiklal Mahkemeleri adıyla iki mahkeme teşkil edildi. Bu mahkemelerden Diyarbakır merkezli Doğu İstiklal Mahkemesi meclisten onay almadan idam cezası verebilecekti.[87]

Aldığı yetkilere istinaden Hükümet, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Sebilürreşat, Aydınlık, Orak Çekiç Gazetelerini kapatmış, bazı gazeteciler de İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştı.[88]

Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılırken TBMM'de sert diyaloglar yaşanmış, muhalefet milletvekilleri tasarının "Anayasa ile Türk vatandaşlarına tanınmış olan doğal hakları kısıtladığını, dolayısıyla Anayasaya aykırı olduğunu" dile getirmişlerdi. Hükümet ve CHP milletvekilleri ise tasarının anayasaya aykırı olmadığını, amaçlarının sadece doğal hakları ve ulusal egemenliği korumak olduğunu savunmuşlardı. Kazım Karabekir de, tasarının amacının basına ve muhalefete duyulan şüpheden doğduğunu ileri sürmüştü.[89]

Takrir-i Sükûn Kanunuyla sıkıyönetim kararı 1 ay daha uzatılmıştı. İsyan asiler tarafından zapt edilen yerlerin Hükümet tarafından harekete geçirilen 3. Ordu birliklerince temizlenmesi ve 15 Nisan'da Şeyh Said ve adamlarının ele geçirilmesiyle tamamen bastırıldı. Şeyh Said ve adamları 5 Mayıs'ta Diyarbakır'a getirildi ve ilk sorguları 21 Mayıs'ta yapıldıktan sonra Doğu İstiklal mahkemeleri tarafından idam cezasına çarptırıldı. 80 kişiden 49'unu teşkil eden idam mahkûmlarının infazı 28/29 Haziran gecesi Diyarbakır'da gerçekleşti.[90]

Bilindiği üzere TpCF'nin kuruluş aşamasında Kara Vasıf, İsmail Canbulat, Halis Turgut gibi önde gelen eski ittihatçılar da faal bir şekilde hareket etmişlerdi. Yeni fırkayı

[86] Okyar- Seyitdanlıoğlu, age, s. 41.
[87] Hakan Özoğlu, Cumhuriyet'in Kuruluşunda İktidar Kavgası, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 144.
[88] Tunçay, age, s. 149.
[89] Turan, age, s. 117-118. 2 yıl sonra İstiklal Mahkemeleri kapatılırken İsmet İnönü, bu dönemdeki asıl tehlikenin memlekette karışıklık çıkaran münevverler olduğunu söyleyecekti.
[90] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, 7.Baskı, Ankara, 2010, s. 54-55.

İttihat ve Terakki Fırkasının canlandırılması olarak telakki eden Halk Fırkası mensupları en başından beri bu fırkaya karşı sert bir tutum içerisine girmişti.[91]

Hakan Özoğlu'na göre, Şeyh Said isyanıyla siyasi ve entelektüel muhalefeti susturma ortamını bulan hükümet yetkilileri[92] Terakkiperver Fırkayı sindirme politikası izlemiş, Milli Müdafaa Vekili Recep Peker, mecliste "Muhalefet erbabı bir gün iktidar mevkiine gelirse yalnız Teşkilât-ı Esasiye değil, vatanın hayatından damla damla vere vere vatan kalmayacaktır. Fakat yarın onların da yuvalarından çıkarılarak başlarını ezmek için icabeden tedabiri ittihaz edeceğiz" diyerek ileride yaşanılacak olaylar hakkında ipucu vermişti.[93]

Vaziyetin nereye varacağını çok iyi kavrayan Fethi Okyar başbakanlıktan ayrılmadan önce TpCF liderleriyle görüşmüş ve fırkalarını kendilerinin kapatmalarını aksi takdirde istikbali çok karanlık gördüğünü ve kan dökülebileceğini dile getirmişti.[94] TpCF'nin isyanı sert bir şekilde lanetlemesine[95] ve Fethi Bey'in alacağı tedbirleri onaylamasına rağmen, İsmet Paşa'nın hükümete geçmesinden sonra TpCF, isyanı tahrik ve teşvik etme suçlamalarından kurtulamayacak ve kapatılma sürecine girecekti.[96]

İlerleyen günlerde TpCF'nin isyanı teşvik ve tahrik ettiği söylemleri çoğalmış, TpCF mensubu bazı kişiler dini siyasete alet etmekle suçlanmış ve Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanmış ve suçları sabit görülerek değişik hapis cezalarına çarptırılmıştı. Fırka'nın programında yer alan *fırka dini fikir ve inanışlara saygılıdır* ibaresi bu söylemlerin çoğalmasındaki en önemli etken olmuştu.[97] 1927 yılında Mecliste Mustafa Kemal, bu anlayıştaki bir fırkanın memlekette gericilerin sığınak kaynağı olduğunu vurgulamış ve fırkanın programını *"en hain kafaların eseri"* olarak tanımlamıştı.[98]

---

[91] Yeşil, age, s. 237.
[92] Özoğlu, age, s. 158.
[93] Cebesoy, age, s. 557.
[94] Cebesoy, age, s. 542.
[95] Turan, age, s. 114.
[96] Yeşil, age, s. 425.
[97] Özoğlu, age, s. 159.
[98] Korkmaz, age, s. 602. Mustafa Kemal 1924 yılında Times gazetesi muhabirine verdiği demeçte "Efkâr ve itikadatı diniyeye hürmetkâr olmak, öteden beri tabii ve umumi bir telâkkidir. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur" demekteydi. Yıllar sonra İsmet İnönü hatıralarını anlatırken konuyla alakalı olarak "Doğu isyanı ve Terakkiperver Fırka'nın doğrudan doğruya bir ilişkisi çıkmadı meydana" diyecekti. Buradan hareket edecek olursak şahısların ilk zamanlarda ki ve iktidarlarını perçinledikten sonra tutum ve söylemlerinin de değişebileceğini anlamaktayız.

Ahmet Yeşil'e göre, Mustafa Kemal ve Hükümet'in bu kadar sert bir tutum içerisinde olmasında Şeyh Said isyanı ve TpCF'nin inkılâplara, gelenekselleşmiş yenileşme eğilim ve hamlelerine karşı bir hareket olarak algılanması faktörü de etkiliydi.[99]

Fırkanın kapatılmasına yönelik ilk resmi teşebbüs 5 Mayıs'ta Ankara İstiklal Mahkemesinin TpCF'nin kapatılma önerisiyle hükümete başvurması şeklinde gerçekleşti.[100] Daha sonra Doğu İstiklal Mahkemelerinin, TpCF'nin Urfa-Siverek temsilcisi Mehmet Fethi Bey'i dini siyasete alet etmekle suçlu bulması (ya da suçlaması) sonucu Mahkeme, fırkanın programındaki altıncı maddeye istinaden kendi görev alanındaki bütün TpCF şubelerinin kapatılması kararını alarak, 25 Mayıs'ta Doğu Anadolu'daki bütün TpCF şubelerini kapatmıştı. [101] Fırkanın diğer şubeleri ise 3 Haziran 1925'te Hükümetin çıkardığı bir kararname ile kapatılmıştı.[102]

Sonuç olarak, ileride yapılacak reformların kolayca uygulandığı dönemlerde Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yapılacak inkılâplar için müsait ortam hazırlandığından bahsedilebilir. Zira bu dönemde İstiklal Mahkemeleri, muhalefet olarak görülen kanalların kaldırılmasında önemli bir yasal araç olmuştu.[103] Ahmet Yeşil'e göre muhalefeti Takrir-i Sükûn ve TpCF'nin kapatılmasıyla sindiren iktidar güçleri, yeni bir döneme girmişlerdi. Bu dönem adlandırırken merkezi otoritenin demir yumruğunun her yerde hissedildiği, ülkede tek-parti yönetiminin yoğun bir şeklide uygulandığı muhalefetsiz bir dönem demek doğru olurdu. İnkılâp hareketleri için gerekli ortam sağlanıldığından hükümet yenilik faaliyetlerine de başlamış oldu.[104]

1.6.İzmir Suikastı Davası

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldıktan sonra mebuslar meclis faaliyetlerine bağımsız olarak katılmaktaydı. Ancak eski İTC mensuplarının yeni dönemde nasıl bir yol izleyecekleri bilinmemekteydi.

---

[99] Yeşil, age, s. 432.
[100] Zürcher, age, s. 119.
[101] Özoğlu, age, s. 160.
[102] Yeşil, age, s. 385.
[103] Esat Öz, Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Gündoğan Yayınları, 1992, s. 98-101.
[104] Yeşil, age. s. 426.

Yapılacak inkılâpların ve pekiştirilmesi gereken iktidarın önündeki son engelin ortadan kalkmasına fırsat veren olay ise 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı tertip edilen suikast girişimiydi.

Esas itibariyle suikast girişimi ilk olarak Ankara'da meclise el bombası atılması şeklinde planlanmış, meclisin çok sıkı bir şekilde korunduğunu iyi bilen tertipçiler bu fikirden vazgeçip planı ileri bir tarihe ertelemişlerdi. Eski İttihatçı Şükrü Bey, Ankara'da bu planı ağzından kaçırarak eski TpCF'li Sabit Bey'e anlatmış, o da gelip durumu Rauf Bey ile Ali Fuat Cebesoy'a bildirmişti. Böyle bir girişimi akıllarından bile geçirmedikleri için Şükrü Bey'in sözlerine ehemmiyet vermediğini iddia eden Cebesoy'a göre hükümet bu durumdan haberdar olmuş ve tetikçi Ziya Hurşit'i takibata başlamıştı.[105]

Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf İzmir'de hazırlıklara başlamış ve suikastın yapılacağı yeri belirlemişlerdi. 14 Haziran günü Mustafa Kemal'in İzmir'e gelişinin gecikmesi üzerine durumdan şüphelenen Giritli Şevki'nin, İzmir Valisine yazdığı mektupta Mustafa Kemal'e karşı tertip edilen suikast girişimini anlatması üzerine yakalanan tertipçilerin ve şüphelilerin yargılanmalarına İzmir İstiklal Mahkemesinde başlanılmıştı.[106]

20 Haziran 1926'da Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir İzmir'deki suikast teşebbüsünden haberdar oldukları halde durumu hükümete bildirmedikleri gerekçesiyle tutuklandı.[107] Kazım Karabekir, İsmet Paşa'nın araya girmesiyle serbest bırakılmış ancak sonra tekrar tutuklanmıştı. Yakalanan Ziya Hurşit amaçlarının siyasi olduğunu ve bundan hiçbir TpCF'linin haberi olmadığını söylemişti.[108]

Mahkemenin aldığı karar neticesinde mebuslardan İttihatçı bağlantısı olan Şükrü, Halis Turgut, İsmail Canbolat, Rüştü ile eski mebuslardan Ziya Hurşit ve Hafız Mehmet gibi isimlerle birlikte, Çopur Hilmi, Albay Arif, Laz İsmail, Gürcü Yusuf idam cezasına mahkûm edilmiş, Rauf Orbay ise 10 yıl kalebentlik cezası almıştı.[109]

Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Cafer Tayyar Eğilmez, Mersinli Cemal Paşa, Refet Paşa mahkemenin kararı neticesinde beraat etmişlerdi. Mahkemenin bu kararı

[105] Cebesoy, age, 598-615.
[106] Atay, age, s. 467.
[107] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II…s. 665.
[108] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II…s. 60-61.
[109] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II…s. 61-63.

almasında Mustafa Kemal'in etkisinin olduğu görülmüştü. Bu durumun doğruluğunu ileride Cebesoy'a hitaben söylediği "Paşaları senin için affettirdim" cümlesi de göstermekteydi.[110]

Sonuç olarak İzmir suikast girişimi olayının yargılama süreci bittiğinde 20 yıl boyunca Mustafa Kemal'i zaman zaman meşgul eden İttihatçılar ve İttihatçılık tarih sahnesinden aktif manada silinmiş oldu.[111]

1.7.Serbest Fırkanın Kuruluşuna Giden Süreçte Türk Ekonomisi

Türkiye, 1930'lara kadar 1. Dünya savaşının ve ardından gelen Kurtuluş savaşının ülke ekonomisine verdiği zararla uğraşmak durumunda kalmış, 1930'lardan sonraki dönemde de bu durum etkisini sürdürmüştü. Bu dönemde ülkede tarım halen ilkel yöntemlerle yapılmakta ve hiç yok denecek kadar bir endüstri faaliyeti gözlenmekteydi. Olanı ise çoğunluk itibariyle yabancıların elinde bulunmakta ve İstanbul, İzmir civarında kümelenmekteydi.[112]

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, ülkeyi yönetenlerin önünde yapılması zaruri birtakım görev ve sorumluluklar vardı. Bunlar, ekonominin yeniden inşa edilmesi ve istikrara sahip bir siyasal düzenin kurulmasıydı. Bu dönemde Türkiye'de basit bir sanayi kesimi mevcuttu. Ekonomi ise "mamûl tüketim malı ithalatını karşılayabilmek için tarım ürünleri ve hammadde ihraç eden bir tarım ekonomisi" şeklinde idi.[113] 1926 senesi verilerinde tarım ürünleri toplam ihracatın % 60-72'sini oluştururken, sınaî tüketim malları ise ithalatın büyük bir bölümünü oluşturmaktaydı.[114]

1.7.1.İzmir İktisat Kongresi

Cumhuriyet kurulmadan evvel halkın her kesiminden katılımın sağlandığı İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenerek yeni rejimin karşılaşması muhtemel iktisadi sorunlar tartışılmıştı. Mustafa Kemal Kongre'nin toplanış amacını "Aziz Türkiye'mizin iktisadî gelişmesinin sebeplerini aramak ve bulmak için, vatanî ve millî bir

[110] Cebesoy, age, s. 625.
[111] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II…s. 62.
[112] Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları, 1982, s. 18.
[113] Renne Margulies-Ergin Yıldızoğlu, Tarımsal Değişim 1923-1970, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, 4.Baskı , İstanbul, 2003, s, 288.
[114] Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2003, s. 50.

dava için bugün burada toplanmış...” cümleleriyle açıklamıştır. Yabancı sermaye konusunda ki tutum Mustafa Kemal’in “Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki, yabancı sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz geniştir. Çok çalışmaya ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza uymak şartıyla yabancı sermayelere gereken teminatı vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermayesi bizim çalışmamıza katılsın ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin” şeklindeki açıklamasıyla da açıklığa kavuşmuştu.[115]

Kongrede genel olarak yerli ve yabancı sermaye sahiplerinin, çiftçi kesiminin özendirilmesi, ekonomik hayattaki denetimin “milli” unsurlara geçmesinin sağlanılması ile ılımlı bir korumacılığı öngören fikirler ön plana çıkmıştı. Kongre’nin genel felsefesi, gümrük politikasındaki zorunlu sınırlamalar* türünden istisnalar dışında, 1930’a kadar Türkiye’nin iktisat alanında ki hâkim politikası olmuştu.[116]

1.7.2.Tarım ve Sanayi Politikaları

Bu dönemde köylüler kredi sorunu yaşamaktaydı ve tefecilerin eline mahkûm bir vaziyetteydi. Cumhuriyet idarecileri köylü kesimi tefecilerin elinden kurtarmak için 1920’den itibaren çözüm aramış ve çareyi 1924 yılında İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanununu çıkartıp, Ziraat Bankası’nı bir anonim şirketine dönüştürmekte bulmuştu.[117] 1924’te Ziraat Vekâleti’nin kurulmasıyla köylüyü destekleyen tarımsal kredilerde artış olmuş ve kredi tutarı 1924’te 17 milyon lira iken 1930’da 30 milyon liraya ulaşmıştı. Ayrıca devlet bu dönemde yoğun bir şekilde karayolu ve demiryolu inşasına girişmişti. Dahası demiryolları vasıtasıyla ihraç edilen ürünlerden ve tahıllardan alınan taşıma ücretinde de indirime gitmişti.[118] Milli kuruluşların kredi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak 1924 yılında İş Bankası kurulmuştu. Bu bankanın kurulmasında ki bir diğer etken de ulusal bankacılığı oluşturmaktı. [119]

Bu yıllarda savaşlar dolayısıyla cephelere koşan erkek nüfusun üretimden uzak kalması sonucu bazı ürünlerde % 50 oranında düşüş yaşanmıştı. Savaşların bitmesiyle birlikte

[115] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi, 7.Baskı, Ankara, 2010, s. 408-409.
[116] Boratav, age, s. 46.
*Lozan Antlaşması’na ek olarak imzalanan ticaret sözleşmesi ile Türkiye’nin 5 yıl boyunca gümrük gelirlerinin artması ve dış rekabette dengeli bir politika izlemesi engellenmişti.
[117] Gülten Kazgan, Tarım, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2419.
[118] Margulies- Yıldızoğlu, agm, s. 289.
[119] Abdülhamit Avşar, Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 41.

köyüne dönen erkek nüfusun toprağını tekrardan işlemeye başlamasıyla üretim 1922'yi izleyen yıllarda savaş öncesi rakamlara ulaşılmıştı.[120] Devletin uyguladığı yöntemler ve yaşanılan doğal sonuçlar sonrası sabit fiyatlarla toplam tarım üretimi 1929'a gelindiğinde 1923 yılına göre % 115 artmıştı.[121] Örneğin; Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1 tonu bulmayan buğday üretimi 1928-1929'lara gelindiğinde 2 milyon ton civarındaydı.[122]

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte milli endüstrinin gelişimine de hız verilmiş, bu doğrultuda liberal bir ekonomi sistemi ile özel sermayenin katılımını destekleyen bir politika belirlemişti. Politikaların neticesinde Teşvik-i Sanayi adında özel girişimciliğe büyük olanaklar tanıyan bir kanun çıkarılmıştı. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz Lozan antlaşmasının engelleyeceği hükümlerinin süresinin dolmasından sonra 1929 yılında gümrük vergileri artırılarak milli sanayinin dış rekabete karşı korunması da hedeflenmişti.[123]

Bu dönemde sanayi ekonomi de % 11 oranında bir paya sahipti. 1920 ile onu takip eden on yılda 201 Türk anonim şirketi kurulmuştu. Bu şirketlerin 66'sında yabancı sermaye ortaklığı mevcuttu. Genel manada baktığımızda ise bu süreç "küçümsenmemekle beraber, bir sanayileşme temposunu değil, bir yeniden inşa sürecini yansıtmaktadır".[124]

1.7.3.Vergiler

1923-1930 arası dönemde vergiler de halk için büyük bir yük demekti. Türkiye bu dönemde sanayileşme faaliyetleriyle birlikte altyapı hizmetlerini de yürütmek durumundaydı. İsmet İnönü Hükümetleri rejimin milliyetçi yapısı gereği 1924 yılından itibaren yabancı tekelindeki şirketlerin satın alınarak millileştirme politikası yürütüyordu.[125] Bahsettiğimiz bütün bu durumların neticesinde de devlet yeni vergiler koymak zorunda kalmıştı.[126]

1925'e kadar alınan Aşar Vergisi, hasat yapıldıktan sonra tarım ürünlerinin onda biri miktarında aynî olarak alınan bir vergi çeşidiydi.[127] Bütçe gelirlerinin ortalama yüzde yirmisini oluşturan aşar vergisinin kaldırılması 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde kararlaştırılmıştı. 1925 senesinde kaldırılmasından sonra bütçede beliren açık, dolaylı vergiler

[120] Boratav, age, s. 51.
[121] Margulies- Yıldızoğlu, age, s. 289.
[122] Boratav, age, s. 51.
[123] Muzaffer Sencer, Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri, Ant Yayınları, İstanbul, 1971, s. 61.
[124] Boratav, age, s. 42-51.
[125] Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi Yayınları, 1997, 4.Baskı, s. 94.
[126] Gözcü, age, s. 316.
[127] Timur, age, s. 77-78.

ile telafi edilmeye çalışıldı. Aşar tüm köylüyü kapsayan bir vergi olduğu için bu sefer de şehirli kesimin vergi yükü artmıştı.[128]

1925'te Mektep Vergisi Kanunu yeniden düzenlenmiş, Yol Vergisi (Tarik Bedeli) aynı tarihte daha da ağırlaştırılmıştı. 1927 senesinde çıkarılan Maarif Vergisi Kanunu ise yeni bir vergi türü olarak ortaya çıkmış,[129] bu düzenleme ile 1925 tarihli Mektep vergisi ile ilgili düzenlemede de değişiklikler yapılmış, rakamlarda yeni oranlar saptanmıştı.[130]

1.7.4.İnhisarlar Meselesi

Devlet bu dönemde bazı ekonomi dallarında birtakım tekel idareleri kurmuştu. Devletin gelirlerinin artırılmasını hedef alan bu girişim mevcut tütün inhisarının yanında tuz, içki, barut, kibrit inhisarları gibi tekel idareleri kurulmuştu.[131] Kurulan tekeller inhisar adıyla anılmakta olup şahıslara verilmekteydi ve bu tekeller şahıslarda zamanla şahsi nufuza sebep olmuş[132] ve bazı hükümet mensuplarının bu işlerden kazanç sağladığı iddiaları ciddi olarak eleştirilmişti. Yeni Asır Başmuharriri İsmail Hakkı (Ocaklıoğlu) gazetesinde bu konuyu dile getirmiş ve hükümetin inhisarlar politikasının yanlışlığını vurgulamıştı. "Hükümet Tüccar Olamaz" başlıklı yazısında, resmi ellerin inhisar idareleri aracılığıyla ticaret işlerine karışması durumunun memleketi fakir düşüren sebeplerden biri olduğunu dile getirmiş ve, "İdare sistemimizde hükümeti re'sen ticaret işlerinden uzaklaştırmak ve inhisarları kaldırmak halli müstacelen lazım işlerimiz arasına mutlaka alınmalıdır" görüşünü belirtmişti.[133] Diğer bir başyazısında Liman inhisarları konusuna değinen Yazar, "Şimdi soruyoruz. Liman inhisarı Türk Anonim şirketi himayesi matlup zevatı beslemek için mi kurulmuştur? Yani bir me'kel* midir? Yoksa hazineye bir menfaat iktisadi faaliyeti memleketin uygun bir şekilde tanzim eylemek mi? sorularına cevap aramıştı.[134]

---

[128] Boratav, age, s. 53-55.
[129] Timur, age, s. 78-81
[130] Cem Demirci, Eğitimde Reform, Yüksek Lisan Ders Ödevi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 5.
[131] Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Bankası A.Ş., Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul, 1973, Cilt 2, s. 404.
[132] Avşar, age, s. 45.
[133] Yeni Asır, 22 Temmuz 1930
* me'kel: Yemek yenecek yer, geçim yeri.
[134] Yeni Asır 28 Temmuz 1930

1.7.5.1924 Türk-Rum Mübadelesi

1923 Lozan Antlaşması gereği Türkiye'ye başta Yunanistan'dan olmak üzere 500 binden fazla mübadil, muhacir ve göçmen gelmişti. Türk hükümeti yıllarca bu kişilerin iskânı meselesiyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Bunun yanında bu kişilerin iş istihdamının sağlanması, sosyal problemlerinin aşılması gibi hususlar da yine yeni kurulmuş Türk devletinin omuzlarına yüklenmişti.[135] Pek sancılı geçen bu süreçte devlet yüklendiği mali yükümlülükler nedeniyle halktan yer yer yeni vergiler almaya başlayacaktı.[136]

1.7.6.Osmanlı Borçları Meselesi

Lozan'da Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmesi hususu da görüşülmüştü. Ağustos 1924'te yürürlüğe giren **Lozan Antlaşması** ile Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam dış borç miktarı 129.604.910 lira olarak belirlenmişti. Ancak, bu miktara ödenmemiş taksitler ve avanslar dâhil edilince borç 161.603.833 lira oluyordu. Cumhuriyet hükümetleri bu borçtan kendisine düşen miktarı ödemeyi kabul etmişlerse de, zamanı, para cinsi ve taksitleri üzerinde alacaklılarla uzun görüşmeler olmuştu. [137]

1928 yılında o zamanlar Paris büyükelçisi olan Fethi Okyar başkanlığında borçlar meselesi, alacaklılarla bir daha görüşülmüş ve borçlardan fiyat indirimi karşılığında taksitlerin altın olarak ödenmesi kararlaştırılmıştı. Borçların altın şeklinde ödenmesi sebebiyle Türk Lirası değer kaybetmeye başlamıştı. Bunun üzerine Türkiye borçları ancak kâğıt para ile ödeyebileceğini açıklamıştı. [138] Borçlar meselesi ilerleyen zamanlarda birkaç defa daha görüşülmüş ve belirlenen rakamlar da değişime uğramıştı. 1929 senesinde 15 milyar lira tutarındaki ilk taksit ödemesi yapılmış ve bu durumun sonucu olarakta Türkiye ciddi şekilde "para ve kambiyo bunalımına" sürüklenmişti. [139] Netice itibarıyla 1929 da ödemeye başladığımız borçlar, 1955 yılında bitmişti.

[135] Emel Göksu, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2003, s. 205.
[136] Gözcü, age, s. 315.
[137] Biltekin Özdemir, Osmanlı Devleti Dış Borçları, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2009, s. 110.
[138] Asım Us, Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, Vakıt Matbaası, İstanbul, 1964, s. 134-135.
[139] Boratav, age, s. 44.

1.7.7. Dünya Ekonomik Buhranı (1929)

Kapitalist âlemde yaşanılan ekonomik sıkıntılar 29 Ekim 1929 günü New York borsasının aniden değer kaybetmesi sonucunda, tüm dünyayı etkisi altına almış ve buhran diye de tabir edilecek bir krize dönüşmüştü.[140] Bu durumun ortaya çıkmasında birçok faktör etkiliydi. I. Dünya savaşından sonra kıta Avrupa'sının dışındaki ülkeler Avrupa'dan ithal edilen ürünlerin açığını kapatmak ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için hızlı bir üretim faaliyetlerine girişmişti. Avrupa ise kendisini toparladığında dünyadaki mevcut üretim fazlalığıyla karşılaşmıştı. Bu üretim fazlalığının yanı sıra bu dönemde gerçekleşen satın almalar genelde kredi diye tabir edilen ödünç paralarla yapılmaktaydı. Zamanla bu kredilerin faiz haddi planlanan sınırları aşmıştı. Bu kredilere bağımlı bulunan İngiltere'nin mali dengesi bozulunca da yatırımcılar New York'a eğilim göstermişti. İlerleyen zamanda New York Borsasındaki kurlarda şok halinde düşmeler yaşanmış, 24 ve 29 Ekim 1929 günlerinde 30 milyona yakın hisse senedi satılmış ve borsa toplamda 43 puan değer kaybetmişti. New York Borsasında yaşanılan bu düşüşün neticesinde ise dünyayı etkileyecek bir ekonomik kriz meydana gelmişti. Krizin sonucu olarak yaklaşık dört yıl boyunca tarım ürünlerinin fiyatlarında % 50'ye varan oranlarda düşüşler gerçekleşmişti.[141]

İktidar, bir yandan mübadillerin iskânı bir yandan da Osmanlı borçları meseleleriyle uğraşırken dünya genelinde yaşanan buhran neticesinde, hammadde ve tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi sonucu ülke dış ticarette açık vermiş ve bunun sonucu olarak dış ticaret hacmimiz daralmış, Türk parası da doğal olarak değer kaybetmişti.[142] Tüm yaşananlara ek olarak Hükümet Barem Kanununu çıkararak memurların maaşlarını arttırmıştı. Bu durum ise bütçe açıklarının daha da artmasına ve ödemeler dengesinin bozulmasına yol açmış ve krizin hissedilirliğini tetiklemişti.[143]

Türkiye 1930'lara iktisadi anlamda bu şekilde girmişti ve bu olumsuz gidişattan müteessir olan Mustafa Kemal, Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın ifadeleriyle "kendisini sinir sistemini harap edecek kadar üzmekte idi." Daha sonra halkın çaresiz halinden karşısında yaşadığı üzüntüyü açığa vuracak ve Soyak'a "Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum. Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz… Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde… Ferahlatıcı pek az şeye

[140] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt III, Remzi Kitabevi, 9.Baskı, 1999, s. 344-345.
[141] Jacques Nere, 1929 Krizi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1980. Çeviren Prof. Dr. Vamık Toprak, s. 45.
[142] Timur, age, s. 123.
[143] Ayşe Hür, Öteki Tarih III, Kemalist Devrimler ve İsyanlar, Profil Yayınları, İstanbul, 2013, s. 45.

rastlıyoruz; maatteessüf memleketin hakiki durumu bu işte!..."[144] diyecek ve Türkiye'nin genel durumunu kendi ağzından özetleyecekti.

Türkiye'de belirtilen ekonomik sıkıntılar yaşanılırken "Milli İktisadın" yükünü omuzlarında taşıyan kırsal kesimin öfkesi hiç kuşkusuz Serbest Fırka'nın kurulmasıyla ilişiksiz değildi.[145] Serbest Cumhuriyet Fırkası bu koşullar altında kurulacak, üzerine dönemin ekonomik, siyasal, toplumsal bütün yönlerine ait meselelerden olumlu ya da olumsuz tepki alacaktı. Ekonomik anlamda bunalan halk kitleleri SCF'ye akın ederken, henüz olgunlaşmamış siyasi hayatımız SCF için bir hayal kırıklığı oluşturacaktı.

[144] Soyak, age, s. 405.
[145] Stefanos Yerasimos, Tek Parti Dönemi, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2003, s. 105.

İKİNCİ BÖLÜM

2.GÜDÜMLÜ MUHALEFET PARTİSİ GİRİŞİMİ SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

2.1.Ali Fethi Okyar'ın Türkiye'ye Gelişi ve İzmir Basınına Yansımaları

Türkiye'nin Paris büyükelçisi Ali Fethi Bey, 22 Temmuz 1930 tarihinde Teofil Gotye isimli gemiyle Türkiye'ye gelmişti. Yeni Asır Gazetesi Ali Fethi Bey'in gelişini manşetten vermiş ve "Fethi Bey Geldi…" diyerek okuyucularıyla paylaşmıştı. Fethi Bey geldiği gün gazetecilere verdiği beyanatta: Türkiye'ye mezuniyetle geldiğini, Eylül sonlarına kadar Türkiye'de kalacağını ve birkaç gün içinde Yalova'ya Reisicumhur Hazretlerine saygılarını arz etmek üzere gideceğini söylemişti.[146] Yalova'ya telgraf çekip gelmek için müsaade isteyen Fethi Bey[147] mültefitane cevap almış ve ertesi günün akşamı Yalova'ya gitmişti.[148]

2.2.SCF'nin Kurulduğu Dönemin Özellikleriyle Birlikte SCF'nin Kuruluş Saikleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu dönemin öncesini yukarıda detaylı bir şekilde belirtmiştik. Lakin Serbest Fırka'nın kurulmasını gerektiren saikleri daha iyi anlamamız açısından fırkanın kurulduğu dönemi de ayrıntılı olarak incelemenin ve SCF'nin hangi koşullar ve gerekçeler altında kurulduğunun maddeler halinde açıklanmasının konumuzu daha iyi aydınlatacağı kanısındayım. Bu sebeple konuyu maddeler halinde açıklamakta fayda buluyorum.

Türkiye 1929 dünya ekonomik buhranından ciddi manada etkilenen ülkeler arasında bulunmaktaydı ve buhran özellikle tarımla meşgul olan "uyanık" bölgelerde (Karadeniz, Ege, Akdeniz) daha şiddetli bir şekilde hissedilmekteydi. Çiftçi ürünlerini satamamakta ve fiyatlar neredeyse sıfıra kadar düşmekteydi.[149] Bu dönemde kentsel hizmetlerin özel şirketler aracılığıyla pahalı satılması sonucu kentlerde hayat pahalılığı artmakta, şehir yaşamı zorlaşmakta, köylüler kadar kentlilerden de şikâyetler duyulmaktaydı.[150] Ülkede ekonomik manzara genel manada bu şekildeydi ve halk kitlelerinin mevcut gidişat karşısında yavaş

[146] Yeni Asır 23 Temmuz 1930
[147] Okyar- Seyitdanlıoğlu, age, s. 91.
[148] Anadolu 24 Temmuz 1930
[149] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt III… s. 364.
[150] Emel Göksu, age, s. 35.

yavaş homurdanmaya başladığı da görülmekteydi.[151] Halkın genelindeki kanaate göre homurdanmalara sebebiyet veren bu olumsuz tablonun tek sorumlusu o sıralarda rakipsiz bir şekilde tek başına iktidarda olan CHP yönetimi ve İsmet Paşa Hükümetiydi. Görünürdeki durum ülke yönetimindeki ekonomi politikalarının başarıyla sürdürülemediği yönündeydi. SCF'nin kuruluşuna sebep teşkil eden bir etken de memnuniyetsiz halk kitlelerinin nasıl bir muhalif tepki vereceğinin bilinmemesiydi. Toplumsal muhalefetin nasıl bir patlak vereceğinin bilinmemesinden dolayı Atatürk gerçekleşmesi an meselesi olan toplumsal muhalefet hareketini yönlendirmek istemişti.[152] Atatürk SCF'yi kurdururken çok iyi biliyordu ki halkın duygularının başarılı bir sondaj hamlesiyle daha iyi ve müspet bir şekilde kanalize edilebilecekti.[153] SCF'nin kuruluş saiklerinden birisi de hiç şüphesiz doğabilecek tepkileri kontrol altında tutmak gayesiydi ve SCF'de bu sondaj hamlesinin adı olmuştu.

Türkiye, TpCF ile 1924 yılında ilk defa demokrasiye geçiş denemesinde bulunmuş fakat bu süreç fazla uzun ömürlü olmamıştı. Ülkede tek parti hâkimiyeti Takrir-i Sükûn ile her yerde kendisini hissettirir olmuştu. Bu durum zamanla birtakım sıkıntılara ve eleştirilerin yapılmasına yol açmıştı. Batı'nın genel kanaati Türkiye'nin bir demokrasi ülkesi olmadığı ve demokrasi ile yönetilmediği, aksine diktatörlükle yönetildiği şeklindeydi.[154] Bu durum ülkeyi yönetenler tarafından da bilinmekte ve idarecilerin bazılarında, özellikle de Gazi hazretlerinde rahatsızlık meydana getirmekteydi.

Kazım Özalp Paşa, Yalova'da Reisicumhura Viyana'da başından geçen bir hadiseyi ve ülkenin yönetim şeklinin dışarıdan nasıl görüldüğünü anlatmıştı. Özalp'e *Neve Freie Presse* muhabiri Türkiye'de kaç siyasi parti var sorusunu sormuş ve yalnız bir fırka var var cevabını almıştı. Özalp Paşa muhabire bizdeki murakabe şeklini anlatmış ama açıklamaları tatmin edici olmamıştı. Ertesi gün gazeteci Paşa hakkında "Şu budalaya bakın: Avrupa'nın ortasında bize parlamento dersi vermeye gelmiş" şeklinde beyanda bulunmuştu. Haberi gören Özalp Paşa bile bu durum üzerine "Hakikaten bizim Meclis'in vaziyetini izah etmek güçtür" demişti.[155]

Atatürk'ün yeni bir fırka kurumasını istemesindeki en büyük sebeplerden birisi de yukarıda örneği verilen batıdaki müspet olmayan izlenimdi. Atatürk Yalova'da Fethi Okyar ile görüşürken kendisine "bugünkü manzaramız aşağı-yukarı bir dictator manzarasıdır. Vakıa

[151] Aydemir, Tek Adam, Cilt III… s. 365.
[152] Tevfik Çavdar, "Serbest Fırka", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2053.
[153] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt III… s. 365.
[154] Ayşe Hür, age, s. 47. O sıralar ABD'nin Türkiye büyükelçisi olan Joseph C. Grew, Amerikalı ve Avrupalı yazarların son günlerde Türk diktatörlüğünden bahsettiğini söylemişti.
[155] Kutay, age, s. 396-397.

bir meclis vardır. Fakat dâhilde ve hariçte bize dictator nazarıyla bakıyorlar. Geçen sene Ankara'yı ziyaret eden Alman yazarlarından *Emil Ludwig* idare şeklimiz hakkında tuhaf sualler sormuş ve diktatörlüğümüze hükmederek geri dönmüş ve bu kanaatini de yazmıştır" demiş ve konuyla alakalı başından geçen bir hadiseyi anlatmıştı. Daha sonra ise "hâlbuki ben Cumhuriyet'i şahsi menfaatim için yapmadım…millete miras olarak bir istibdâd müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum"[156] diyerek yapacağı siyasi hamleye dair bir işaret vermişti.

1930 yılına gelindiğinde yaşanılan genel memnuniyetsizlik hali yer yer kendisini açığa vurmaktaydı. Rüşvet ve yolsuzluk konularına dair bazı iddialar halkın nazarında hoş karşılanmamakta ve bu iddialardan bazıları Gazi'nin de kulağına gelmekteydi. Milli Savunma Bakanlığına eşya satan eski arkadaşı Şakir Bey[157] ile aynı bakanlığın silah alım ihalelerine giren Gaziantep Mebusu Mithat Bey[158] örnekleri Gazi'nin bizzat yakından ilgilendiği türden hadiselerdi. İzmit Mebusu Kılıçzade Hakkı Bey'in, 1 Mayıs 1930 Perşembe günü Mecliste "memlekette umumî bir hoşnutsuzluk vardır! Bu, daha ziyade irtikâb* ve irtişadan* ileri geliyor!" diye bağırması da giderek artan rüşvet ve yolsuzluk olaylarına bir tepki mahiyetini almıştı.[159] Bu konudaki bir başka örnek ise Rumlarla yapılan mübadeleden sonra giden şahıslardan kalan yerlerin yerli halk tarafından kendi mallarıymış gibi kullanılması meselesi idi. Bu konu Meclis gündemine de gelmiş, Hamdullah Suphi mecliste konu hakkında "Balıkesir Mebusu Hulusi Bey'in yaz için ayrı kış için ayrı evler kapattığını, bir sabun fabrikasına el attığını, binlerce zeytin ağacı aldığını" Ayvalık kaymakamından duyduğunu söylemişti.[160] Bu açılardan bakmak suretiyle SCF'nin kurulmasında, memleket yönetiminde hükümetin yolsuzlukları ve halkın bu yolsuzluklardan duyduğu ıstırabın dindirilmesi gayesi önemli bir etkendi.[161]

Feroz Ahmad'a göre yeni bir fırkanın ülkedeki "siyasal gerilimi yatıştıracağı, acil ihtiyaç duyulan mali ve ekonomik reformları kolaylaştıracak bir konsensusu yaratacağı umuluyordu." Ayrıca Ahmad "Serbest Fırka'nın ılımlı muhalefetinin Türkiye'nin Batı

---

[156] Kutay, age, s. 392-393.
[157] Yaşar Gürsoy, Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker, Alfa Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2011, s.138-143.
[158] Toker, age, s. 37-43.
[159] Feridun Kandemir, Siyasi Dargınlıklar Serbes Fırka Nasıl Kuruldu-Nasıl Kapatıldı?, Ekicigil Tarih Yayınları, Cilt 4, İstanbul, 1955, s. 45.
*irtikâb: Uygunsuz ve kötü iş yapma, rüşvet alma, yolsuzluk yapma, yalan söyleme, hile yapma.
*irtişa: Rüşvet alma veya rüşvet verme, yolsuzluk yapma.
[160] Murat Koraltürk, Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 89.
[161] Ağaoğlu, age, s. 50. (Bahsi geçen konu Samet Ağaoğlu'ndan nakille aktarılmıştır.)

Avrupa'daki imajını ve önde giden mali çevrelerdeki konumunu düzelteceği, böylece dış kredi ve yatırım sağlanacağı da umuluyordu" demekteydi.[162]

Gazi'nin Çankaya'da daha fazla vakit geçirmeye başlamasından sonra İsmet Paşa'nın ülke yönetimindeki hâkimiyetini giderek attırdığı aşikâr bir vaziyet halini almıştı. SCF'nin kuruluş sebeplerini incelerken karşımıza çıkan bir hususta SCF'nin kuruluşunda, Gazi'nin gittikçe sivrilen İsmet Paşa otoritesini dizginlemek şeklindeki tutumunun birçok kalem tarafından sebep olarak yorumlanmış olmasıydı. Baktığımızda ise Atatürk, 1927 yılında Nutuk olarak ta tabir edilen meclis konuşmasında İsmet Paşa'yı ön plana çıkartmak suretiyle rakipsiz bir ehli olarak göstermiş ve ilerleyen yıllarda İsmet Paşa'nın tenkit edilemez hale gelmesini sağlamıştı. Asım Us'a göre "bir zaman gelmişti ki Atatürk bu durumdan sıkılır olmuştu." [163] Süreyya İlmen Paşa Zavallı Serbest Fırka kitabında konu ile alakalı "Mebusluğum zamanında arkadan arkaya Gazi Paşa, İsmet Paşa için bıktım diyor ve buna mukabil, İsmet Paşa da, ben de artık çok bıktım diyor gibi sözler mebuslar arasında fısıltı kabilinden kulaktan kulağa söylenmeğe başladı. Adeta, Gazi Paşa taraftarları ve İsmet Paşa taraftarları gibi iki hizip belirdi….Yine bir gün, benimde bulunduğum bir toplantıda: Gazi İsmet Paşa'yı haşlıyor, dediler" [164] diyerek iddialı bir beyanda bulunmuştu. Anadolu Gazetesinin sahibi ve Halk Fırkası mensubu Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey'e göre ise bu bağlamdaki söylentiler ve savlar doğru değildi ve gerçeği yansıtmıyordu.[165] Cemil Koçak, İnönü'nün yeni partinin kurulması fikrine muhalif, hatta son dakikada haberdar olmasından ötürü de Gazi'ye kızgın olduğunu belirtmekteydi. Koçak'a göre İnönü bir nevi "böyle yapıyorsunuz ama bunun sonucu sizin beklediğiniz gibi olmayacak" [166] demekteydi. Bu yoruma göre bakacak olursak İnönü, ileride yaşanılacak olaylara ışık tutmuştur denilebilir. Lakin parti kurulmadan yaklaşık iki ay önce İsmet İnönü'nün 20 Nisan 1930 Pazar akşamı defterine "Gazi ile muhalif fırka sorununun görüşüldüğüne dair" bir not düştüğünden[167] yola çıkacak olursak İsmet Paşa'nın yeni fırka konusundan habersiz olmadığını anlayabiliriz. T.

[162] Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 77.
[163] Us, age, s. 134.
[164] Süreyya İlmen, Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, 1951, s. 29-30.
[165] Alev Gözcü, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Yaşamın İzmir'e Yansımaları, İzmir Kent Ansiklopedisi, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Tarih 2, İkinci Cilt, s. 169.
[166] Taha Akyol, Kayıp Tarihimiz, Cumhuriyetin İlk Döneminde Muhalefet, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 164.
[167] Derviş Kılınçkaya, SCF'nin Toplumsal Tabanı ve CHP, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 8, Sayı 15 (Bahar 2012), s. 11.

Zafer Tunaya'ya göre de Gazi'nin ve ön plânda İsmet Paşa'nın memlekette çok partili rejimin teessüsünü samimi olarak istedikleri görüşü hâkimdi.[168]

Atatürk yeni partiyi en yakın arkadaşı Fethi Bey'e kurdurmuş, Makbule Hanım, Tahsin Uzer, Nuri Conker gibi en yakınında bulunanları kurulan fırkaya yönlendirmiş ve Halk Fırkası içinde muhalif gördüğü kişilerin muhalefet tarafına geçmesini teşvik etmişti. Ahmet Ağaoğlu gibi liberal ekonomiyi savunan birisinin SCF saflarına Atatürk tarafından bizzat geçirilmesi de diğer etkenlerle birlikte bir beklentinin ürünüydü. O beklenti ise mecliste uzun süredir eksikliği hissedilen murakabe ve tenkit havasının yeniden tesis edilmesi, İsmet Paşa'nın gittikçe şahsileşen politikasını frenlemek arzusu[169] ile Asım Us'un yorumuyla Atatürk'ün İsmet İnönü'nün Millet Meclisi'nde tartışmalarla düşürülmesini istemesiydi.[170] Netice de İsmet Paşa'ya karşı kurulsun veya kurulmasın denilebilir ki; SCF, kurulduğu günden itibaren CHF efkârını ürkütmüş, mensuplarının kendilerini gözden geçirmelerine vesile olmuş, uzun yıllar sonra meclise tekrardan murakabe havasını getirmişti.

1930 yılına gelindiğinde CHP'nin giderek halktan kopuk bir hale büründüğü o dönemde herkes tarafından gözlemlenebilen bir vaziyetti. Denetlenemez hale gelen Parti bu dönemde vilayetlerde mutemet (illerdeki parti temsilcisi) adı verilen kişiler tarafından temsil edilmekteydi. Ne var ki bu kişiler ne merkezin ne de halkın benimsediği kişilerdi. Partinin içinde yer almak demek gelecekten bir menfaat veya kariyer beklemek demek olmuştu. "Hulâsa inkılâp partisi, bir klik haline gelmişti. Kapalı dar bir klik…"[171] Bu dönem incelendiğinde CHP idaresinin oligarşik bir yapının elinde olduğu da söylenilebilir. İsmet İnönü ve etrafındakiler… Dar bir klik haline gelen bu partiye yönelik tenkitler yapılırken halkın aklıseliminin İsmet Paşa siyasetinin iflasına kanaat getirdiği yolunda yorumlar da yapılmıştı. Ve mali, ilmî ve harsî* buhranın ülkede hâkim olduğu gibi, bunlardan doğan siyasi isabetsizliğinde mevcut olduğu[172] görüşü de görülmekteydi.

Atatürk Yalova'da iken Samsun Valisi Kazım Paşa'ya "Halk hükümetten şikâyetçi midir? Korkmayınız, söyleyiniz" diye sormuştu. Kazım Paşa ise "Evet, halk hükümetten şikâyetçidir, Paşa hazretleri... Bilhassa mahkemelere işleri düşenler davalarının bir türlü

[168] Tunaya, age, s. 623.
[169] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, Yayına Hazırlayan: Atilla Özkırımlı, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1999, s. 99.
[170] Us, age, s. 134.
[171] Aydemir, Tek Adam, Cilt III… s. 364.
* harsî: hars kök anlamı maarif ve kültür anlamlarında kullanılmaktadır.
[172] İzzet, age, 7.

neticelenmediğinden şikâyet ediyorlar. "[173] cevabını vermişti. Genel manzaraya hâkim olan, halk efkârının içindeki olup bitenleri yakından takip etmeyi seven ve isteyen Atatürk'ün memleket idaresinde halkın nabzını yoklamak arzusu ile SCF'yi kurdurduğu yukarıdaki örnekle birlikte bir gerçeğin tezahürüydü.[174] Ufuk Özcan ise Ahmet Ağaoğlu'nun Serbest Fırka Hatıraları kitabının önsözünde yazdığı kuruluşa dair yorumuna göre yeni fırka İsmet Paşaya karşı değil aksine "CHP içinde farklılaşma belirtileri gösteren kadroların denetimini sağlamak, uygulanacak siyaset üzerinde kesin bir görüş birliğine ulaşmak ve toplumun nabzını ölçmek amacıyla Milli Şef'in iradesiyle yönlendirilmiş bir çabanın ürünü" idi.[175] Buradan bakacak olursak bu parti İsmet Paşa'nın bilgisi dâhilinde kurulmuştu. İsmet Paşa'nın bilgisinin olması Atatürk'ün kafasında bu partiyi İsmet Paşaya karşı kurdurmadığı anlamını da taşımamaktaydı. Oldukça iddialı bir yorum olarak İlmen Paşa, Gazi'nin halen başında olduğu halde neden muhalif bir fırka kurmaya çalıştığını, ileride kendisine asıl tehlikenin CHP tarafından geleceğini düşünmüş olabileceğinden ileri geldiğini söylemekteydi.[176] Bu oldukça ağır bir iddia olmakla birlikte Gazi'nin sağlığında böyle bir ihtimalin zayıf olduğu da aşikârdı.

1923 yılında kurulan Yeni Türkiye Cumhuriyeti yukarıda da bahsettiğimiz gibi Takrir-i Sükûn ile başlayan ve 1929'a dek sürecek yeni bir döneme girmişti. Planlanan inkılâp hareketleri bu dönemde hızlı bir şekilde uygulanmaya başlamıştı. 1929'a gelindiğinde artık Takrir-i Sükûn'a gerek kalmadığını düşünen Kemalist yönetim kendini bu kanunu kaldıracak kadar güçlü hisseder hale gelmişti.[177] İnönü'ye göre Serbest Fırka teşebbüsü, "Atatürk'ün de vakit vakit inkılâp meselelerinin hallolunduğu ve yerleştiği fikrini taşıdığını ve bunun muvaffakiyetle serbest bir imtihana arz olunabileceği, arz olunması lazım geldiği kanaatine vardığını" gösteriyordu ve yeni fırka tamamen bu düşüncenin mahsulüydü.[178] İnkılâpların halk nezdinde ne kadar yerleştiğini görmek isteyen Gazi bu sebebe ek olarak bir de gerçekleşmesi muhtemel yeraltı gericilik hareketlerini ortaya çıkarmak ve devrimlerin memlekette yerleşmiş olduğu zehabına kapılan Halk partisi ile hükümeti uyarmak istemişti.[179] İleri de ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz üzere SCF'nin kapatılış sebeplerinden birisi de bu minval üzerine olacaktır.

[173] Kutay, age, s. 385.
[174] Us, age, s. 134.
[175] Ağaoğlu, age, s. 10.
[176] İlmen, age, s. 66.
[177] Öz, age, s. 101.
[178] İpekçi, age, s. 52.
[179] Karaosmanoğlu, age, s. 102.

2.3.Serbest Fırka Kuruluyor

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Paris Büyükelçisi Ali Fethi (Okyar) 1930 yılının Temmuz ayında tatilini geçirmek için İstanbul'a geldiğinde ilk iş olarak yakın dostu Gazi Mustafa Kemal'i görmek istemiş, bu sebeple Yalova'da bulunan Gazi'nin yanına gitmişti.

Yalova'ya geldiğinin henüz ikinci günü eski arkadaşı Fuad (Bulca) kendisine:

" Sana bir muhalif fırka teşkili teklif olunacaktır. Sakın bu teklife kapılma. Sana yazık olur" [180] diyerek Fethi Bey'i ileriki günler için uyarmıştı. Asım Us'un "Hatıra Notları" eserinde İsmet İnönü'nün kendisine SCF kurulmadan iki ay önce gelecekteki seçimlere yeni bir fırkanın dâhil olacağını, bu iş içinde Fethi Bey'i düşündüklerini belirtmişti.[181] Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz üzere İnönü 20 Nisan'da defterine Gazi ile muhalif fırka meselesi görüşüldü diye bir yazı yazmıştı. Gazi henüz yeni fırka konusunu Fethi Bey'e açmamışken Fuad (Bulca)'nın söylediklerinden ve verilen örneklerden anlaşılıyor ki Gazi, yeni fırka konusunu daha önceden etrafındaki bazı kişilerle görüşmüş ve kafasında yeni fırkayı idare edecek kişiyi de belirlemişti. Sırada sadece meseleyi Fethi Bey'e intikal ettirip kabul etmesini beklemek kalmıştı.

Fethi Bey'in Yalova'da Gazi ile kaldığı sürece memleketin genel durumundan bahsedilmiş, dünya genelinde yaşanılan buhranın da pekiştirdiği ekonomik sıkıntılar ve halkın perişan durumu dile getirilmiş, meclisteki kontrolsüzlük ve hükümetin denetlenmesindeki eksiklik ile ülkenin Avrupa'daki imajı üzerine sohbetler yapılmıştı. Pek iç açıcı olmayan bu konuşmalar esnasında meclisteki denetim eksikliği bahsi konuşulurken Gazi, Fethi (Okyar)'a dönerek "Ben bunun çaresini buldum. Memlekette muhalif bir fırka kurmak lazımdır. Böyle bir fırka vücuda gelirse Meclis'te münakaşa daha serbest olur. Mesela siz böyle bir fırkanın başına geçerseniz, bildiklerinizi Meclis'te serbestçe söylersiniz. Bu suretle uygulamada görülen birçok hatanın da önünü almak mümkün olur"[182] demiş ve yeni fırka konusu fikrini Fethi Bey'e ilk defa açmış olmuştu.

Beklenmedik durum karşısında şaşıran Fethi Bey Gazi'nin sözlerine karşılık:

"Rica ederim, beni İsmet Paşa ile karşı karşıya getirmeyiniz" [183] diyerek İsmet (İnönü)'ye karşı kendisinin bu işe girişmesine sıcak bakmamıştı.[184] Hatıralarında "İtiraf

[180] Okyar- Seyitdanlıoğlu, age, s. 92.
[181] Avşar, age, s. 50-51.
[182] Kutay, age, s. 388.
[183] Okyar- Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 96.

edeyim ki, İsmet Paşa'nın samimiyetine asla itimat edemiyordum. Bir vesile bulup beni kabahatli düşürmek ve Gazi ile aramı bozmak için çalışacağından emindim diyen"[185] Fethi Bey ilk başta temkinli davranmış ve yapılan teklifi hemen kabul etmemişti.

Fethi Bey endişelerini dile getirirken bizdeki tahammül sınırının zayıflığından, iktidar mensuplarının böyle bir girişimi samimi olarak benimsemeleri gerektiğinden, muhalif fikre sahip iki şahsın birbirine düşman olmamasının gerekliliğinden, basının hür olması lazım geldiğinden bahsetmiş ve bunlar aşıldıktan sonra da diğer tecellilere göğüs germenin üzerine vazife olacağını vurgulamıştı. Gazi ise cevaben, bütün müşküllere katlanılması gerektiğini, meselenin memlekette Cumhuriyet'in, şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesini sağlamak olduğunu ve kendisinin bu işi üzerine alması gerektiğini söylemişti.[186]

Burada ayrıca belirtilmesi gerekli bir husus ta Gazi'nin bu teklifi neden Fethi Bey'e yaptığıydı. Gazi'nin Fethi Bey tercihini birkaç yorum altında inceleyecek olursak;

- Fuad Bulca'ya göre bu mevzu, ancak Fethi Bey'in vatansever ve faziletli ellerine tevdi edilebilirdi.[187]

-Fethi Bey itidalli ve temkinli bir mizaca sahipti ve liberalizme taraftar bir kişilikti. Yakup Kadri'ye göre İsmet Paşa'ya o zamanki şartlar içinde mevcut siyasi hayatımızı sarsmaksızın ve devrim ilkelerini zedelemeksizin bir muhalefet partisini sevk ve idare edebilecek en müsait kişi Fethi Bey görülmüştü.[188]

-Asım Us'a göre ise temel neden Okyar-İnönü çekişmesinden Gazi'nin farklı bir şekilde yararlanmak istemesiydi. Lozan Antlaşmasından sonra Düyunu Umumiye Borçları meselesine dair görüşmeler devam ederken 1928 yılında Paris Büyükelçisi olan Fethi Okyar alacaklılarla bir anlaşma yapmıştır. Buna göre Türk Hükümeti borçları altın ile ödemeyi kabul etmişti. Fakat 1929 dünya krizi çıkınca borçların altınla ödenmesi sebebiyle Türk parasının da kıymeti düşmüştü. İsmet İnönü ise bu durumun devam edemeyeceğini ve borçların ancak kağıt para ile ödeneceğini açıklamıştı. Sonuç olarak ise 1928 anlaşmasında imzası olan Fethi Okyar ile İnönü'nün arası bir kez daha açılmıştı. Us, nihayetinde Okyar bunu anlatmak için

[184] Hatırlanacağı üzere Fethi (Okyar) 1925 senesinde Paris'e gitmeden önce başvekillik ve TBMM başkanlığı görevlerinde bulunmuş ve o dönemde yaşanan olayları yorumlamada İsmet (İnönü) ile ayrı düşmüştür. Örneğin; Şeyh Sait isyanında Fethi Bey'in temkinli tavrına karşılık İsmet İnönü daha sert bir tutum sergilemiştir.
[185] Kutay, age, s. 388.
[186] Kutay, age, s. 391-393.
[187] Kutay, age. s. 378.
[188] Karaosmanoğlu, age, s. 99.

Atatürk'e durumu aktarınca Gazi'de, İnönü hükümetine karşı Büyük Millet Meclisinde Fethi Okyar'ı çıkarmak fikri ortaya çıktı demekteydi.[189]

-Yeni kurulmuş olan devletin ve cumhuriyet rejiminin ilk yıllarında Mustafa Kemal, hükümet reisi olarak kendi davasını beraber yürüteceği ikinci birisini aradığı zaman dahi aklına ilk gelen isim Fethi Bey olmuştu. Mustafa Kemal'le olan dostluğu ve batı medeniyetçisi oluşu Fethi Bey'in bu mühim vazifeye uygun görülmesindeki etkenlerden birisiydi. [190] Ayrıca Fethi Bey kendisine son derece sadık ve devrim ilkelerine bağlı bir kişilikteydi. Gazi biliyordu ki ileride olumsuz bir hava oluştuğunda Fethi Bey, kendisinin sözünü dinleyecek birisiydi.

-Son olarak Gazi'nin Fethi Bey tercihindeki bir sebepte Fethi Bey'in yumuşak bir mizaca sahip oluşu, herkesle uzlaşmacı yapısı ve eşitlik taraftarı tutumda olmasıydı. Çünkü Gazi'de çok iyi biliyordu ki ülke muhalefeti kabullenmek için gerekli olan olgunlukta değildi. Ve iktidarın karşısına herkesin güven duyup saygı ve sevgi beslediği bir kişi geçmeliydi ki oluşacak durumun hazmı daha kolay olabilsindi ve bu kişide Fethi Bey olmuştu.

Yapılan görüşmeler esnasında bir ara yeni bir parti kurulması yerine mevcut Halk Fırkası içinde bir hizip meydana getirilmesi gündeme gelmişse de İsmet Paşa "Bir hükümet, sabahleyin Meclis'e geldiği zaman, ekseriyet var mıdır, yoksa o gece bir dalgalanma ile kaybolmuş mudur, gibi bir şart içinde çalışamaz. Bir hizip değil, bir muhalefet partisi olmalıdır"[191] diyecek ve vaktiyle bu durumun nasıl zararlar doğurduğunu hatırlatıp bu fikre karşı çıkacaktı.

İlerleyen günlerde Gazi'nin yukarıda sıraladığımız liyakatlere sahip Fethi Bey'e durumu açıkça anlatması üzerine Fethi Bey inkişaf edecek yeni durumun zorluklarını belirterek "Bana gösterdiğiniz itimat ve verdiğiniz görevden dolayı çok müteşekkirim. Fakat alacağım vazifenin güçlüğünü de anlıyorum"[192] diyecekti. Her ne kadar görevi tam kabul etmese de ilerleyen günlerde ikna olacak ve Ağustos ayının altıncı günü görevi kabul ettiğini Gazi'ye bildirmek için Yalova'ya gidecekti. Akşam saat beş gibi kaplıcalarda bulunan Gazi Paşa'ya "Teklifinizi kabul ediyorum, esasen cumhuriyeti kuvvetlendirmek için bana verdiğiniz hizmet, hem takdis ettiğim bu emelinizi yerine getirmeyi hem de tamamen

[189] Us, age, s. 134-136.
[190] Atay, age, s. 460-461.
[191] Atay, age, s. 535.
[192] Kutay, age, s. 395.

ideallerime uygun olan bir sahada çalışmayı temin ettiği için reddetmek elimden gelmez diyerek"[193] konuya nihayet verecekti.

Fethi Bey'in de görevi kabul etmesinden sonra artık görüşülmesi gerekli olan konu nasıl bir yol izleneceği mevzusu olmuştu. Gazi yeni kurulacak fırkanın teşkilatını tamamlaması için gerekli olan para konusunda bizzat yardımcı olacağının garantisini vermiş ve bu konuda da Halk Fırkası'nın Kâtibi Saffet Bey'i görevlendirmişti. Daha sonra SCF'nin mecliste murakabe ortamının tesisini sağlaması için gerekli olan milletvekili sayısı görüşülmüş ve Gazi'nin ilk etapta 40-50 kişi olarak düşündüğü sayıya karşılık Fethi Bey 120 kişi istemişti. İsmet Paşa bu sayıya karşı çıkarak elliden fazla mebus veremeyeceğini söylemiş, Gazi'nin müdahalesiyle 70 mebusun SCF saflarına geçmesine razı olmuştu.[194]

Bu konular görüşülürken Fethi Bey'in kafasını meşgul eden bir düşüncede Gazi'nin iki fırka arasında gerçekten tarafsız kalıp kalmayacağı mevzusu olmuştu. Bu mevzuda nihai yorum ileriki bölümlerde yapılacak olmakla birlikte, daha ilk zamanlarda Kazım Özalp Paşa'nın "Siz elbette tarafsız kalacaksınız değil mi Gazi Hazretleri?" sorusu üzerine Gazi Hazretleri "Tabiî… Tabiî bîtaraf kalacağım" demişti.[195] İlerleyen günlerde de bu düşüncesini tekrarlayacak ve "Söz veriyorum. Her hâl içinde tarafsız olacağım" diyecekti.[196] Ayrıca Gazi, 7 Ağustos Perşembe günü Yalova Kaplıcaları Müdürlüğü tarafından[197] Yalova'da düzenlenen baloda İnönü ve Okyar'a hitaben "Ben şimdi bir babayım. Siz ikiniz benim evladımsınız. İkiniz arasında benim için hiçbir fark yoktur…" [198] diyerek Fethi Bey'in bu yöndeki çekincesine de cevap vermiş olmaktaydı. Konuyu ilk zamanlar için yorumlayacak olursak yeni kurulacak fırkaya maddi destek sözü ile 70 milletvekili sözü vermesi ve en yakınında bulunan kişileri de kurulacak olan fırkaya yönlendirmesi Gazi'nin bu konudaki doğruluğunu ispatlar niteliktedir. Bu sıralarda esas korkusu İsmet Paşa olan Fethi Bey bu tutumunu "İsmet Paşa'nın suret-i haktan görünerek bir entrika ile aleyhimde bir manevra çevirmesi ihtimali zihnimi mütemadiyen meşgul ediyordu"[199] sözleriyle dile getirmekteydi.

---

[193] Kutay, age, s. 413.
[194] Kutay, age, s. 415-417.
[195] Kutay, age, s. 409.
[196] Kutay, age, s. 430.
[197] Anadolu 27 Temmuz Pazar 1930, Vakit 7 Ağustos Perşembe 1930.
Gazetelerde balonun Kaplıca Müdürlüğü tarafından verildiği bilgisi yer alırken Okyar ve Ağaoğlu'nun hatıralarında balonun Denizyolları tarafından düzenlendiği yazmaktadır. Tabi ki hatıralar olaydan yıllar sonra yazıldığı için o günlerin gazetelerinde yer alan bilgilerin doğruluğu daha doğru sayılmaktadır.
[198] Us, age, s. 132.
[199] Kutay, age, s. 408.

2.3.1. Fırkanın İsim Konusu

Serbest Fırkanın isminin belirlenmesi konusunda "Serbest" isminin ilk olarak Recep Peker tarafından ortaya atıldığını görmekteyiz. Ahmet Ağaoğlu, Recep Peker'in kendisine 1933 senesinde, fırkaya verilen "Serbest" adının kendisinin fikri olduğunu, Gazi'ye fırka kurulmadan evvel "Serbest" ya da "Liberal" ismini teklif ettiğini, "Serbest" isminin Gazi'nin hoşuna gittiğini ve daha sonra da bu ismi kullandığını söylemişti.[200] Kutay'ın eserinde ise Gazi'nin Fethi Bey'e fırkanın ismini "Serbest Cumhuriyet Fırkası" olarak bulduğunu söylediği ve teklif ettiği yazmaktaydı.[201] "Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği" adlı eserinde Ufuk Özcan, partinin adının kurucular tarafından değil de CHF'nin önde gelen isimlerinden Recep Peker tarafından belirlendiğini vurgulayarak hayret edici bir durum olduğunu belirtmişti.[202] Nihai olarak ise fırkaya verilen ismin daha önceden belirlendiği ve bu ismin de ilk defa Recep Peker tarafından ortaya atıldığı, Gazi'nin de bu ismi uygun bulup teklif ettiği, liberal tutumlu Okyar'ın da teklifi memnuniyetle kabul ettiği anlaşılmaktadır.

2.3.2.Gazi ve Fethi Okyar'ın Karşılıklı Mektuplaşması

Gazi Paşa, Fethi Bey görevi kabul ettikten sonra kendisinden yeni bir fırka kurmak arzusunda olduğunu belirten bir mektup yazmasını ve yazılacak mektupta kendisine Reis-i Cumhur sıfatının yanında bir de Halk Fırkası Umumi Reisi sıfatıyla hitap etmesini istemişti.[203] Gazi, yazılacak mektuba müspet yönde cevap vereceğini[204] belirttikten sonra sıra mektupların yazılmasına gelmişti. Fethi Bey, Nuri Conker'in de yardımıyla 7 Ağustos 1930[205] günü yazdığı mektubu Gazi'ye takdim etmişti.[206] Fethi Bey'in mektubu 11 Ağustos günü, Gazi'nin mektubu ise 12 Ağustos günü Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştı.[207] Mektupların orijinal şekilleri ekler kısmında mevcuttur.[208]

---

[200] Ağaoğlu, age, s. 92-93.
[201] Kutay, age, s. 406.
[202] Ufuk Özcan, Yüzyıl Dönümünde Batıcı Bir Aydın Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s.195.
[203] Kutay, age, s. 414.
[204] Okyar- Seyitdanlıoğlu, age, s. 69.
[205] Kutay'ın kitabında 430. Sayfada mektup yazıldıktan sonra geçen "ertesi gün 8 Ağustos günü…. " diye devam eden cümleden de anlaşıldığı üzere mektubun 7 Ağustos günü yazılmış olma ihtimali ağır basmaktadır. Kutay, age, s. 430.
[206] Okyar- Seyitdanlıoğlu, age, s. 108.
[207] Cumhuriyet, 11-12 Ağustos 1930.
[208] Ek- mektuplar

Fethi Bey mektubuna Paris'te bulunduğu 5 yıllık süre içindeki tecrübelerini anlatmak isteği ile başlamış, ilk olarak dünya genelinde yaşanılan ekonomik krize değinerek iktisadi faaliyetlerimizdeki durgunluğu belirtmişti. Bu durumun sebebini ise 5 yıldır ülkeyi yöneten İsmet Paşa hükümetinin politikadaki yanlış stratejisine bağlamıştı.

Mektubun devamında isim vermeden hükümetin şimendifer siyasetini eleştiren Fethi Bey, bunun sonucunda oluşan mali yükün bir neslin omuzlarına bırakılmasının ve bu yükün hafiflemesi adına ağır vergilerin alınmasının yanlışlığına dikkatleri çekmişti. Ayrıca Türk Lirasının değer kaybetmemesi için hükümetin dişe dokunur bir tedbir almadığını, geçen süreçte köylülerin memnun edilemeyişini eleştirmiş, münakaşa eksikliğinin giderilmesi gerekliliğinin üzerinde durmuş ve zikredilen sıkıntıların TBMM'deki muhalif fırka eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmişti. Cumhuriyetin ülkede kökleşmesi için tek fırka yerine hürriyetin, fikir beyan etme özgürlüğünün olduğu, fikirlerin tartışıldığı çeşitli fırkalardan müteşekkil bir meclis olması gerektiğini izah etmiş, gayesini ise bunun içinde "Cumhuriyet Halk Fırkasının mali, iktisadi, dâhili, harici siyasetlerinin birçok noktalarına aykırı bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahasına atılmak arzusundayım" şeklinde açıklamıştı. Mektubunu ise Gazi'ye tazimde bulunarak sonlandırmıştı.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Fethi Bey'e yazdığı cevabî mektubunda kendisine karşı kaleme alınan mektubu Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Reisi olmak üzere iki sıfatla birden muhatap almıştı. Yeni fırka kurulmasını bizzat teşvik etmiş bulunan Gazi, "Büyük Millet Meclisi'nde ve millet önünde, millet işlerinin serbest tartışması ve iyi niyet sahibi zatların ve fırkaların düşüncelerini ortaya koyarak, milletin yüksek menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir" demek suretiyle hem kendi hissiyatını paylaşmış hem de kamuoyunu yeni duruma hazırlamıştı.

Millet işlerinin Meclis'te serbest bir şekilde münakaşa edilmesini Cumhuriyet kavramının esası sayan Gazi, Fethi Bey'in talebini "tabii olarak iyi karşılarım" demiş, Reisicumhur bulunduğu müddetçe de fırkalara karşı adil bir şekilde yaklaşacağını ve tarafsız kalacağını belirtmişti.[209]

Yazılan metinler esas itibariyle yüz yüze görüşmelerin mektuba yansıması şeklindeydi. Mektupta dikkat çeken önemli bir konu laiklik mevzusuydu. Atatürk'ün hayatını incelediğimizde fikri hayatında laiklik ilkesinin mühim bir yer tuttuğu muhakkaktır.

[209] Kutay, age, s. 437.

Görüşmeler esnasında Gazi, mevcut fırkanın sağında hiçbir teşekkülü kabul etmeyeceğini ve yeni fırkanın Halk Fırkası'nın solunda yer alması gerektiğini üstünü çizerek vurgulamıştı. Bu durumu şu cümlelerle açıklamak daha doğru olabilir; "Laiklikten ödün vermemek."[210] Fethi Bey'e "Fırkayı teşkil edecek olursanız siyasi renginiz ne olur" sorusunu sormuş Okyar da geçmişten bu yana hürriyet taraftarı olduğunu yineleyerek elbette kuracağım fırka liberal bir fırka olur demiş ve Gazi'nin hassasiyetini bildiğinden kuracağım fırka Halk Fırkası'nın solunda yer alacak cümlesini eklemişti.[211] İlk mektupta yer alan "Binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla lâik" cümleleri ile cevabi mektupta yer alan "Memnuniyetle tekrar görüyorum ki, lâiklik esasında beraberiz. Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur" cümleleri anlaşmanın yürürlüğe girdiğinin göstergesi konumundadır.

İsmet İnönü, Fethi Bey'in mektubuyla alakalı "İntişar eden mektubuna göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası, daha ilk anda hükümetin siyasetini ve icraatını tasvip etmeyen bir istikamette olduğunu göstermektedir. Anlaşılıyor ki, eski arkadaşımla büyük meseleler üzerine ciddi münakaşalar yapacağız"[212] cümlelerini kurarak ileriki günlere dair olacakları dile getirmişti.

Esat Öz mektuplaşma yöntemiyle alakalı farklı bir yorumda bulunarak mektuplaşma ile talebin Fethi Bey'den gelmiş gibi gösterilmesinin ve böylece kamuoyu nazarında daha doğal bir parti şeklinde algılanmasının hedeflenmiş olabileceğini de iddia etmektedir.[213] O günlerdeki gazeteleri incelediğimizde kamuoyu nazarında bu algının oluştuğu da aşikâr bir şekilde görülmekteydi.

Fethi Bey, mektuplar Anadolu Ajansı vasıtasıyla yayınlanmadan önce Paris büyükelçiliği vazifesinden istifa etmesi gerektiğini belirtmiş ve bir istifa dilekçesi yazmıştı. "Dâhili politikaya avdete karar verdim. Bunun için Paris Büyükelçiliğinden istifa ediyorum. Şimdiye kadar tarafı devletlerinizden gördüğüm muavenet ve muhabbete teşekkür eder samimi hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim" cümlelerini içeren istifa dilekçesini Ankara'ya yollamıştı. Hariciye Vekili Doktor Tevfik Rüştü Bey'in "Paris Büyükelçisi Fethi Beyefendiye Paris Büyükelçiliğinden dâhili politikaya avdet münasebetiyle vuku bulan istifanızın kabul edildiğini arz eder ve birlikte mütekabil muhabbet ve samimiyetle

[210] Ahmet Taner Kışlalı, Siyasal Çalışma ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, 2.Baskı, Ankara, 1993, s. 131.
[211] Kutay, age, s. 400.
[212] Hâkimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1930
[213] Öz, age, s. 104-105.

çalıştığımız senelerin kıymetli hatırasını yâd ederek hürmet ve muhabbetlerimin kabulünü istirham eylerim efendim" içerikli cevabı ile Fethi Bey'in 5,5 yıllık büyükelçilik görevi son bulmuştu.[214]

2.3.3.Fırka'nın Kuruluşu

Serbest Fırka fikrinin ortaya atıldığı günden itibaren gerek mebuslar gerekse matbuat hayatında yıllardır süren durgunluğun yerine müthiş bir hareketlilik meydana gelmişti. Liderler fırka meselesini gündeme getirdiği günden itibaren birçok mebus ve gazeteci Yalova'ya gitmiş ve olayla ilgili merakını gidermeye çalışmıştı. Basın yeni fırka haberiyle adeta heyecana kapılmış ve mevzuyu manşetlere taşıyarak halkı haberdar etmişti. İzmir'de çıkan gazetelerinde o günlerdeki en önemli haber konusu yeni fırka meselesi olacaktı.

Fırka'nın kurulduğu tarihleri incelediğimizde ilk ve net haberin Asım Us'un başında bulunduğu Vakit Gazetesinde 9 Ağustos günü "Yeni Muhalif Fırka"[215] manşetiyle çıktığını görmekteyiz. Yukarıda adı geçen baloda davetliler arasında yer alan Asım Us, İsmet Paşa'dan ve Fethi Bey'den fırkayla alakalı malumat almış ve bunları da gazetesinde yayımlamıştı. Gazetenin ikinci sayfasında yer alan haber şu şekildeydi:

"Paris büyük elçimiz Fethi Beyefendi şimdiki vazifesinden çekilerek dâhili politikaya avdet etmek niyetindedir. Müşarünileyh dâhili politikayı bizzat teşkil edeceği bir fırka ile faalâne ve müstekilen takip edecektir. Fethi Beyefendinin fırkası cumhuriyetçilikte ve laiklikte tıpkı Halk fırkasının esaslarını esas kabul etmiştir. Bu da pek tabiidir. Çünkü fikir ve içtihatta Gazi'nin kadim fikir ve içtihat arkadaşı olan Fethi Beyefendiden zaten başka bir şeye intizar olunamaz. Fakat Fethi Beyefendi idari, iktisadi ve siyasi nazariyat ve bunun tatbikatında Cumhuriyet Halk Fırkasından ve hükümetinden farklı bir programın tatbikine sai (çalışan) olacağı ve bu itibarla hükümete karşı münekkit bir cephede bulunabileceğini tahmin ediyoruz. Şayanı memnuniyet olan nokta Fethi Beyefendinin bu teşebbüsünün Reisicumhur hazretlerince tabii, makul ve Cumhuriyetin sâlim tezahüratından addedilmesi ve lüzumlu olarak karşılanmasıdır. İsmet Paşa Hazretleri, Fethi Beyefendinin mukabil faaliyeti ile hükümetinin icraatının ve noktai nazarlarının daha semereli olacağını ve çok tecrübeli kadim bir arkadaşının ve fırkasının tenkit ve murakabesinden müstefit olacağını ifade etmiştir."

[214] Hizmet, 10 Ağustos 1930.
[215] Vakit, 9 Ağustos 1930.

Konu ile ilgili 9 Ağustos günü Akşam Gazetesinin ikinci sayfasında da Fethi Bey'in istifa edip yeni bir fırka kuracağı ve fırkanın programını hazırlamakla meşgul olduğu haberi yapılmıştı.[217] Hâkimiyet-i Milliye de aynı gün kısa bir haber yapılmış ve yeni fırkanın gayesinin memleketimizdeki mali ve içtimai işleri daha mazbut bir şekilde murakabe etmek olacaktır denilmişti.[218] İzmir'de çıkan gazetelerde ise konuyla ilgili haberler 10 Ağustos gününden itibaren yapılmaya başlamıştı.[219]

Karşılıklı mektuplar yayınlanmış, birkaç gündür yapılan haberlerle kamuoyu bilgilendirilmiş ve sıra fırkanın resmi olarak kurulmasına gelmişti. Vakit Gazetesinde yer alan habere göre Fethi Bey fırkasının tescili için Yalova kaplıcalarından İstanbul Valiliğine müracaat etmişti.[220] Fethi Bey çektiği telgrafta:

"Fırkanın ismi Serbest Cumhuriyettir, program postadadır. Merkezi Ankarada'dır. Reisi Fethi, Kâtibi Umumisi Kütahya Mebusu Nuri, İdare Azası Tahsin (Erzurum) ve Talat (Ankara) Beylerdir. Fırkanın cemiyetler kanunu mucibince tescilini rica ederim." diyerek resmi başvurusunu yapmıştı. Haberin devamında "Vilayet bu beyannameyi polise havale etmiştir. Polisçe ilmühaberi tanzim edilmektedir. Fırkanın tescili muamelesi bugün bitmiş olacaktır" denilerek işlemlerin aynı gün biteceği belirtilmişti.[221]

Fırka belirtildiği üzere resmi olarak 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuş oldu.[222] Fırkanın kuruluşunu Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi 13 Ağustos tarihli manşetinde "Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşekkül Etti" başlığıyla okuyucularıyla paylaşmıştı.[223] Fırkanın kuruluş yöntemiyle alakalı Çetin Yetkin "yöntemin bazen öne sürüldüğü gibi 'karışık' değil fakat yalnızca 'atipik' olduğunu" söylemekteydi. Bu duruma sebep olarakda ikinci bir partinin karşılıklı görüşmeler sonucu kurulmasını, bazı mebusların bizzat Gazi tarafından seçilmesini, bu işleri yapan Gazi'nin de aynı zamanda CHF genel başkanı olmasını göstermekteydi.[224]

[216] Us, age, s. 131-132. Vakit, 9 Ağustos 1930.
[217] Akşam, 9 Ağustos 1930.
[218] Hâkimiyet-i Milliye, 9 Ağustos 1930.
[219] Anadolu, Hizmet, 10 Ağustos 1930.
[220] Yetkin, age, s. 39.
[221] Vakit, 13 Ağustos 1930.
[222] 1923-1972 Türkiye'nin 70 Yılı (Gün Gün Cumhuriyet Tarihi), Hürgüç Gazetecilik, I. Cilt, 1994, s. 52.
[223] Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1930.
[224] Yetkin, age, s. 39-40.

2.4.Liderlerin Yeni Fırkaya Yaklaşımları

Serbest Fırkaya basının yoğun ilgisi henüz kurulmadan evvel başlamıştı. Birçok gazeteci Gazi, İnönü ve Okyar ile mülakat yapabilmek için harekete geçmişti. 11 Ağustos günü gazetelerde Gazi'nin yeni fırka hakkındaki düşüncelerinin yer aldığı yazılar yayımlanmıştı. Gazi'nin (haberin kaynağı Akşam Gazetesinde yayınlanmıştır) yeni kurulacak fırka hakkında söyledikleri şu şekildeydi: "Cumhuriyet Halk Fırkası Reisleriyle çok mücadele edeceklerini tahmin ediyorum. Fakat ben, cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müşahede edeceğim ve şimdiden söyleyebilirim ki en çok kavgalı gibi olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım; sen ne dedin? Ne için dedin? Senin cevabın ne idi? Neye istinat ediyorsun? Bugünden itiraf ederim ki bu benim için yüksek bir zevk olacaktır."[225] Hizmet Gazetesine göre Gazi hazretleri bu sözleriyle Hizmet'in bir gün önceki başmakalesinde yazdığı gibi fırkaların üstünde bir vaziyette kalacağını işaret etmişti. Bahsi geçen konuşmanın yapıldığı gece İsmet (İnönü)'de yeni fırka hakkında gazetecilere mülakat vermiş ve şu cümleleri sarf etmişti: "Yeni fırkayı pek tabii telakki ettim. İnşallah memleket için hayırlı olacaktır. Biz noktainazarımızı ve yaptıklarımızı bilerek ve inanarak yapan adamlarız. Tabii işlerimizi kuvvetle ve imanla müdafaa edeceğimize şüphe etmeyiz. Münakaşanın muvaffakiyetlerimizi daha iyi tebarüz ettireceğine eminim. Yeni fırkaya Cumhuriyet Halk Fırkasından iltihak edeceklerin çok olduğunu zannetmiyorum. Mamafih herkes noktainazarında serbesttir. Fethi Beyefendinin mebus intihap edilmesine asla muarız değiliz" demişti. [226]

Hâkimiyet-i Milliye'de İnönü'nün yeni fırka hakkında uzun bir mülakatı yayınlanmıştı. Şimdiden mecliste ciddi münakaşaların yapılacağını gördüğünü ve yeni arkadaşlara hoş geldiniz dediği haber şu şekildeydi: "Dün Başvekil Paşanın Ankara'ya avdetleri üzerine kendilerini gördüm. Yeni fırka hakkında düşündüklerini sordum. Mutat tebessüm ve neşesi ile şu sözleri söyledi: Fethi Bey'in müstakil bir fırka teşkil etmesi, siyasi hayatımızda mühim bir tekâmül safhasıdır. İntişar eden mektubuna göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası, daha ilk anda hükümetin siyasetini ve icraatını tasvip etmeyen bir istikamette olduğunu göstermektedir. Anlaşılıyor ki, eski arkadaşımla büyük meseleler üzerine ciddi münakaşalar yapacağız… Bugün derhal böyle bir münakaşaya girişmeyi lüzumsuz buluyorum… Serbest Cumhuriyet liderinin daha sarih ve mufassal olarak mevzularını teşrih

[225] Hâkimiyet-i Milliye, Vakit, 11 Ağustos 1930.
[226] Hizmet, 11 Ağustos 1930.

etmesine ihtiyaç vardır. İnsaf ile söylemeliyiz ki, bu tafsilat için kendisinin de henüz vakti de olmamıştır. O halde bugün bize düşen vazife, bizi tenkit eden bir fırkanın zuhuruna karşı endişe ve çatık çehre göstermeksizin onu, güler yüzle karşılamaktır. Arkadaşımıza hoş geldin! deriz ve siyasetimizi nasıl iman ile müdafaa edeceğimizi görerek yüksek politikacı sıfatıyla zevk duyacağını temin ederiz…"[227]

Sabih İzzet, İnönü'nün Ankara'da Millet Meclis'i büfesinde ki beyanında muhalefetin geçmişte memlekete çok zarar verdiğinden, ülkenin birlik ve beraberliğini alakadar eden meselelerde fevkalade hassas davranacağından bahsettiğini söylemiş ve İnönü'yü fırka ve tenkit ile demokrasi ahlakı hakkındaki mantığı dolayısıyla Asya felsefesinden kurtulamadığını belirtmişti.[228] İnönü'nün cümlelerinden şu manayı çıkarmak ya da şu suali sormak ta doğru olurdu; muhalefetin geçmişte zarar verdiğini söylerken şimdiki muhalefetin de zarar verebileceğini mi söylemek istemişti.?

Yeni fırkanın memlekete faydalı olmasını ümit ettiğini, mecliste yaşanılacak münakaşaların şahsiyete dökülmediği sürece faydalı olacağını ifade eden Meclis Başkanı Kazım Paşa iki fırkanın liderlerinin de yüksek şahsiyetler olduğunu, kendisinin CHF mensubu olmasına rağmen mecliste bitaraflığını muhafaza edeceğini belirtmişti.[229]

Genel manada liderlerin görüşü müspet yönde ve uzun yıllar sonra mecliste yeniden murakabenin yapılacak olması nedeniyle de haz vericiydi. Ülke genelinde müthiş bir heyecan vardı ki bu da uzun bir aradan sonra yaşanılan hareketlilikten dolayı idi.

2.5.SCF'nin Kadrosu

Serbest Fırka resmi olarak Fethi Bey tarafından kurulmuş ve daha kurulmadan evvel fırkaya dâhil olacak mebus sayısı birkaç kişiyi bulmuştu ve Nuri Conker, Tahsin Uzer, Ahmet Ağaoğlu bu kişiler arasındaydı. Görüşmeler esnasında her ne kadar 40-50 mebus sayısı üzerinde mutabakat sağlanılmışsa da bu sayıya ulaşılamamıştı. SCF'nin kadrosu ülkenin önde gelen kişileri olmakla birlikte 14 rakamıyla sınırlı kalmıştı. Bu durum bir gerçeği gözler önüne sermişti ki o da gerçekte Gazi ve İnönü'nün 40-50 mebus vereceğiz sözünü tutmamış veya tutamamış olmalarıydı.

[227] Hâkimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1930
[228] İzzet, age, s. 7.
[229] Hizmet, 15 Ağustos 1930.

Hilmi Uran mebusların seçimi ile ilgili değişik bir yorumda bulunmuştu. Uran'a göre Atatürk kız kardeşi Makbule Hanım başta olmak üzere yakınında bulunan birkaç arkadaşını SCF'ye yönlendirmekle kamuoyunda yeni fırkaya karşı ilgi ve alaka duyulmasını düşünmüştü. Ayrıca kendisine bağlılığı herkes tarafından bilinen kişileri SCF'ye yönlendirmesi kendisi için bir emniyet hatta gerek duyulduğunda partiyi kapatmak için bir tedbir mahiyetindeydi.[230] Uran'ın yorumlarının doğruluğunu yaşanılan 100 günlük deneyimin son günleri bize gösterecekti.

Kurucuların seçilmesindeki bir diğer etken iktidardaki partiye muhalefet edebilecek bir oluşumun sağlanılmaya çalışılması olmuştu. Burada hem rejimin güvenliğini zedelemeden yapılacak bir muhalefet hem de İsmet Paşa hükümetinin eleştirilmesi hedeflenmişti.[231] Bu durumu Gazi'nin Fethi Bey'e söylemiş olduğu "Siz bilmezsiniz… Bunların çoğu zaten İsmet Paşa'ya ve siyasetine aleyhtardırlar. Ben rastgele teklifte bulunmadım"[232] şeklindeki cümleler daha iyi açıklamıştı. Yeni Fırkaya girecek kişilere baktığımızda hemen hepsinin bu özelliklerde olduğu görülmüştü.

Ali Fethi OKYAR (SCF'nin Kurucusu[233])*

Ahmet AĞAOĞLU'nun SCF'ye girişi daha fırkanın resmi olarak kurulmadığı günlerde gerçekleşmişti. Yalova'da düzenlenen Balo'da bulunan Ağaoğlu, hatıralarında Gazi'nin Fethi Bey'i kendisine Serbest Fırka Reisi takdim ettiğini ve bundan sonra Fethi Bey ile birlikte çalışacağını, kendisinin "Paşam! İsmet Paşa ile fethi Bey arasında tereddüt olunmaz mı" sualine karşılık olarak ta "artık uzatma, Fethi Bey'le berabersin dediğini yazmıştı. Gazi'nin daha sonraları "canım siz tâ öteden" beri anlaşmışsınız" cümleleri de Ağaoğlu'nun neden SCF'ye katıldığını göstermekteydi.[234] Gazi'nin Ahmet Ağaoğlu'nu SCF saflarına katması da şüphesiz bir düşüncenin ürünüydü. Ağaoğlu için, liberalizm taraftarı ve sözünü esirgemeyen bir kişi olması sebebiyle hükümetin eleştirilmesi mevzusunda murakabe sahasına sürülmüştü demekle meseleyi yorumlamak daha doğru olurdu. Artık Ağaoğlu için, "Ta İttihat ve Terakki zamanından beri tanıdığım ve Malta'daki müşterek esaret esnasında bir kat daha

[230] Hilmi Uran, Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s. 194.
[231] Avşar, age, s. 53.
[232] Kutay, age, s. 537.
[233] Yukarıda da belirtildiği üzere Fethi Bey'in resmi olarak fırkanın kurulması için İstanbul Valiliğine yaptığı başvuruda "…Reisi Fethi…" tabiri geçmektedir. Fırka nizamnamesinde de benzer bir tabir olarak "Serbest ve Laik Cumhuriyet Fırkasının müessisi sabık Başvekil ve Paris Büyükelçisi Fethi Beyefendidir" (Tunaya, age. s. 635.) cümlesi geçmekteydi. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere SCF'nin kurucusu Fethi Okyar'dır.
*Fırkanın önder kadrosunun özgeçmişleri ekler kısmında bulunmaktadır.
[234] Ağaoğlu, age, s. 26.

yakınlaştığım"[235] diyerek bahsettiği Fethi Okyar ile birlikte teşrik-i mesaide bulunma günleri de böylelikle başlamış oldu.

Nuri CONKER (Kütahya Mebusu), Tahsin UZER (Erzurum Mebusu), Makbule ATADAN gibi isimler de Ağaoğlu gibi Gazi tarafından belirlenmiş kişilerdi.[236]

Bilecik Mebusu Rasim ÖZTEKİN Bey, Gazi'nin sevdiği bir silah arkadaşı idi ve Serbest Fırkaya da onun emriyle girmişti.[237]

İstanbul Mebusu Süreyya İLMEN, davet üzerine Büyükdere'ye Fethi Bey'in yanına gitmişti. Burada kendisine beraber çalışma teklifi yapılmış kendiside bu teklifi hükümetin hakkı ile murakabe edilmediğini bir mebus gözüyle gördüğünden dolayı kabul etmişti.[238]

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Diğer Müntesipleri[239]

Talat SÖNMEZ (Ankara Mebusu)

Dr. Reşit GALİP (Aydın Mebusu)

Reşit Galip, SCF kapanmadan fırkadan ayrılmıştı. Ayrılış sebebini gazeteler gönderdiği mektuptan anlaşıldığı üzere İzmir hadiselerini göstermişti.[240]

Senih HIZIRLIOĞLU (Bursa Mebusu)

Nakiyeddin YÜCEKÖK (Elazığ Mebusu)

Ali Haydar YULUĞ (İstanbul Mebusu)

İbrahim Süreyya YİĞİT (Kocaeli Mebusu)

Ali GALİP (Niğde Mebusu)

Refik İSMAİL (Sinop Mebusu)

Mehmet Emin Yurdakul (Şebinkarahisar Mebusu)

[235] Ağaoğlu, age, s. 25.
[236] Avşar, age, s. 61-65.
[237] Mahmut Goloğlu, Devrimler ve Tepkiler, s. 313.
[238] İlmen, age, s. 68.
[239] Yetkin, age, s. 56.
[240] Anadolu, 14 Eylül 1930.

Konu ile alakalı eklemek istediğim bir hususta Şevket Süreyya Aydemir'in görüşüdür. Baktığımızda özellikle köşe yazılarıyla ve beyanlarıyla SCF'ye en çok destek verenlerin başında Ahmet Ağaoğlu gelmektedir. Kendisinin mizacı hem fırkanın prensiplerine uygundu hem de hükümeti fırsat buldukça uyaran bir yapıdaydı. Tam bu noktada Aydemir, Ağaoğlu için "bu yeni fırkanın, fikir ve inanış bakımından tek ağırlığını Ağaoğlu teşkil eder. Fethi Bey de dâhil olduğu halde diğer kurucuların hepsi havadadır"[241] demekte idi. Burada Fethi Bey'in hakkını yememekle birlikte işin ciddiye bindiği, mecliste hararetli konuşmaların yapıldığı günlerde Fethi Bey'in etrafında kuruculardan kayda değer pek kimsenin olmadığı da aşikâr bir şekilde görülmüştü.

2.6.SCF'nin Teşkilatlanma Faaliyetleri

SCF'nin ülke genelinde teşkilat kurma faaliyetleri yaklaşan seçimler nedeniyle dar bir zamanda ve hızlı bir şekilde yapılmak zaruretiyle karşı karşıya kalmıştı. Fırkanın ileri gelenleri gerekli çalışmalara bir an önce başlamış ve İstanbul, İzmir gibi büyükşehirlerde örgütlenme faaliyetleri diğer yerler nazaran daha hızlı bir şekilde gerçekleşmişti. Fethi Okyar da bu faaliyetler kapsamında yoğun davetler üzerine Eylül ayının başlarında İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu bölgesine bir gezi düzenledi. Bu gezi fırka teşkilatlanması adına oldukça faydalı olmuş ve Emrence'nin tabiri ile de teşkilatlanma da "aslan payını" Batı Anadolu Bölgesi almıştı.[242]

SCF teşkilatlanması genel itibarıyla ekonomik krizin sarsıntısını şiddetli bir şekilde hissetmiş, göçmen grupları bünyesinde toplamış, ülke ve dünya piyasalarıyla bütünleşmiş ülke ticaretinin yapıldığı bölgeler şeklinde olmuştu.[243]

Teşkilatlanma faaliyetlerine ilk zamanlarda İstanbul Karaköy'de bulunan Nazlı Han'da başlayan SCF yetkilileri, daha sonra 13 Eylül 1930'da genel merkezini Taksim'de bulunan Kalamis Apartmanının biri katına taşımıştı.[244] Tunaya ise kitabının ilgili bölümünde Fırka'nın kuruluş yeri olarak Kalmis apartmanını yazmıştı.[245]

[241] Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, Cilt I, s. 386.
[242] Emrence, age, s. 139.
[243] Emrence, age, s. 123.
[244] Yetkin, age, s. 102.
[245] Tunaya, age, s. 622.

Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa bir süre içinde hızlı bir teşkilatlanma örneği sergileyerek ciddi bir katılım elde etmişti. Fırka'nın İstanbul faaliyetlerine Süreyya (İlmen) Paşa[246] Kadıköy ve Üsküdar'da başlamış ve buralarda Fırka için evler kiralamıştı. Kadıköy'de Dr. Nazif Bey, Maltepe'de Baytar Selahattin Bey[247] Fırka reisliğini üstlenmişlerdi.

Fethi Bey'in Batı Anadolu gezisi sırasında ciddi bir şekilde örgütlenme faaliyetlerinin olduğu görülmekteydi. Özellikle İzmir, teşkilatlanmanın en yoğun olduğu yerler arasındaydı. SCF'nin İzmir vilayet umumi kongresi ilk toplantısını 6 Eylül günü gerçekleştirmiş ve idare heyetinin 7 üyesi belirlenmişti. Ertesi gün kongre yeniden toplanmış ve SCF'nin vilayet merkezi idare heyeti 9 kişi ile tamamlanmıştı.[248] Hizmet Gazetesinde yer alan habere göre SCF'nin İzmir teşkilatı şu şekildeydi:

İdare Kaza Heyeti Reisi: Dr. Ekrem Hayri Üstündağ,

Kâtip: Esbak Manisa Valisi İsmail Müştak,

Muhasip: Tüccardan Şerifzade Selahaddin Bey,

Azalar: Av. Süleyman Faik, Nuri Fettah, İbrahim Ethem.

Aynı haberde Manisa Vilayet Ocağı Reisi Keresteci Raşit Bey olmuştu.[249] Kaza Ocağı İdare Heyeti Reisliğine 1908 senesinde Manisa belediye başkanlığı yapmış olan Faruk Cevdet Bey, Kâtipliğe manifaturacı Ferit Bey, muhasipliğe ise tüccardan Bayram Bey getirilmişti.[250] Hizmet Gazetesinde yer alan haberde Bursa'da teşkilat vazifesinin Senih Bey tarafından vücuda getirildiği belirtilmişti.[251]

SCF'nin Muğla teşkilatlanması diğer Batı Anadolu illerine göre biraz geç olmuştu. Fethi Bey'in Batı Anadolu gezisi Muğla ilini kapsamamıştı. SCF'nin Muğla teşkilatı, İzmir SCF Ocak Heyeti Umumi Kâtibi Dr. Ethem, Asaf ve Müştak Lütfi Beyler tarafından 22 Ekim 1930 tarihinde kurulmuştu.[252]

---

[246] İstanbul Mebusu. Fethi Bey'in teklifi üzerine Serbest Fırka'ya girmiştir.
[247] Selahattin Bey, 1930 belediye seçimlerinde İstanbul'un Maltepe İlçesinden SCF adına aday olmuş, İstanbul'da başkanlık seçimini kazanan SCF'li tek adaydı.
[248] Serap Tabak, Serbest Cumhuriyet Frıkası ve İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s. 80.
[249] Hizmet, 7 Eylül 1930.
[250] Ömer Karakaş, Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkasının Manisa Vilayeti'nde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri, History Studies, Cilt 2, Sayı 3, Kasım 2010, s. 205.
[251] Hizmet, 8 Eylül 1930.
[252] Ömer Karakaş, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Muğla'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Dolayısıyla Oluşan Tartışmalar, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt 7, Sayı 31, 2014, s. 357.

Aydın ili örgütlenme faaliyetleri için ilk etapta Şehinzade Fuat Bey düşünülmüş, Fethi Bey'in Aydın ziyareti sonrasında ilk teşkilatını oluşturma görevi ilerleyen yıllarda Türk siyaset tarihinde önemli bir yer tutacak olan genç Adnan (Menderes) Bey'e verilmişti. Aydın ili teşkilatı kuruluşunu 9 Eylül günü tamamlamıştı. Adnan Bey teşkilatın başkanlığını yaparken, Osman Fuat, Dr. Mukadder, Dr. Nafiz, Manifaturacı Osman, Mühendis Hıfzı, Avukat Yusuf ve Selahattin Beyler gibi isimlerde üyeler arasında bulunmaktaydı.[253] Ayrıca Adnan Bey'in 1960 senesine kadar sürecek siyaset hayatının ilk günleri de böylelikle başlamış bulunmaktaydı.

Dr. Burhanettin Bey, Yalova'da bulunduğu sırada Gazi ve Reşit Galip'in ısrarı ile SCF'ye dâhil olmuştu. Fırka kurulduktan sonra Antalya'ya gelerek burada girişimlere başlamıştı. SCF'nin Belediye seçimlerine katılmasının netleşmesinin ardından gayri resmi durumda bulunan Antalya Şubesi, resmi olarak vilayete başvurmuş ve bir hafta içinde de teşkilatlanmıştı.[254] Burhanettin Bey'in kısa zaman içindeki faaliyetleri sonucu yaklaşık 2 bin kişi il teşkilatına gelerek müracaatta bulunmuştu.[255]

Kars ve Samsun ilerlide teşkilatlanmanın yapıldığı yerlerden olmuştu. Özellikle Samsun'da halkın yeni fırkaya karşı yoğun bir ilgisi olmuştu. Kars ve Samsun'un ortak olan yönü ise buralardaki fırka faaliyetlerini bu iki ilin eski belediye başkanlarının yürütmesi olmuştu.[256] Adana'da ki faaliyetler sonucu ise Adana il ocağı başkanı Ahmet Remzi Bey olmuştu. Emrence ise Ahmet Remzi Bey'in Adil Bey riyasetinde toplanan Adana il ocağının kâtipliğine getirildiğini belirtmişti.[257]

Denizli'de Zeynel Besim Fethi Bey adına teşkilatlanma faaliyetlerini yürütmüş,[258] Kastamonu'da Avukat İzzet Bey ve idare heyetinden arkadaşları Araç, Küre, Taşköprü, Daday, Cide teşkilatlarını ikmal etmişlerdi.[259] Amasya merkezinde SCF adına Şefik Avni Bey faaliyetlerde bulunmuş ve yapılan çalışmalar sonucunda günde ortalama 100 kişi teşkilata gelerek kayıt yaptırmıştı. Trabzon ve Giresun illerinde ise teşkilatlar törenler eşliğinde

[253] Günver Güneş, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, Cilt 25, Sayı 39, 2006, s. 124.
[254] Muhammet Güçlü, Antalya'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Faaliyetleri, Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı 9, 1994, s. 330.
[255] Emrence, age, s. 144.
[256] Yetkin, age, s. 105.
[257] Emrence, age, s. 145.
[258] Hizmet, 11 Eylül 1930.
[259] Hizmet, 12 Eylül 1930.

açılmış, Giresun'daki faaliyetleri Erzurumlu emekli bir asker olan Dedezade Ziya Bey sürdürmüştü.[260]

1940 yılında CHF Genel Sekreteri Erzurum milletvekili Dr. Ahmet Fikri Tuzer'in talebi üzerine SCF'nin İdare Heyeti Üyeleri, kurucuları ve üyeleri hakkında istihbarat toplanmış ve bir liste hazırlanmıştı.[261] Elimizdeki mevcut bilgilere göre SCF'nin İstanbul'da merkez yönetimin dışında toplam teşkilat sayısı 23'ü bulmuştu. İl merkezleri haricindeki kaza ve nahiyelerdeki teşkilatlanma bilgilerinde İzmir ili 20'yi aşkın teşkilat sayısı ile ilk sırada yer alırken ikinci sırada Aydın ili, ardından ise; Manisa'da 12, Kastamonu'da 8, Konya'da 7, Kocaeli'nde 6, Muğla, Kırklareli'nde 5'er, Kütahya, Kırşehir, Malatya, Denizli'de 4'er teşkilat sayısı bulunmaktaydı. SCF'nin diğer teşkilatları şu şekildeydi: Adana, Burdur, Edirne, Bursa, Çankırı, Denizli, Gaziantep, Giresun, Isparta, İstanbul, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mersin, Muğla, Niğde, Samsun, Sivas Şebinkarahisar, Tokat illerinin merkezlerinde, ilçelerinde ve birçok nahiyesinde SCF örgütlenmişti. [262]

2.7.SCF'nin Programı

SCF kurulduktan sonra yapılacak ilk iş nasıl bir politika izlenileceği ile hangi ilkeler üzerinde hareket edileceğinin belirlenmesi olmuştu. Bu bağlamda fırkanın prensiplerini içeren, yeni hareketin vatandaşlara gayesini anlatan ve bir beyanname hüviyetinde olan 11 maddeden müteşekkil Fethi ve Nuri Beylerin imzasını taşıyan bir bildiri yayınlanmıştı.[263] Aslında bu on bir madde hazırlanma aşamasında olan esas program için bir giriş ve kroki niteliğinde idi. Sekiz bölüm ve altmış maddeden oluşan asıl program ise Ahmet Ağaoğlu tarafından hazırlanmıştı ve yayınlanması 27 Ağustos 1930 tarihini bulmuştu.[264]

Esas itibarıyla Fethi Bey, İnönü hükümetini eleştirmeye daha fırka kurulmadan önce Gazi'ye yazdığı mektubunda başlamıştı. Fethi Bey mektubunda İnönü'nün üç temel hata yaptığını bunların ise; yüksek oranda vergilerin alınması, alınan vergilerin masraflı yatırımlarda (demiryolu siyaseti) kullanılması, ihraç mahsullerinin hükümet tarafından yeterince desteklenmemesi olduğunu belirtmişti.[265]

---

[260] Emrence, age, s. 147-148.
[261] Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 511.
[262] Koçak, age, s. 584-592.
[263] Kutay, age, s. 472.
[264] Yetkin, age, s. 91-93.
[265] Cem Emrence, 99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 78-79.

Bildiri yayınlanmadan önce Fethi Bey program hakkında gazetecilere verdiği malumatta "Neşredeceğim program şimdiye kadar emsali çok görülen ve fakat temenniyat sahasında kalan ve maalesef tatbikat sahasına girmeyen uzun vaatler ve nazariyelerle dolu değildir" diyerek ve matbuatın hürriyetinin muhafaza edileceğini, ülkeyi iktisadi ve mali buhranın etkisinden kurtaracak iktisadi faaliyetler içeren tedbirler düşündüğünü söylemişti. Programın genel içeriğini ise "bugün milletin en çok ıstırap çektiği sıkıntılara çare bulmak, fikrimce neye mütevakkıf ise onu ihtiva edecektir" şeklinde yorumlamıştı.[266]

SCF'nin parti programı genel itibariyle Halk Fırkasıyla benzer özellikler taşımaktaydı. Program konusunda Türk Milleti ve SCF kitabının Sabih İzzet ise SCF programı ile CHF programının birbirinden tamamıyla ayrıldığını söyleyerek; Halk Fırkasının idarede muhafazakâr, ekonomide radikal, mali siyasette koyu merkeziyetçi olduğunu ve bu halin CHF'de fikri bir sistemin olmadığını gösterdiğini belirtmişti. SCF'nin ise gerek siyasette ve iktisadiyatta ve gerek idarede liberal olduğunu ifade edip; iki fırkanın da prensipleri tetkik edildiğinde "SCF'nin Avrupaî bir mahiyeti haiz olduğunu" ifade etmişti.[267] Programın en önemli konularını "vergiler hafifleyecek, paramız kıymetlenecek, hariçten para getirilecek, liman inhisarları kalkacak, köylüye para, ihracata devama ehemmiyet verilmesi" maddeleri oluşturmaktaydı.[268] Halk Fırkası tarafından eleştiri konusu olan program, SCF'nin herhangi bir yenilik getirmediği şeklinde yorumlanmıştı. Esas itibariyle 5. madde dışında diğer maddeler arasında ciddi bir fark bulunmamaktaydı. Programın 'Fırka, vatandaşların refahına, mali ve iktisadî her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet kayıtlarını kabul etmez' şeklindeki 5. maddesi Fırka'ya liberal bir özellik vermekteydi.[269]

Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey halkın ödemekte zorlandığı ağır vergileri ve demiryollarının tüm masraflarının tek bir nesle yüklenmesini sert bir şekilde eleştirmiş ve vergilerin halkın huzurunu bozmayacak ve zor duruma düşürmeyecek şekilde alınacağını beyan etmişti. Gerçek manada o dönem incelendiğinde halkın omuzlarında kaldırabileceğinden fazla bir vergi yükü bulunmaktaydı. Ahmet Hamdi Başar vergilerin ağırlığı konusunu "Hatta vergilerin ağırlığından köylü, topraklarını satarak, kasabalara sığınmıştır. Bu manzara yurt gezisine çıkmış olan Gazi ve etrafındakilerinin içinin sızlamasına neden olmuştur"[270] sözleriyle belirtmişti.[271] İsmet Paşa ise Sivas nutkunda

[266] Anadolu, 12 Ağustos 1930.
[267] Cemil Koçak, Tarih ve Toplum, 1998, Mayıs, s. 70.
[268] Anadolu, 13 Ağustos 1930.
[269] Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul 2000, s. 390.
[270] Ahmet Hamdi Başar, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 74.

köylünün eskiden 100 milyon liralık bütçenin 40 milyon lirasını Âşar ve Ağnam Vergisi olarak verdiğini şimdi ise 220 milyonluk bütçenin Arazi ve Sayım Vergisi olarak 25 milyon lirasını köylünün verdiğini söylemiş ve yeni vergilerin esas itibarıyla aşarın kaldırılması sarsıntısını karşılamak için konulmuş bulunduğunu açıklamak zorunda kalmıştı.[272]

Vergiler konusunda bir diğer husus da vergisini ödemeyen vatandaşın hapse girme mevzusuydu. 5 Ağustos 1908 tarihli Tahsil-i Emval Kanununa göre vergi ödemeyen fertler hapis cezasına tabi tutulmaktaydı. İsmet Paşa ise 2 Ekim 1930 günü yaptığı açıklamada hapis cezasının kaldırılmayacağını ve uygulamaya devam edileceğini beyan etmişti. Fethi Bey bu durumu fırkanın kurulduğu ilk günlerde "Vergiler, halkın tahammülünün fevkindedir ve vergi sistemi berbattır. Bunun en açık göstergesi vergi vermediklerinden (ya da veremediklerinden) dolayı hapishaneye girenlerin adetlerinin ziyade olmasıdır" şeklinde ağır bir şekilde eleştirmişti.[273]

İnhisarlar konusunda devletin bir şekilde yapılması lüzum görülen meselelere doğrudan girmesi gerektiğini, inhisarlarda olduğu gibi değil de aracı olmadan işlerin yürütülmesi gerektiği manasını vurgulayıp, "Liman inhisarını kaldıracağız" demek suretiyle Fethi Bey'in bu konudaki tavrı çok net olmuştu. Fethi Bey'e göre ülke güvenliği açısından önemli olan posta, telefon, telgraf gibi inhisarlar açık bir şekilde zararı gözükmedikçe sürdürülebilirdi.[274] Fethi Bey 2 Ekim'de TBMM'de yaptığı konuşmada "Liman inhisarları: Sermayeyi Hükümet doğrudan doğruya hazineden veriyor, şirket tesis ediyor. Fakat şirketin idaresi tamamen hususî şahıslara terk olunuyor. Bu işte de devletçilik devlet sermayesini hususî adamlar vasıtası ile işletmek ve umumî hizmetleri hususî adamlara bırakmak suretinde tecelli ediyor" [275] diyerek bu işlerin hususi adamlar demek suretiyle yandaş kimselere verilmesini eleştirmişti. Ayrıca bu kişileri mesuliyetsiz ve ceplerini dolduran kişiler olarak tanımlamıştı.[276]İnönü ise tek tek tütün, kibrit, posta, telgraf, telefon, tuz ve liman inhisarlarına dair Sivas nutkunda uzun uzun açıklamalarda bulunmuş ve inhisarların gerekliliklerini

---

[271] Makbule Hanım, Yalova'da köyleri ziyaret ederken fakir köylü halk vergileri verememekten dolayı kendisine dert yanmış, bunun üzerine köylüye hitaben "Serbest Fırka teşekkül etti, bu vergileri kaldıracağız, geliniz Serbest fırkaya aza olunuz" demişti. Makbule Hanımın yanında bulunan Nebile Hanım olup bitenleri akşam sofrada Gazi'ye anlatınca da Gazi sinirlenip hemşiresine sormuş; "Ne o! Sen vergileri kaldıracağız demişsin! Diye çıkışmış. Makbule Hanım da evet söyledim diyerek cevap vermişti. Gazide "demek öyle deyip acele bir şekilde motor hazırlatıp hemşiresini İstanbul'a gece yarısı göndermişti." İlmen, age, s. 40-41 Bu örnekten de anlaşıldığı üzere Yalova gibi iklimi müsait bir yerdeki köylü dahi vergiden şikâyetçi ise Başar'ın verdiği örneğin doğruluğu aşikârdır.
[272] Anadolu, 1 Eylül 1930.
[273] Avşar, age, s. 75-76.
[274] Avşar, age, s. 80.
[275] TBMM,., Z.C.., 3. Devre, 3. İçtima, Cilt 21, 84. İn'ikat, 02.10.1930, s. 40.
[276] TBMM,., Z.C.., 3. Devre, 3. İçtima, Cilt 21, 84. İn'ikat, 02.10.1930, s. 56.

anlatmış, hatta "Teknik hudut haricinde liman inhisarlarına müessir olacak hiçbir kaydımız yoktur. Liman inhisarları münakaşası onun bir fennî ihtisas münakaşasıdır ki politikacılar bu münakaşalara giremezler" diyerek konuyu politika dışına taşımıştı.[277]

Fethi Bey İsmet İnönü'nün demiryolu siyasetinin yanlış olduğunu en başından beri söylemekte ve bu ağır yükün bir neslin omuzlarına yüklenilmesine karşı çıkmaktaydı. Bu konuyu programın 3. maddesinde "Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder" şeklinde ele almıştı. Fethi Bey 2 Ekim günü TBMM'de yaptığı konuşmada şimendifer yapılmasına karşı olmadığını beyan etmiş ve uygulanan siyasetin yanlışlığını "Bunların her birini birer siyaset haline kovmak ve bunlara bir abide gibi her kesin tapınacağı bir şekil vermek doğru mudur" demek suretiyle ifade etmişti.[278] İsmet Paşa ise Sivas'ta büyük bir tören ve uzun bir nutukla demiryolunun açılışını yapmış ve bu haliyle Fethi Bey'e cevap vermiş bulunmaktaydı. Burada Fethi Bey'in şimendifer eleştirilerine cevabî olarak "…bunun masraflarının hariçten uzun vadeli istikrazlarla temin etmek mümkün olmadığını ve masrafı ancak devlet bütçesinden temin edilmek gibi bir çaresi bulunduğunu ispat etmiş bulunduğumu zannediyorum" şeklinde bir beyanda bulunmuş ve hükümetin tarz-ı hareketinin haklılığını ve doğruluğunu açıklamıştı. Konuşmasının devamında İnönü "Zannediliyor ki, şimendiferlerden vazgeçmek pahasına vergiyi hafifletmek tılsımı milleti baştanbaşa teshir edecektir. Böyle ümit besleyenlerin yalnız kendilerini aldatan hayalleri rikkatimi tahrik ediyor" demek suretiyle bu politikadan vazgeçmeyeceğini ve bu politikanın ne kadar esaslı bir ihtiyaç olduğunu vurgulamıştı.[279]

Serbest Fırkanın programı gazetelerce yorumlanmakta program kimileri tarafından müspet ve yeterli görülürken kimileri ise programın içeriğini yetersiz bulmaktaydı. Mahmut Soydan Hâkimiyet-i Milliye'deki köşe yazısında fırkanın intişar eden programını baştanbaşa İsmet İnönü hükümetinin aleyhinde görmekteydi.[280] Hizmet Gazetesi "Kendi iktisadi, mali ve idari programımızı yapmayacak mıyız? İnhisarları kaldırmayacak mıyız, bir istikraz akdetmeyecek miyiz, vergileri azaltmayacak mıyız" diyerek okurlarını Fethi Bey'in programının haklılığını kabule çalışmış, "yeni fırkanın programı hakikaten mükemmel ve tatminkârdır" demek suretiyle de programı benimsediğini beyan etmişti.[281] Anadolu Gazetesi ise Fethi Bey'in eleştirilerini "Beklediklerimiz" adlı başmakalesinde eleştirmiş, şimdiye kadar ortaya atılan şeyleri "yalnız birtakım meseleler, mülahazar ve telakkiler" şeklinde yorumlamış

[277] Anadolu, 1 Eylül 1930.
[278] TBMM,., Z.C.., 3. Devre, 3. İçtima, Cilt 21, 84. İn'ikat, 02.10.1930, s. 61.
[279] Anadolu, 1 Eylül 1930.
[280] Hâkimiyet-i Milliye, 16 Ağustos 1930.
[281] Hizmet, 11 Ağustos 1930.

ve muhalefetin söyledikleri hakkında bir izah ve ispat yoluna henüz girmediğini yazmıştı. Devamında ise "inhisarlar fenadır, vergiler ağırdır şimendifer borç alınıp yapılmalı" gibi programda yer alan maddeleri sıralayan Anadolu, "inhisarı kaldıralım diyorlar fakat yerinede şunu ikame edelim demiyorlar, vergiler ağırdır diyorlar fakat şöyle yaparsak vergiler hafifler demiyorlar, şu kanun teşkilatı esasiye kanununa muhaliftir diyorlar fakat hangi kanunun hangi maddesinin ne suretle teşkilatı esasiye kanununa uymadığını izah etmiyorlar" demek suretiyle SCF programını henüz yapıcı ve gerçekçi bulmamakla eleştirmişti.[282]

2.8.Ulusal Basının SCF'ye Yaklaşımı

Türkiye Cumhuriyeti, ilk muhalefet partisi TpCF'nin 1925 yılında kapatılmasından sonra 1930 senesine kadar tek parti şeklinde yönetilmişti. 1930 yaz günlerinde ise ülke hareketli günler geçirmeye gebeydi. 5 yıl süren bahsettiğimiz süreçten sonra yeni bir fırka kurulacağı haberi kısa zamanda ülkenin en önemli gündemi olmuş, gazeteciler konunun görüşüldüğü Yalova'ya akın etmiş, manşetler genelde SCF ile ilgili atılmış ve halk bu fırkanın Eylül ayında yapılacak seçimlerde CHF'nin karşısına çıkıp çıkmayacağını merak etmeye başlamıştı. Nihayetinde SCF'nin resmen kurulmasıyla birlikte dikkat çeken bir mevzuda gazetelerin Serbest Fırkayı mı yoksa Halk Fırkasını mı tutacağı sorusu olmuştu.

Bilindiği üzere ilk günlerinden itibaren neredeyse bütün parlamenter sistemlerde basın, yaşanılan süreçlerde sergilemiş olduğu tutumuyla etkisi hissedilir derecede güçlü bir sektör olmuştu. Ve taraflı bir basının demokrasi mücadelesi adına çeşitli çabaların harcandığı dönemlerde demokrasi adına bir tehlike olarak da görülmüştü.[283] Bu bağlamdan bakıldığı zaman gazetelerin SCF'ye bakışları da ayrıca önemli bir mevzu olmuştu.

SCF'nin Atatürk'ün yakın arkadaşı ve geçmişte başvekillik yapmış olan Fethi Bey tarafından kurulması şüphesiz ilk zamanlarda gazeteleri ılımlı bir politika izlemeye sevk etmişti. Üstelik Gazi'nin bazı gazetecileri mülakat için Fethi Bey'e yönlendirmesi de gazetecilerin Fethi Bey'e karşı tutumunda etkili olmuştu. İlk zamanlar liderlerin de olumlu açıklamalar yapmalarıyla süreç sakin bir şekilde ilerlemiş, bazı gazeteler daha ilk baştan tavrını belirlemiş, Fethi Bey'in İzmir mitinginden sonra da saflar artık iyice netleşmişti.

[282] Anadolu, 26 Ağustos 1930.
[283] Alev Gözcü, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasal Yaşamın İzmir'e Yansımaları, İzmir Kent Ansiklopedisi, Cilt 2, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2013, s. 172.

Avşar iktidar yanlısı basının başlangıçta SCF'ye hoşgörülü davranmasında İsmet İnönü'nün endişeden uzak rahat tavırları etkili olmuştu demekte ve gazetelerin İsmet İnönü'nün bu tavırlarından, oluşan bu yeni durumu "danışıklı dövüş" şeklinde algıladığını ve bu sebeple SCF'yi desteklemekte bir sakınca görmediklerini ifade etmekteydi.[284]

Hâkimiyet-i Milliye'nin başyazarı Falih Rıfkı Atay Yalova'da yeni fırka konusunun görüşüldüğü günlerde bir vakit orada bulunmuştu. Yalova'dan ayrılırken İsmet Paşa'nın kendisine ileride birtakım hadiselerin inkişaf edeceğini, Hâkimiyet-i Milliye'nin tarafsız kalması gerektiğini ve yeni fırka aleyhine hiçbir şey yazmamasını söylediğini belirtmekteydi.[285] 13 Ağustos 1930 tarihli "Yeni Fırka Doğarken"[286] isimli makalede yeni fırka olayını "Bir zamanlar fırka ismi altında ihtiraslar ve şahıslar çarpışırdı; bundan sonra fikirlerin karşılık iki saf teşkil ettiğini göreceğiz. Denilebilir ki Türkiye'de fırka münakaşası ilk defa başlıyor" cümleleri ile karşılamıştı. Aradan uzun zaman geçmemişti ki SCF'ye ilk sert tepkiyi gösteren gazete Hâkimiyet-i Milliye olmuştu.[287]

Mahmut Soydan 16 Ağustos 1930 tarihli makalesinde "*doğrusu bütün gazetelerin rengini, mesleğini anlamak müşkül oluyor. Hükümet taraftarlığı ile tanınmış gazetelerde yani fırka liderlerinin beyanatı en ziyade göze çarpan sayfalara geçiriliyor*" dediğini aktarmış ve konumuzla alakalı olan bu suale cevap aramıştı. Soydan cevaben; CHF matbuatının bu konuda ihmale uğramadığını, yeni fırkaya inkişaf etmesi için zaman verildiğini vurgulamış ve "*ruhlarda biriktiği söylenen zehirleri akıtmak için meydan bırakıyorlar*" sözleriyle bu vaziyetin sebepsiz olmadığını dile getirmişti. Ve bu durumun devlet işlerinin samimi ve ciddi murakabe şartları altında yürütülmesine olanak vereceğinin ifade etmişti.[288]

İzmir'de yaşanılan olaylar ve hızla artan tehlikeli siyasi tırmanış başlangıçta doğal ve ılımlı gözüken üslûbun kısa zamanda yitip gitmesine neden olmuştu.[289] Bu bağlamda Hâkimiyet-i Milliye'nin Eylül ayından itibaren SCF'ye yönelik tutum ve eleştirilerini sertleştirdiği görülmekteydi. Fransız Debats Gazetesinin dış borçların ödenmesi mevzusunda Fethi Bey hükümetinden başka yol olmadığı fikri karşısında "Debast yanlış yoldadır ve şunu bilmelidir ki, bundan başka hiçbir zaman Türkiye'nin başında Türk milli menfaatlerini İsmet Paşa kadar gütmeyen hiçbir hükümet bulunmayacaktır. Türk milleti hiçbir zaman Fransız

[284] Avşar, age. S. 92.
[285] Atay, age, s. 536.
[286] Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1930.
[287] Avşar, age, s. 28.
[288] Hâkimiyet-i Milliye, 16 Ağustos 1930.
[289] Bayazıt, age. s. 55.

maliyecilerine hazineyi soydurmak için milli hayatı felce uğratacak şartları kabul eden bir hükümetin değil, bir fikrin bile revaç bulmasına tahammül edemez" demek suretiyle kendi tahammül sınırını ortaya koymuştu.[290]

Yunus Nadi'nin başyazarlığını yaptığı Cumhuriyet Gazetesi ilk zamanlar SCF'ye baskılarında geniş yer vermiş ve fırkacılığın olması gerektiğini belirtmişti. Yunus Nadi "Fırkacılık Münakaşaları" adlı başmakalesinde "Nihayet fırkaların çoğalması demek, münakaşaların başlaması demektir. Demokrasi esasen kalem ve söz hürriyeti demektir. Herkes kendince doğru zannettiğini açık olarak, tabiî şahsiyete girişmemeye ehemmiyet veren dikkatli bir nezaketle söyleyecektir. Bunlarda hiçbir fedakârlık yoktur ve nihayet biz de karşılıklı hareketlerin hakikati bulmaya çalışan bu türlü gayretlerine alışacağız" diyerek memlekette hakiki demokrasinin tesis edilmesi için başka bir yolun olmadığını ifade etmişti. Aynı makalede denizde yüzmeyi denize atlayıp çabalaya çabalaya öğrenilen bir marifete benzeten Nadi, demokrasinin ilerlemesini de demokrasinin başlamasına bağlamıştı. Son olarak ise fırkacılık münakaşalarında çok dikkatli olunması gerektiğini ve her iki tarafında buna uymasının kat'i bir vazife olduğunu vurgulamıştı.[291] Fethi Bey'in İzmir gezisinden sonra Cumhuriyet Gazetesi SCF'ye karşı sert bir tutum içine girmiş ve Yunus Nadi, Gazi'ye yazdığı açık mektupla bu konudaki tavrını açıkça belli etmişti.

Hakkı Tarık ve Mehmet Asım Us kardeşlere ait olan Vakit ile Akşam Gazeteleri başlangıçta SCF'ye sempatiyle yaklaşmışlardı.[292] SCF'ye dair ilk haber Vakit Gazetesinde yayınlanmış, Akşam Başyazarı Necmettin Sadak, Gazi'nin emri ile Fethi Bey'den malumat almış ve bunları gazetesinde yayınlamıştı. Fakat ilerleyen zamanlarda bu iki gazete ifrata kaçmamak suretiyle iktidar tarafında bulunmuşlardı.[293]

Bu süreçte Arif Oruç'un sahibi olduğu Yarın Gazetesi muhalefeti desteklemiş, yaptığı yayınların tirajı o günlerde elli bin civarına ulaşmıştı.[294] Fakat ilerleyen zamanlarda Yarın Gazetesinin Fevzi Paşa'ya cumhurbaşkanlığını teklif etmesi olayı ortamı daha fazla germişti. Ve Ağaoğlu hatıralarında Yarın Gazetesinden bahsederken "Oruç Fırkaya yapacağı fenalıkları yapmıştı" demek suretiyle yarardan çok zarar verdiği manasını işaret etmişti.[295]

[290] Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1930.
[291] Ağaoğlu, age, s. 139.
[292] Avşar, age, s. 35.
[293] Kutay, age, s. 473.
[294] Orhan Koloğlu, Osmanlıdan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 119.
[295] Ağaoğlu, age, s. 47-85.

SCF, Zekeriya Sertel'in yazı işleri müdürlüğünü yaptığı, Ragıp Emeç'e ait olan Son Posta Gazetesi tarafından da destek bulmuştu. Esas itibarı ile gazete ilk zamanlarda tarafsız kalacağını duyurmuş fakat daha sonra da İktisat Vekili hakkında ağır suçlamalar içeren yazıları sonrası CHF yanlısı basın tarafından ağır bir şekilde eleştirilmişti.[296] Aynı zamanda fırkanın ileri derecede savunucusu olan Ahmet Ağaoğlu bu gazetede yazılar neşretmiş ve eleştirilere cevap vermişti.

Ankara ve İstanbul'dan sonra ülkenin önde gelen gazetelerinin bulunduğu İzmir'de ise durum SCF tarafında ağır basmaktaydı. Yeni Asır ve Hizmet Gazeteleri SCF yanlısı bir tutum sergilerken, CHF mensubu Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey'in sahibi bulunduğu Anadolu Gazetesi ise sert bir şekilde SCF'yi eleştirmekteydi. Fethi Bey'in İzmir gezisinin sonrasındaki günlerde Yeni Asır ve Hizmet Gazetelerinin başmuharrirlerinin CHF ye ağır eleştiriler içeren yayınlarından dolayı tutuklanması da SCF'ye verilen desteğin bir diğer göstergesiydi.[297]

İzmir'in bir diğer yayın organı olan Halkın Sesi Gazetesinin Başyazarı Mehmet Sırrı, SCF'ye yazdığı mektupta fırkaya girmek istediğini ve emirlerine hazır olduğunu ifade etmişti.[298]

Serbest Cumhuriyet Fırkasının İzmir'deki yayın organı niteliğindeki Serbes Cumhuriyet Gazetesi geç olmasına rağmen faaliyete girmiş ve fırkaya olan desteğine başlamıştı.

[296] Avşar, age, s. 94.
[297] Hizmet, 14 Eylül 1930.
[298] Bayazıt, age, s. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1.İZMİR BASININDAKİ YANSIMALARIYLA FETHİ OKYAR'IN EGE BÖLGESİ GEZİLERİ

3.1.1.Gezi'nin Amacı ve İçeriği

SCF kurulduktan sonra diğer mebuslarla birlikte Fethi Beyde teşkilatlanma faaliyetlerinde bulunmak amacı ile Batı Anadolu bölgesine bir seyahat gerçekleştirme kararı almıştı. Serbest Fırka Lideri Fethi Bey özellikle İzmir'den yoğun bir şekilde davet almış, Gazi'nin de "Çok iyi edersin, geç bile kaldın"[299] demesi üzerine arkadaşlarıyla İzmir başta olmak üzere fırka teşkilatlanmaları adına Ege Bölgesindeki şehirlere ziyaretlerde bulunmuştu.

Fethi Bey'in bu ziyaretlerinin iki ana amacı vardı. Bunlardan birisi Halk Fırkası Mutemedi Salih Bey'in gazetelere verdiği beyanatta fırkaların durumunu "danışıklı dövüş" olarak göstermesinin oluşturduğu olumsuz etkinin kırılması adına milletin huzuruna çıkmak arzusu ile yukarıda belirttiğimiz gibi İzmir'den teşkilat yapılması için gelen müracaatların değerlendirilmesi düşüncesiydi.[300] Gezinin diğer bir sebebi ise İsmet İnönü'nün Sivas'ta şimendifer açılışında yapmış olduğa nutka cevap vermek düşüncesi idi.[301] Kendisi de bu durumu dile getirmiş, gazetelere verdiği beyanatta; "Birkaç güne kadar İzmir'e gideceğim ve Başvekil İsmet Paşa'nın Sivas nutkuna İzmir'den cevap vereceğim" şeklinde açıklamıştı.[302]

Fethi Bey, gezi boyunca başta İzmir olmak üzere Manisa, Aydın ve Balıkesir illerinde halka konuşmalar yapmış ve geçtiği her yerde fırka teşkilatlanması adına faaliyetlerde bulunmuştu. Bu illerin haricinde seyahatini gerçekleştirdiği tren halkın yoğun ilgisi nedeniyle bazı istasyonlarda durmak zorunda kalmış, burada da toplanan kalabalıklara kısa kısa nutuklarda bulunmuştu. Örneğin; İzmir'den Manisa'ya seyahati sırasında Çiğli'de halk Fethi Bey'i bayraklarla karşılamış ve kendisine süt ve yumurta ikram etmiş, Fethi Bey ve Nuri Conker'de burada halkla kısa bir sohbette bulunmuştu.[303]

Fethi Bey'in Batı Anadolu bölgesindeki ziyaretleri 3 Eylül'de Konya vapuru ile İstanbul'dan hareket etmesi ile başlayacaktı…[304]

---

[299]Kutay, a.g.e., s. 497.
[300] Kutay, a.g.e., s. 496
[301] Tabak, age, s. 87. Hizmet, 1 Eylül 1930.
[302] Anadolu, 2 Eylül 1930.
[303] Hizmet, 9 Eylül 1930.
[304] Anadolu, 3 Eylül 1930

3.1.2.Fethi Okyar'ın İzmir'e Gelişi ve Yaşanılan Olaylar

Fethi Bey'den önce Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, 2 Eylül akşamı çeşitli toplantılara katılmak için İzmir'e gitmişti.[305] Fethi Bey'in İzmir'e gelmeden önceki günlerde Adliye Vekili, Gazi'ye "Fethi Bey'in İzmir'e geleceği söyleniyor. Hâlbuki halk Fethi Bey aleyhine çok heyecanlıdır. Gelirse belki hakarete uğrar" şeklinde bir telgraf çekmişti. Gazi ise yola çıkmadan önce Fethi Bey'e sadece kendisinin duyacağı bir şekilde "Anlıyorum ki senin oraya gitmene engel olmak istiyorlar. Fakat sen gideceksin. Lakin ihtiyatlı davranmanı tavsiye ederim. Vapur şehre yaklaşırken husumet alameti gördüğün takdirde vapurdan inme ve bana telsizle malumat ver" demek suretiyle kendisine tedbirli olmasını söylemişti.[306] Ama durum bunu aksi yönde tezahür etmişti. Vapur şehre yaklaşırken Fethi Bey'i bekleyen coşkulu bir kalabalık kıyıda hazır bulunmuştu. Adliye vekilinin durumunu yorumlayan Kandemir, kendisinin Ali Fethi Bey'e karşı İzmir'e gittiğini, burada sinsi sinsi faaliyetlere giriştiğini belirtmişti. Yukarıdaki örneği de bu duruma delil olarak göstermişti.[307]

Fethi Bey İzmir'e gelmeden önce Hizmet Gazetesi Başyazarı Zeynel Besim Bey, CHF'ye Ödemiş azalığından istifa ettiğini bildiren bir dilekçe vermiş, gerekçe olarak da inhisarlar meselesi ve mutemet teşkilatı (CHP'nin ildeki temsilcilerinden duyulan şikâyet) meselesini göstermişti.[308] Daha sonraları hem şahıs olarak hem de gazetesi ile birlikte SCF'ye destek verecek olan Besim, Fethi Bey İzmir'e gelmeden bir gün önce sert bir yazı ile de CHF'yi eleştirmişti.[309] Anadolu Gazetesi ise 4 Eylül günü "Fethi Beyefendiye Açık Mektup" başlığı altında verdiği haberinde "Gelir gelmez etrafınızı alacaklar, kanmayınız! Dökecekleri gözyaşlarına inanmayınız. Bulanık suda balık avlayacaklar, bugün feryat edenler dünkü alkışçılardır. Bizden arta kalanlar kâselerini size uzatacaktır" demek suretiyle Fethi Bey'i uyarmıştı.[310]

Serbest Fırka Lideri Fethi Bey, beraberinde Ali Haydar Yuluğ Bey, Ahmet Ağaoğlu Bey ve Tahsin Uzer gibi isimlerle birlikte Galata Rıhtımından kendilerini uğurlamaya gelen kalabalık halkın tezahüratları eşliğinde Konya vapuru ile 3 Eylül günü İzmir'e doğru hareket etmişti.[311] Fethi Bey ve arkadaşları 4 Eylül günü İzmir'e varmıştı. O gün Fethi Bey'in İzmir'e

[305] Anadolu, 2 Eylül 1930.
[306] Ağaoğlu, age, s. 57.
[307] Feridun Kandemir, Serbes Fırka Nasıl Kuruldu- Nasıl Kapatıldı? Ekicigil Tarih Yayınları, 1955, s. 84.
[308] Hizmet, 2 Eylül 1930.
[309] Hizmet, 3 Eylül 1930.
[310] Anadolu, 4 Hizmet 1930.
[311] Hizmet, 4 Eylül 1930.

gelişi sebebi ile Hizmet Gazetesi gün içinde ikinci baskısını yapmış ve "Fethi Beyefendi Hoş geldiniz" başlığını atmıştı.[312]

Fethi Bey İzmir'de halkın yoğun ilgisi gösterileri altında İzmir Palas Oteline geçmiş, otelde kendilerini Zeynel Besim ve İsmail Hakkı Bey ziyaret etmiş[313] ve burada otelin balkonundan otel önünde toplanan kalabalığa ilk hitabetini gerçekleştirmişti. Konuşmasına İzmir'e gelmesinden duyduğu sevinci ifade eden cümlelerle başlamış, daha sonra İzmirli'lere iltifat içeren ifadelerle devam etmişti. Son olarak "iktidarımızın, aklımızın, sayımızın en temiz tecellilerini cumhuriyetin memleketimizde refah ve saadet temin etmesine hasredeceğiz" cümleleriyle gayesini belirtmiş ve halktan da karşılama ile tezahüratların sulh ve nizam dâhilinde devam etmesini istemişti.[314]

Fethi Bey İzmir'e geldiği gün Vilayet makamına gelerek Vali Kazım Dirik'i ziyaret etmek istemiş fakat kendisini makamında bulamamıştı.[315] Daha sonra kışlaya geçerek Müstahkem Mevki Kumandanı Hüseyin Emir Paşa'yı ziyaret etmiş, aynı gün ziyaret maksadıyla Manisa, Aydın, Kırkağaç, Alaşehir, Kula, Urla ve Kemalpaşa'dan gelen heyetleri kabul etmişti.[316]

Fethi Bey'in İzmir'e gelişi Halk Fırkası tarafında telaşa sebebiyet vermiş ve İzmir'de yapmayı planladığı nutuk resmi makamlarca engellenmeye çalışılmıştı. İzmir Valisi, Fethi Bey'e gönderdiği tezkerede yapılacak mitingin şehrin asayişini bozacağı mülahazasıyla yapacağı nutuktan vazgeçmesini belirtmişti. Fethi Bey durumu hemen Gazi'ye bildirmişti. Bir takım engellemelerin olduğunu gören Gazi duruma el atmış ve Fethi Bey'e cevabi bir telgraf yazmıştı;

İzmir'de Serbest Fırka Reisi Fethi Beyefendi Hazretlerine, Sureti Başvekile, Dâhiliye Vekiline ve İzmir Valisine:

"Anlıyorum ki, sana nutkunu söylettirmek istemiyorlar. Fakat sen behemehâl nutkunu söyleyeceksin ve tesadüf edeceğin herhangi bir mâniayı derhal bana bildireceksin! Asayişin

[312] Hizmet, 4 Eylül 1930 (ikinci baskı).
[313] Ağaoğlu, age, 59.
[314] Hizmet, 4 Eylül 1930 (ikinci baskı)
[315] Kandemir, age, s. 87.
[316] Hizmet, 5 Eylül 1930.

temini için Başvekil, Dâhiliye Vekili ve İzmir Valisi lazım olan tedbirleri almakla mükelleftirler."[317]

İzmir Valisi bu telgrafı aldıktan sonra Fethi Bey'e artık engel çıkaramamış ve nutuk için Alsancak Spor Sahası ayarlanmıştı. Hizmet Gazetesi Vali'nin durumunu "anlaşılan nümayiş potundan sonra Vali Paşa işi anlamış ve devrilen çamın altından kurtulmak için bocalamağa başlamıştı" cümleleriyle özetlemişti.[318]

Fethi Bey mitingini yapmadan önce İzmir'de birtakım olumsuz hadiseler gerçekleşmişti. Hizmet Gazetesine göre Fethi Bey için toplanan kalabalık CHF yanlısı Anadolu Gazetesinin önünden geçerken pencereden birisi kalabalığın üzerine küfür etmeye başlamış, halktan bir iki kişi matbaaya taş atmaya başlamış, buna mukabil orada bulunan jandarma taş atılmamasını söylemiş, komiser muavini ise o esnada yatışmış bulunan halka tabanca ile ateş etmiş ve bu kurşunlardan birisi ile küçük bir çocuk ölmüştü.[319] Fethi Bey hatıralarında durumu "halkın üzerine mihrakı meçhul denilen hazırlıklı kişilerle yapılan ateş sonucu, genç bir mektepli öldü ve babası, oğlunun kanlı naşını bana getirerek; bu hürriyet yolunda şehittir, kurtar bizi" şeklinde anlatmıştı.[320] Kandemir'in anlattığına göre Halk Fırkalılar Mahmut Esat Bey'in konuşmasına katılımın düşük olması sebebi ile Fethi Bey için bekleyen kalabalığı "Fethi Bey nutuk verecek, işte geliyor" demek suretiyle Adliye Vekilinin konuşacağı yere götürmüştü. Kürsüde Fethi Bey yerine Adliye Vekilini gören halk "kahrolsun mutemetler" diye bağırarak Cumhuriyet Halk Fırkası binasının önünden geçmiş, daha sonra da Fethi Bey'i İzmir'e gelişinde karşılamaya gelen halka "İzmir'de para ile tutulmuş bazı sarhoşlar…" diyen Anadolu Gazetesinin idarehanesine yürümüştü. Sonuçta halk gazete binasını taşlamış ve polis kurşunu ile de 14 yaşında bir çocuk ölmüştü.[321]

SCF'lilerin İzmir'e geldiği günden itibaren yaşanılan hadiseler Hizmet Gazetesine şu şekilde yansımıştı; Fethi Bey kayıktan indikten sonra halktan bir kısmı kendilerini görebilmek için tramvayların üstüne çıkmak suretiyle tramvayların üstü çökmüş, kordon tramvayında heyecandan bir kadın çocuğunu doğurmuş, halkın tezahüratına engel olmak isteyen bir polis memuru hakaret görmüş, Fethi Bey İzmir Palasa gelmesi esnasında bir polis memuru denize düşmüş ve hemen vatandaşlar tarafından çıkarılmıştı.[322] İzmir'de zabıta memurları birçok

[317] Kandemir, age, s. 88
[318] Hizmet, 7 Eylül 1930.
[319] Hizmet, 7 Eylül 1930.
[320] Kutay, age, s. 499.
[321] Kandemir, age, 89-90.
[322] Hizmet, 5 Eylül 1930.

dükkânın önünden zorla bayrak indirmiş,[323] Kemeraltı'nda Fethi Bey'in fotoğraflarını satan iki çocuk zabıta tarafından menedilmişti.[324] Fethi Bey'in geliş günü adım başı bir polisin bulunduğu haberleri yayılmıştı. Hizmet Gazetesi böyle asılsız bir iddia ile halkın korkutulmasının amaçlandığını, bayrakların indirilmesinin hedeflendiğini ve itiraz edenleri karakola sevk etmekle korkutmanın amaçlandığını vurgulamıştı.[325]

3.1.3.İzmir Mitingi

Fethi Bey miting yapmadan evvel Karşıyaka'da bulunan Gazi'nin validesinin kabrini ziyaret etmiş, duasından sonra burada Karşıyakalılarla bir araya gelmişti.[326] Yevmiyelerinin kendilerine layık bir rakamda olmadığını savunan liman amelesi Fethi Bey'e gelerek hak talep etmiş, mitinge gitme kararı almıştı. İzmir şoförleri ise Fethi Bey'in nutkunu dinlemeye gidecek vatandaşları Konak Meydanındaki Hükümet binasının önünden Alsancak Spor Sahasına kadar taşıma kararı almış,[327] miting günü de yaklaşık 150 otomobil ile bedava hizmet vermişti.[328]

Normal olarak 6 Eylül günü gerçekleşmesi planlanan nutkun, yaşanılan olaylar yüzünden ertesi gün olarak planlandığı duyurulmuştu[329] Serbest Fırka Lideri Fethi Bey, 7 Eylül Pazar günü İzmir Alsancak Spor Sahasında yaklaşık elli bin kişinin huzurunda[330] hem İsmet Paşa'ya cevap niteliğindeki hem de fırkanın programının anlatıldığı nutkunu rahat bir şekilde gerçekleştirmişti. Bu rahatlıkta şüphesiz gerekli önlemleri alan Vali Kazım Paşa'nın da katkısı büyük olmuştu.[331] Anadolu Gazetesi'nin haberinde ise toplanan kalabalık 5-6 bin kişi olarak belirtilmişti.[332] Miting günü çekilmiş fotoğrafa bakıldığında Anadolu'dan ziyade Hizmet'in verdiği rakamların doğru olduğu anlaşılmaktaydı.[333]

Fethi Bey kürsüye çıktığı vakit Ahmet Ağaoğlu, Nuri Conker, Tahsin Uzer gibi isimler de yanında idi. Ayrıca Yeni Asır Gazetesinin Başyazarlarından İsmail Hakkı ve Behzat Arif

[323] Hizmet, 4 Eylül 1930 (ikinci baskı)
[324] Hizmet, 8 Eylül 1930.
[325] Hizmet, 4 Eylül 1930 (ikinci baskı)
[326] Hizmet, 7 Eylül 1930.
[327] Hizmet, 7 Eylül 1930.
[328] Hizmet, 8 Eylül 1930.
[329] Tabak, age, s. 99.
[330] Hizmet, 8 Eylül 1930.
[331] Tabak, age, s.101.
[332] Agt. s. 102.
[333] Ek-Miting Resmi

Beyler, Hizmet Başyazarı Zeynel Besim Bey ile SCF'nin İzmir İl yöneticileri de miting günü yerlerini almıştı.[334]

Etrafı bayraklarla süslenmiş ve önünde Gazi'nin resminin bulunduğu kürsüye çıkan Fethi Bey konuşmasına "Muhterem Efendiler, Güzel İzmir'e ayak bastığım dakikadan beri sizlerden gördüğüm hüsnü kabul ve teveccühe bütün kalbimle teşekkür ederim" cümleleriyle başlamış ve İzmir halkının her kesiminin ve özellikle münevver sınıfının SCF'ye olan yoğun ilgisinden bahsederek İzmir halkına olan şükran borcunu dile getirmişti.[335]

Fethi Bey'in konuşması genel hatlarıyla iki esas üzerinde olmuştu. Bunlardan birisi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programı, diğeri de Başvekil İsmet Paşa'nın Sivas'ta yapmış olduğu konuşmaya verdiği cevaptı. "Devlete ait olan vazife halk tarafından münferiden yapılması kabil olmayan işleri başarmak ve halkın şahsi teşebbüslerini kolaylaştırmak ve teşvik etmek için umumi tedbirler almaktan ibaret olmalıdır. İşte Sivas nutkunda tebellür eden siyasetle aramızdaki diğer fark da bundan ibarettir" demek suretiyle de hem parti propagandasını yürütmüş hem de İsmet Paşa'nın siyasetini eleştirmişti.[336]

Bu miting SCF'nin geri kalan ömrü açısından oldukça önemlidir. Telaşa kapılan Halk Fırkalılar özellikle bu miting sonrası Gazi'nin etrafını sarmış ve Gazi'nin de fikirlerinin değişmesinde etkili olmuştu. Hizmet Gazetesi ise Yunus Nadi'nin Gazi Paşa'ya hitaben yazdığı mektuba karşılık Gazi'nin cevabi mektubunu "Gazi halen tarafsız" şeklinde yorumlamıştı. İlerleyen günlerde ise her gün "Gazi bitaraftır" adlı yazılar çıkmıştı[337]

Fethi Bey'in İzmir Mitingi sonrası Batı Anadolu turuna devam etmiş ve Manisa'ya doğru hareket etmişti. Manisa'da halk Vali Fuad Bey'den Fethi Okyar'ın gelişi üzerine zabıtanın halka müdahale etmemesini istemiş, Vali de bu isteği kabul edip ahalinin tezahüratına karışılmaması için polise emir vermişti. Daha sonra Fethi Bey Vali Bey'in bu davranışına karşılık Valiliğe giderek Vali Fuad Bey'i makamında ziyaret etmişti.[338]

Manisa'da teşkilatlanma faaliyetlerini yürüten Fethi Bey daha sonra Aydın iline geçerek Salı günü burada halkla birlikte olmuştu. Yolculuk esnasında tren Selçuk'ta yoğun ilgi sebebiyle durmuş, Fethi Bey burada da kalka kısa bir nutukta bulunmuştu.[339] Son olarak

[334] Tabak, age, 102.
[335] Hizmet, 8 Eylül 1930.
[336] Tabak, age, s. 104.
[337] Hizmet, 11-16 Eylül 1930
[338] Hizmet, 9 Eylül 1930
[339] Hizmet, 10 Eylül 1930

Balıkesir iline giden Fethi Bey burada da halka nutukta bulunmuş ve daha sonra İstanbul'a dönerek gezisini sonlandırmıştı. Balıkesir'de toplanan kalabalıktan bazı kişilerin SCF liderlerini yeşil bayraklarla, tehlil ve ilahi avazlarıyla karşılandığı, yollar üstünde kurbanlar kesildiği görülmüştü diyen Yakup Kadri'ye göre bütün bunlardan Fethi Okyar'ı suçlu tutmanın yanlış olacağını da vurgulamıştı.[340]

SCF liderlerinin Batı Anadolu ziyaretleri biterken SCF yanlısı Hizmet ve Yeni Asır Gazetelerinin başmuharrirleri tutuklanmıştı. Son Posta Gazetesinin Başmuharriri Selim Ragıp Bey'de Hizmet Gazetesi'nden alıp yayınladığı bir yazıdan dolayı tutuklanmıştı. Olaylar üzerine Fethi Bey, Zeynel Besim'e telgraf çekmiş ve "bir mefkûre uğruna hapishaneye girişiniz sizin için bir şereftir, gözlerinizden öperim" diyerek kendisine teselli ve destek vermişti.[341]

[340] Karaosmanoğlu, age, s. 102.
[341] Hizmet, 15 Eylül 1930.

4. BÖLÜM

4.1.İZMİR BASININDAKİ YANSIMALARIYLA 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve FIRKANIN KAPATILMASI

İzmir'de SCF Liderlerine halkın yoğun ilgisi Halk Fırkası mensuplarının dikkatini çekmişti. SCF'nin kurulması esnasında, fırkaya itiraz etmeyen CHF'nin önde gelenleri, İzmir mitinginden sonra SCF'ye açık bir şekilde tavır almışlar ve Gazi Paşayı da etkilemeye çalışmışlardı.

Şunu da belirtmek gerekir ki bu yoğun ilgi Fethi Bey ve arkadaşlarını da şaşırtmış ve SCF mensuplarının iktidar olma duygusunu tetiklemiştir.[342]

4.2.1930 Belediye Seçimleri

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1930'un yaz aylarında ikinci defa çok partili hayat içerisinde bulunmaktaydı. Bunlardan ilki olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası döneminde iki partinin katılımıyla gerçekleşen bir seçim olmamıştı. Ülkede demokrasinin uygulanması adına birden fazla partinin iştirakiyle gerçekleşen ilk seçim 1930 Belediye Seçimleri olmuştu. Kısa bir süre önce kurulmasına rağmen SCF hızlı bir teşkilatlanma örneği sergilemiş ve seçimlere katılma kararı almıştı. Ahmet Ağaoğlu bu seçimlere girilmesi konusunda temkinli davranmış ve ilk hedefini öncelikle seçimlere karışmayarak teşkilatlanma faaliyetlerini tamamlamak ve Gazi'nin vereceği mebuslar ile her şeyden evvel mecliste bir muhalefet grubu oluşturmak ve muhalefet usulünü kanunlar çerçevesinde canlı tutmak şeklinde açıklamıştı.[343] Süreyya İlmen Paşa Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın seçimlere gireceğini duyduğunda Fethi Bey'e gelerek durumu kendisine sormuş, Fethi Bey de kendisine "Ne yapayım? Serbest Fırka'yı teşkil eden o (Gazi Paşa), parayı veren o, belediye seçimlerine iştirak emrini veren de odur" şeklinde cevap vererek seçimlere girme kararının Gazi tarafından verildiğini belirtmişti.[344]

1930 yılı Ekim ayında yapılacak seçimler öncesi İzmir'de çıkan gazeteler yakın oldukları fırkaların propagandasını yapmaya başlamıştı. Hizmet ve Yeni Asır Gazeteleri Serbest Cumhuriyet Fırkası lehine yayın yapmış, Anadolu Gazetesi ise Cumhuriyet Halk Fırkası yönünde faaliyet yürütmüştü. Anadolu Gazetesi seçimlerin başladığı gün "Aziz

[342] Avşar, age, s.99-100.
[343] Ağaoğlu, age, s. 48.
[344] İlmen, age, s. 74.

İzmirli'ler ve Karşıyaka'lılar, Belediye intihabına bugün başlanıyor. Reylerinizi Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine verirken vicdanlarınızda derin bir haz ve itminan duyacaksınız" manşetiyle okuyucularının karşısına çıkmış,[345] ilerleyen günlerde de mütemadi olarak "İzmirliler reylerinizi Cumhuriyet Halk Fırkası'na veriniz", "Hanımlar reylerinizi Cumhuriyet Halk Fırkası'na veriniz" demek suretiyle Cumhuriyet Halk Fırkası lehinde propaganda da bulunmuştu.[346] Hizmet Gazetesi ise seçimden bir gün önce "Reyinizi Serbes Fırkaya veriniz" manşetini atmış ve "Vatandaş: Reyinde serbes ol!" diyerek tutumunu açık bir şekilde göstermişti. Ayrıca Serbest Fırkanın Belediye adaylarının değerli şahsiyetler oldukları da Hizmet Gazetesinin sayfalarında sık sık vurgulanmış, "Kanunsuzluk görürsen hakkını ara" demek suretiyle de seçmenlere uyarıda bulunulmuştu.[347]

Seçimler öncesinde taraflarda yoğun bir hareketlilik yaşanmaya başlanmış, gazetelerde fırkaların aday listeleri günler öncesinden halka duyurulmuştu. Seçim süresince ve sonrasında birtakım kavgaların yaşandığı, yolsuzlukların yapıldığı haberleri gazetelerde oldukça yer almıştı. Tabak'a göre; Foça'da seçimler esnasında yaşanılan olaylar sonucu Foça Kaymakamı sandıklara el koymuş, seçim görevlileri Vali'ye durumu anlatarak kaymakamdan şikâyetçi olmuş, kısa bir süre sonra da intihap defterlerinin çalınması sonucu Foça'da seçimlerin durdurulması kararlaştırılmıştı.[348] Ayşe Hür'e göre; Adana, Mersin illerinde bir günde oy kullanabilecek seçmen sayısı kısıtlanmış, Konya'da bazı sandıkların kaldırılması sonucu bazı vatandaşlar oy kullanamamış, Mersin, Salihli, Trabzon ve Ödemiş'te bazı Serbest Fırkalılar seçim kanununu ihlal etmek suçundan dolayı tutuklanmış, Adalar ve Kadıköy'de eli sopalı adamların Serbest Fırkalı seçmenleri dövdükleri görülmüştü.[349]

Anadolu Gazetesi, Belediye seçimleri sırasında Serbest Fırkalı kişilerin halkı kendi fırkalarına oy vermek için tehdit ettiğini bildirmiş, hatta bununla da kalmayıp Serbest Fırka'ya oy vermeyenlerden 25 lira para cezası alınacağını ve bunların üç ay hapis yatacaklarını söyleyerek oy topladığını yazmıştı.[350]

[345] Anadolu, 1 Ekim 1930.
[346] Anadolu, 2 Ekim 1930.
[347] Hizmet, 30 Eylül, 1930.
[348] Tabak, age, s. 151.
[349] Hür, age, s. 51.
[350] Tabak, age, s. 142.

Anadolu Gazetesine göre seçimi kaybedeceklerini anlayan SCF taraftarları 15 Ekim'de Seydiköy'de olay çıkarmıştı. Görevli memur vazifesi ile meşgul iken bir grup SCF'li ellerinde tabancalar ile seçim sandığının yanına gitmiş ve sandığı parçalamaya çalışmıştı.[351]

Belediye seçimleri sonucunda Halk Fırkası 502, Serbest Cumhuriyet Fırkası 22 adet başkanlık kazanmıştı. SCF'nin kazandığı yerler Armutlu, Bademiye, Bergama, Biga, Bozdoğan (Aydın), Bozdoğan (İzmir), Buca, Burgaz, Çine, Dikili, Germencik, Gördes, Karapınar, Keşan, Kınık, Kuşadası, Ladik, Maltepe, Menemen, Merzifon, Pınarhisar, Samsun, Silifke, Söke, Seferihisar, Şirince, Umurlu, Urla, Üsküp, Vize ve Yenipazar şeklindeydi.[352] Başar'a göre; Bu belediyeler arasında en dikkat çekici olan yer Samsun'du. Samsun'da SCF adayının kazanması yeni fırkanın kısa sürede ve seçim usulsüzlüklerine karşın göstermiş olduğu başarının en somut örneğiydi. Gerçi Fırka kapandıktan sonra Gazi'nin yapacağı yurt gezisinde Samsun Belediye Reisi ile Gazi Paşa karşı karşıya gelmiş ve Samsun'da seçimlerin tekrarlanması suretiyle görevinden alınmıştı.[353]

Belediye Seçimlerinde İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası 14624, Serbest Cumhuriyet Fırkası 9960 oy almıştı.[354]

1930 Belediye Seçimleri ile Türkiye'de kadınların da katılımıyla gerçekleşen bir ilk yaşanılmıştı. Serbest Cumhuriyet Fırkasının programında kadınlara siyasal hak tanıyan maddenin bulunması sebebiyle kadınlardan SCF'ye yoğun bir ilginin olduğu görülmüştü.[355]

Süreyya İlmen'in hatıralarında seçimlerle ilgili geçen husus seçimin genel değerlendirmesinin doğru yapılması bakımından önemlidir. Atatürk etrafındakilere seçim sonuçları nasıl gidiyor diye soru sormuş cevap olarak ta "Her tarafta partimiz kazanıyor" karşılığını almıştı. Atatürk bunun üzerine "Hayır, partimiz kazanmıyor; idare, polis ve jandarma kazanıyor" demişti.[356]

Ahmet Hamdi Başar 1930 Belediye Seçimlerinin sonuçları karşısında; "Hayret! Meğer herkes şikâyetçi, herkes bitkin haldeymiş! Müthiş bir aldanış, bir hayal yıkılışı karşısında idik!" diyerek özeleştiride bulunmuştu.[357] Bu hayreti yaşayan bir diğer isim olan Hilmi Uran

[351] Tabak, age, s. 142.
[352] Tabak, age, s. 144.
[353] Başar, age, s. 36-40.
[354] Hizmet, 20 Teşrinievel 1930.
[355] Cemile Burcu Kartal, Tek Parti Dönemi'nde Muhalif Bir Hareket: Türk Kadınlar Birliği, Türkiye'de Siyasal Muhalefet, Derleyen; Ayşegül Komsuoğlu, Bengi Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 129.
[356] İlmen, age, s. 74.
[357] Başar, age, s. 25.

"Ben ve bütün Halk Partililer yeni partiye gösterilen bu umulmadık teveccühü havsalamıza sığdıramıyorduk ve ondan acı acı şikâyet etmiştik" demiş ve SCF propagandalarının kendileri için yıkıcı bir propaganda mahiyetinde olduğunu vurgulamıştı.[358]

4.3.Serbest Cumhuriyet Fırkasının Feshedilmesi

Serbest Fırka örgütlenmesi genişledikçe içerisinde farklı kesimlerden insanları toplamıştı. Tevfik Çavdar bu grupları şöyle sıralamaktadır:

"-Temelde CHF'li, fakat İsmet Paşa'ya karşı olanlar,

-Burjuvazi ve yerel eşraf içerisinde CHF'nin kararlarına karşı olan, bu kararlardan çıkarları zedelenenler,

-Cumhuriyete karşı olan kişiler,

-Laik uygulamalara karşı olanlar ve demokratik özlemlerle daha sivil bir toplumun oluşumunu özleyen aydınlar."[359]

Halk Fırkası, 1929 Dünya Ekonomik Krizinin etkilediği bölgelerde halkın ilgisini çeken ve seçim gezilerinde vergilerin ağırlığından şikâyet eden SCF'nin iktidar olma potansiyeli karşısında, SCF'nin bu hızlı yükselişini kendileri için sakıncalı görmüş ve SCF'yi irtica ile suçlamış, Gazi üzerinde de tesir icra etmeye başlamıştı. Yunus Nadi, gazetesinde Gazi Paşa'ya gerekirse Cumhuriyeti biz koruruz şeklinde eleştirel bir mektup yazmış, Gazi ise buna karşın Halk Fırkası reisi olduğunu yinelemişti.

Mektup olayından sonra Fethi Bey, Gazi Hazretlerini ziyaret etmiş ve Gazi kendisine "Görüyorsunuz ki siz benim yardımıma muhtaç değilsiniz! Halk hep size doğru akıyor. Desteğe öteki fırka muhtaçtır"[360] demişti. Gümüşhane Mebusu sıfatıyla meclise seçimlerde yapılan müdahaleler ve yolsuzluklarla alakalı gensoru önergesi veren Fethi Bey[361] mecliste konu görüşülürken SCF'yi tek başına savunmak durumuna düşmüştü. Yakup Kadri Karaosmanoğlu müzakere anlarını şöyle anlatmaktaydı: "Zavallı Fethi Bey bahsi geçen hadiselerin hesabını tek başına vermek zorunda kalacaktı. Halk Partililerin açtıkları yaylım ateşinin nişangahı olarak ortada yalnızca Fethi Bey vardı. İtiraf ederim ki, Fethi Bey'e karşı

[358] Uran, age, s. 196.
[359] Çavdar, agm, s. 2055.
[360] Ağaoğlu, age, s. 76.
[361] Ağaoğlu, age, s. 105.

ben asıl o gün ya da o geceden beri hürmet ve muhabbet duymaya başladım. Üç yüz kişilik taarruz cephesi önünde, her yanından yaralar alarak, fakat hiçbir yılgınlık eseri göstermeyerek kendini saatler ve saatlerce savunan o adam, bana halk destanlarındaki kahramanlardan, ya da dini menkıbelerde ki 'Martyre'lerden biri gibi görünüyordu.[362] İlerleyen günlerde özetle rejim düşmanlığıyla suçlanan Fethi Bey,[363] fırkasının Gazi'ye karşı mücadele etmesi gerektiğini gören Fethi Bey, Gazi Paşaya muhalefet etmenin imkânsızlığı üzerine 17 Kasım 1930 tarihinde Fırkasını feshetme kararı almıştı. En nihayetinde "Shakespeare'nin dramlarını andıran, fırtınalı 15 Kasım görüşmeleri Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sonu olmuştu."[364] Hizmet Gazetesinin 18 Kasım tarihli haberinde Fethi Okyar'ın bu durumu manşetten verilmiş ve kendisinin Gazi Paşa'ya cephe almamak için fırkasını feshettiğini bildirmişti.[365] Fethi Okyar fırka kapandıktan sonra Londra büyükelçiliği göreviyle İngiltere'ye gitmiş ve ülkeye uzun yıllar dönmemişti.

Partinin fesih kararından sonra Anadolu Gazetesinde "Mukadder Akıbet" yazılı bir başmakale yayınlanmıştı. Makalede Serbest Fırkanın daha ilk günlerden başlamak suretiyle kendi kendine hazırlamış olduğu mukadder akıbete uğradığı ve fırkanın bütün teşkilatlarının dağıtıldığı yazmaktaydı. Fırkanın feshedilme haberinin altında ise "Umumi kanaate göre, Fethi Bey bu işin hakkından gelemeyeceğini anlayarak fesih kararı vermiştir" yazmaktaydı. Fethi Bey'in ise Fırka ocaklarına telgrafla fesih kararını şu şekilde duyurmuştu; "Büyük Gazimiz Hazretlerinin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını tesis etmiştim. Kanaatimce bu teşvik ve tasvip, tabiatıyla, fırkanın Gazi'ye karşı siyasi mücadeleye girmesi ihtimalini bertaraf ediyordu. Esasen bu kanaat haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini üzerime almayı hatırıma getirmemiştim. Hâlbuki tahakkuk eden şekle göre, fırkamızın atiyen Gazi Hazretleri ile siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini, fırka müessisi sıfatı ile muhafaza ve idame etmeği muhal buluyorum. Bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkasının feshine karar verdim. Bu kararın teşkilatımıza tebliğini rica ederim. Bana itimat eden ve benimle teşriki mesai eyleyen cumhuriyetçi arkadaşlarıma derin minnettarlığımı arz ederim."[366] Hizmet Gazetesi ise seçimlerden sonra döneklik yapmak ile suçlanmış, Zeynel Besim ise ek kısmında da yer alan yazısında Fethi Okyar'a gerçekten muhabbet ve hürmet beslediğini, ancak bazı cihetlerde yapılan yol arkadaşlığının ileri boyuta

[362] Karaosmanoğlu, age, s. 103.
[363] Hür, age, s. 52-53.
[364] Okyar-Seyitdanlıoğlu, age, s.86.
[365] Hizmet, 18 Teşrinisani 1930
[366] Anadolu, 18 Teşrinisani 1930

geçmek suretiyle "Siyasi bir rabıta" halini almadığını belirtmişti.[367] Zaten kendisi özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından ve Menemen olayından sonra tutumunu değiştirmek zorunda kalmış ve manevi bağım var dediği Cumhuriyet Halk Fırkası çizgisinde yayın yapmaya başlamıştı.

Partinin dağılma kararını almasından sonra Atatürk'ün Hasan Rıza Soyak'a "şimdi bir de yapılan karşılıklı hataların meydana getirdiği kötü durumu düzeltmek için yalnız başımıza uğraşmak zorunda kaldık" diye yakınması, yaşanılan olaylarda iki tarafında hatalı olduğunu göstermekteydi.[368] Gazi daha sonra üç ay sürecek bir yurt gezisine çıkmış, Nuri Conker bu geziyi "Ne yapsın, kırıp döktüklerimizi tamir etmeye çalışıyor" şeklinde yorumlamıştı.[369] Ayrıca SCF kapandıktan sonra Gazi çıktığı yurt gezisinde etrafındakilere "Serbest Fırkayı Feshetmekle İyi mi Ettik?" sualini sorup cevapları dinlemiş, geçmişe dönük bir muhasebe içerisine girmişti.[370]

Serbest Cumhuriyet Fırkası kapatıldıktan sonraki yıllarda bazı kişiler demokrasi adına önemli bir fırsatın kaçırılmış olduğu düşüncesindeydi. Falih Rıfkı Atay bu durumu "Rahmetli Fethi Bey'in, eskiden beri o kadar çok sevdiği Atatürk'e en büyük yardım fırsatını kaçırmış olmasına hepimiz ne kadar esef etsek yeridir. Birkaç sene sonra İsmet Paşa: Ne zaman olsa, rejimi tabileştirmek için bir sarsıntı geçirecek değil miyiz? Serbest Fırka devam etseydi, çoktan bu sarsıntı buhranını atlatmış olurduk, diyordu" cümleleriyle izaha kavuşturmuştu[371]

SCF üzerine yapılan yorumlardan bir tanesi de Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Grew'e aitti. Grew, "Serbest Fırka ülkenin siyasi hararetini ölçmek için kullanılan bir klinik termometreydi. Termometre'nin vücutta yüksek bir ateş gösterdiği konusunda hiç kuşku yoktu" diyerek SCF'nin kuruluş amaçlarından bir tanesine vurgu yapmıştı.[372]

"Serbest Fırka macerası inananların inanmayanlar önünde mağlup olma hikâyelerinin bir perdesinden başka bir şey değildir"[373] diyen Samet Ağaoğlu'nun 1930 senesinde kaleme aldığı ve gerçek zaman diliminde TBMM'de görülemeyen bir ütopya şeklindeki örnek ile tezime son vermek istiyorum:

---

[367] Hizmet, 21 Teşrinievel 1930
[368] Turan, age, s. 309.
[369] Gürsoy, age, s. 163
[370] Başar, age, s. 30-31.
[371] Atay, age, s. 539.
[372] Yahya Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 240.
[373] Ağaoğlu, age, s. 22.

"Fırkaların diğer mütehassısları söz alarak kürsüye geldiler. Dikkat ettim: Bütün bu müzakereler esnasında en ufak bir kızgınlık alameti görmedim. Hatipler mevzulardan ayrılmıyorlardı, fikirleri sistemleri kuvvetle, metanetle müdafaa veya tenkit ettikleri halde yekdiğerine karşı gayet hürmetkâr bir lisan kullanıyorlardı. Hayret ettim."[374]

[374] Samet Ağaoğlu, Serbest İnsanlar Ülkesinde, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1930, s.84.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra ikinci kez çok partili hayat denemesine Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile geçmişti. Paris'ten dönen Fethi Okyar tarafından kurulan bu yeni fırka kısa bir süre zarfında yurt genelinde kabul görmüştü. Fırka bizzat Gazi tarafından desteklenmiş ve önemli şahsiyetlerin fırkaya geçmesiyle daha da kuvvetlenmişti.

SCF kısa sürede halkın yoğun ilgisini üzerinde toplamaya başlamış ve seçimlere iddialı bir şekilde hazırlanmıştı. SCF'ye olan bu yoğun ilginin sebeplerini inceleyecek olursak karşımıza ilk olarak dünya genelinde yaşanılan ekonomik kriz ve bu krizden etkilenen uyanık toplum tabakaları çıkmaktaydı. Krizden en fazla etkilenen kesim olan kıyı bölgeleri yaşanılan durumun faturasını SCF'ye yoğun ilgi göstermek suretiyle CHF'ye kesecekti. Seçim sonuçlarına bakıldığında ise bu durum gayet net şekilde ortadadır. Ege bölgesinde birçok yeri SCF adayları kazanmış, Samsunda il belediyesinin yeni başkanı SCF adayı olmuş, Adana, Mersin illerinde de dikkate değer oy toplanılmıştı. SCF'nin İzmir'de halktan gördüğü ilgi gazetelere de yansımıştı. Yani Asır, Hizmet ve Halkın Sesi gibi Gazeteler SCF'yi desteklemişlerdi. SCF'yi desteklemelerindeki etkenlerin başında yukarıda da temas edildiği üzere saydığım gazetelerin yazar ve idare kadrosunun CHF hükümetinin politikalarını eleştirmekte olduklarıydı. Tabi ki tam olarak açığa çıkmayan eleştiriler yeni bir fırkanın kurulmasıyla ve bu fırkanın başında da Fethi Okyar gibi hem liberal hem de devlette etkin bir şahsiyetin etkisiyle gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Örneğin; Hizmet Gazetesi Başyazarı Zeynel Besim, CHF üyeliğinden ayrılıp SCF saflarına geçerken sebep olarak inhisarlar ile illerdeki parti temsilcileri olarak bilinen mutemetlerden duyduğu şikâyetleri sıralamıştı. Sonuç olarak diyebiliriz ki; genel manada aynı görüşleri paylaştıkları SCF, hükümete duyulan hoşnutsuzluğun dile getirilmesi için İzmir basınına bir fırsat vermişti ve bazı gazetelerde SCF'yi desteklemek suretiyle yönetime karşı duydukları rahatsızlıkları açıkça dile getirerek bu fırsatı değerlendirmişlerdi.

Fethi Okyar'ın Belediye Seçimlerine ön hazırlık mahiyetindeki gezilerinden sonra Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkasının arası giderek açılmıştı. Çünkü bu geziler esnasında halkın SCF'ye olan yoğun ilgisi Halk Fırkası mensuplarının da dikkatini çekmişti. Yaşanılan gergin ortam belediye seçimlerindeki hadiselerde kendisini göstermiş ve Gazi'nin fikirlerinin Halk Fırkalı'larca değiştirilmeye çalışıldığı gözlenmişti. Daha sonra Gazi'nin vermiş olduğu tarafsızlık sözünü tutamamasından dolayı ülkede çok partili hayat bir kez daha kısa sürmüştü. Görüldüğü üzere kontrollü bir parti olarak tasarlanan SCF iktidarın arzuladığı

sınırda tutulamamıştı.[375] CHF ileri gelenlerinin SCF'nin iktidara alternatif olabilecek bir güce dönüştüğünü görmesi üzerine ise partiye biçilen ömür daha da kısalmıştı.

Yorumlar arasında SCF denemesi CHP açısından önemli gelişmelere yol açacak bir barometre şeklinde algılanmıştı. [376] CHP liderleri Parti teşkilatlarını ıslah etmeye koyulmuş ve merkez idare heyetinin sayısı kırk kişiye çıkarılmıştı [377] Liberalizm taraftarı Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla, CHF kendisinin liberal olmadığını bir anlamda ilan etmiş oluyordu.[378]

Adnan Menderes gibi 1950-1960 yılları arasında ülkede on yıl süreyle başbakanlık yapacak bir şahsiyetin 1930 yılında SCF Aydın teşkilatında siyasi hayata atılmış olması Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın siyasi tarihimizde önem kazanmasını sağlamıştı.

Sonuç itibariyle bakacak olduğumuzda TpCF'den sonra ikinci bir muhalefet partisi de kısa sürede son bulmuş ve sadece 4 ay faaliyet gösteren SCF'nin ardından 1946'da Demokrat Parti'nin kurulduğu güne kadar sürecek olan Tek parti dönemi başlamış olmuştu.

[375] Okutan, age, s. 127.
[376] Öz, age, s. 107.
[377] Başar, age, s. 23.
[378] Öz, age, s. 107

EKLER

Fethi Bey'in, Gazi'ye Yazdığı Mektup

9.8.1930

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine

Paris'te bulunduğum beş buçuk sene müddet zarfında hariçten memleketimizin ahvalini takip ve tetkik ettiğim gibi hemen her sene mezuniyetle vatanımda geçirdiğim kısa müddetler esnasında müşahedelerimin verdiği intibalarla tetkiklerimi tamik etmekten hali kalmadım. Hâsıl ettiğim fikir ve kanaatlerimi arzetmekliğime müsaade-i celilerini istirham ederim.

Yeknazarda göze çarpan ve umumiyetle hissolunan bir sıkıntı vardır ki, o da mâli ve iktisadî vaziyetimizin geçirmekte olduğu buhrandır. Filvaki mevaddı iptidaiye fiyatlarında dünya piyasasında hâsıl olan düşkünlük kemen her memleketin iktisadî faaliyetinde az çok durgunluk vücuda getirmiştir. Ancak memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolunan iktisadî müzayakaya, bu umumi esbaptan maada hükümetin beş seneden beri takip etmekte olduğu malî ve iktisadi siyasetin âmil olduğuna kaniim.

Hükümet, malî kudretimizle gayr-i mütenasip ve bugünkü nesil için gayr-i müsmir masraflara girişmiş ve bu masrafları temin için halkın tahammülü fevkine vergiler koymuş ve dâhili sanatlar ve mahsullerimiz hakkiyle himaye ve teşvik edilmemiş olması yüzünden ihracatımıza seneden seneye noksan ârız olmuştur. Hükümetçe ihtiyar edilen para fedakârlıklarının büyük bir kısmı pek ağır faizlere ve diğer kısmı da ecnebi ithalâtına ve dolayısıyla döviz mübayaasına sarfedilmiştir. Milli paramız endişeli surette sukut etmek tehlikesini gösterinceye kadar paramızın kıymetini tespit için esaslı bir tedbir alınmamıştır.

Bu hallere ilâveten tevzii adalet hususunda ve dâhili ve harici siyasetlerdeki noksanları dahi tafsil ederek maruzatımı uzatmak arzu etmiyorum.

Hülâsa, Lozan Ahitnamesinden beri her türlü kapitülasyon kuyudundan (kayıt) âzade olarak geçirdiği sulh devrinde, köylülerimizin şükrana lâyık, çalışmasına ve bütün halk sınıflarının memleketimizi yükseltmek için iftihara şayan gayretlerine rağmen, hâsıl olan netice memnuniyetbahş olmaktan pek uzak olduğu kanaatindeyim.

Kendilerine karşı derin muhabbet ve hürmet beslediğim hükümet ricalini şek ve şüpheden âri gayret ve hüsnüniyetleri karşısında böyle bir neticenin nasıl hâsıl olduğunu

kendime sormaktan bir an fariğ olmadım. Bu sualin cevabını ancak Büyük Millet Meclisinin bir fırkadan müteşekkil olmasında buluyorum. Filvaki fırka âzasının kendi kabinelerini tenkitten ihtiraz etmeleri sebebiyle Millet Meclisinde serbest münakaşa azalmış ve hükûmet gayrı mesul denecek bir halde kalmıştır.

Zât-ı Riyasetpenahileri, bu memleketi müthiş düşman istilâlarına karşı tarihte misli görülmemiş bir hamaset ve şiddetle müdafaa ettiniz; tarihimizde gayet parlak bir muzafferiyet kaydettiniz; bütün vatan evlâtlarını şimdiye kadar hissetmedikleri istiklâl ve hürriyete kavuşturdunuz; memleketimizi medeniyet yolunda yürümekten men'eden köhne tesisatı kaydırdınız ve Cumhuriyeti tesis ettiniz; bu suretle vatanın ebedî minnet ve şükranına ve umum insanlığın takdir ve hayranlığına hak kazandınız.

Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedîleşmesi için bir fırkalı hükümet idaresi yerine hürriyet-i münakaşayı tesis etmek ve hükümetten, millet işleri hakkında ciddi hesap istemeyi temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tashihe çalışmak gayelerinin husul bulmasına, Cumhuriyetin banisi olmak sıfatıyla herkesten evvel Zât-ı Riyasetpenahilerinin taraftar bulunduklarına asla şüphe etmem.

Cumhuriyetin âşıkı olmak sıfatıyla bu gayelerin husulü mukaddes emelimdir. Binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla lâik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkasının mâli ve iktisadî ve dâhilî ve haricî siyasetlerinin birçok noktalarına muarız bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılmak azmindeyim.

Zât-ı Devletleri Reisicumhur olduktan maada, şimdiye kadar mensubu bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasının da Umumi Reisi olmalarından naşi işbu siyasi azmimin nazar-ı devletlerinde ne yolda mazhar-ı telâkki buyurulacağını bilmek lüzumunu hissediyorum.

Cevab-ı devletlerini bekler ve en derin muhabbet-i kalbiyemle beraber hürmet ve tâzimlerimi takdim ederim efendim.

Fethi[379]

[379] Kutay, age, s.428-430. Vakit, 11 Ağustos 1930.

Gazi'nin, Fethi Bey'e Yazdığı Mektup

Yalova, 10.8.1930

Azizim Fethi Beyefendi, 9.8.1930 tarihli mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendi mütalâalarınıza ve suallerinize Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm.

Malûmdur ki resmi vazifem dolayısıyla ben bugün Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisliğini fiilen ifâ etmemekteyim. Fiili riyaset İsmet Paşa tarafından ifâ olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası reisliğini fiilen ifâ edeceğim tabiidir. Hükümetin icraatına müteallik olarak sereylediğiniz (bildirdiğiniz) nokta-i nazarların zamanında mevzubahis oldukça cevaplarını vermek hükûmete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur.

Büyük Millet Meclisinde ve millet muvacehesinde, millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnüniyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak, milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. Reisicumhur olmayarak yalnız fiilen Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsaydım, fırka programını ve icraatını tenkit eden ve insanî ve siyasî ahlâkına emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalâalarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulurdum.

Memnuniyetle tekrar görüyorum ki, lâiklik esasında beraberiz. Zâten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Binaenaleyh Büyük Mecliste aynı temele dayanan yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini Cumhuriyet esaslarından sayarım. Bu itibarla, nokta-i nazarlarınızı takip için siyasî mücadeleye girmenizi bittabi hüsnü telâkki ettim.

Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun üzerime verdiği yüksek ve kanunî vazifeleri, hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı âdilâne ve bîtarafane ifa edeceğime ve lâik cumhuriyet esası dâhilinde fırkanızın her nevi siyasî faaliyet cereyanlarının bir mâniaya uğramıyacağına emniyet edebilirsiniz efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal[380]

[380] Kutay, age, s. 436-437. Hâkimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1930, Hizmet, 13 Ağustos 1930.

SCF'nin Programı

Madde 1- Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayedir. Teşkilat-ı Esasiye kanunundaki hürriyet ve masuniyet haklarını bilâistisna herkes için mer'i tutacak ve hiçbir arızaya uğratmayacaktır.

Madde 2- Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

Madde 3- Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

Madde 4- Fırka, paramızın kıymetini biran evvel tespit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

Madde 5- Fırka, vatandaşların refahına mâli ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan Hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayri kâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kaldırılacaktır.

Madde 6- Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındandır. Çiftçinin fedakârlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

Madde 7- Dâhili sanatların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istedi mühim hedefidir. Teşviki Sanayi Kanunu bihakkın tatbik edilecektir. Bu kanunun himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve Maadin Bankasının kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır. Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır. Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

Madde 8- Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami sürat ve suhuletle gördürülecektir. Rüşvet ve suiistimallere karşı bilâ merhamet mücadele edilecektir.

Madde 9- Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkilatındaki noksanlar bu maksada göre ikmal olunacaktır.

Madde 10- Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyetinin komşu be bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyeti Akvam müessesesiyle sıkı surette teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

Madde 11- Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir.[381]

[381] Yeni Asır, 13 Ağustos 1930.

SCF Kurucularının Özgeçmişleri

Ali Fethi OKYAR

29 Nisan 1880 yılında Makedonya'nın güneyinde yer alan Pirlepe şehrinde doğan Ali Fethi ilköğrenimini Manastır'da dayısının yanında tamamlamış, ardından İptidâi Nûmune Mektebi'ni bitirmişti. Daha sonra Manastır Askeri Rüşdiyesi ile Manastır Askeri İdadisi'ni bitiren Ali Fethi'nin Mustafa Kemal ile başlayan ve ömrünün sonuna kadar sürecek olan dostluğu da Manastır İdadi mektebindeki öğrencilik günlerinde başlamıştı.[382] Daha sonra kendi deyimiyle 17 arkadaş subaylık eğitimlerine başlamak üzere İstanbul'daki Harbiye Mektebine gelmişti.[383] Ali Fethi'nin Ali Fuad (Cebesoy), Cafer Tayyar (Eğilmez) ve Karakol Cemiyetini kurmuş olan Kara Vasıf gibi ilerleyen yıllarda ülke siyasetini etkileyecek önemli simalarla olan arkadaşlığı da bu dönemde başlamıştı.[384] 1903 yılında Kurmay Yüzbaşısı olarak orduya katılan Ali Fethi bu dönemi "bizler de, meşrutiyetin bütün dertlere deva olacağı inancı içinde apoletimizi taktık ve yurdun dört bir yanına, yenileşme ve çağa erişme ihtiyacındaki ordunun taze ümitleri olarak dağıldık" şeklinde anlatmıştı.[385]

Ali Fethi Bey'in fikir dünyasının şekillenmesinde öğrencilik yıllarında okuduğu kitapların etkisi fazla olmuştu. Montesquieu, Voltaire, Rousseau gibi isimlerin kitapları ile[386] Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in eserleri[387] okuduğu kitaplar arasında yerini almıştı. Batı kültürünü kavramaya çalışan, Fransızca kitap okumayı seven, hoşgörülü, sistemli ve ihtiyatlı bir kişilik olan Fethi Bey,[388] Rüştiye'deki eğitiminden başlayıp Harbiye eğitimi de dahil olan süreçte karnesini sınıf ve okul birincilikleriyle süslemişti.[389]

Ali Fethi 1906 yılında Yunan hududuna, bir sene sonrada Selanik-Zibefçe şark şimendifer hat müfettişliğine, 1908'de de Selanik jandarma kumandanlığına tayin edilmişti.[390] Muhtemelen İttihat ve Terakki Cemiyetine bu yıllarda giren Ali Fethi cemiyete girişini: "Benim cemiyete girişim, daha sonra Bursa Valisi olan ve bizden üç sınıf evvel kurmay subay olarak Manastır Kolordusunda vazifeli İsmail Hakkı Bey aracılığı iledir. Enver, Cemal Beylerle, daha sonra Şam'daki vazifesinden Selanik'e gelen kolağası (Kıdemli Yüzbaşı)

[382] İhsan Sabri Balkaya, Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 4-6.
[383] Kutay, age, s. 3.
[384] Balkaya, age, s. 6.
[385] Kutay, age, s. 5.
[386] Balkaya, age, s. 6.
[387] Kutay, age, s. 5.
[388] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, age, s. 13.
[389] Balkaya, age, s. 7.
[390] Vakit, 8 Mayıs 1943.

Mustafa Kemal'in girişleri de aynı kanaldan oldu." [391] cümleleriyle ifade etmişti. Ali Fethi daha sonra Paris ateşemiliterliğine gönderilmiş, bu görevine devam ederken meşrutiyet'in ilanında aktif olarak rol almış, 31 Mart isyanını bastırmaya gelen Hareket ordusunda mühim vazifeler üstlenmiş, [392] daha sonra 3.5 ay Selanik'te Alatini köşkünde II. Abdülhamit'in muhafızlığı görevini üstlenmiş daha sonra Paris'e geri dönmüş,[393] 1911 senesinde İşkodra Kuvve-i Mürettebesi Erkan-ı Harbiyesine memur edilmişti. [394] Aynı sene İtalyanların Trablusgarbı işgali üzerine vatan toprağını müdafaa için buraya gelip büyük fayda sağlayan Ali Fethi daha sonra Manastır mebusluğuna seçilmesine rağmen o sene meclis feshedilmişti. [395] Balkan savaşı başladığında 25 Kasım 1925 tarihinde Çanakkale Boğazı Kuvây-ı Mürettebe Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne tayin olunmuştu.[396] Balkan harbi bittikten sonra kısa bir süre İttihat ve Terakki Umumi Kâtipliği vazifesini yürütmüş[397] bunu takibende 13 Ekim 1913 tarihli İrade-i Seniyye ile Sofya elçiliğine atanmıştı.[398] Ali Fethi burada da en yakın dostu Mustafa Kemal ile birlikte çalışma imkânı bulmuş, kendisi büyükelçilik vazifesini yaparken Mustafa Kemal'de ateşemiliterlik görevini üstlenmişti.[399] Ali Fethi 1917 yılında İstanbul'a gelmiş ve o sene İstanbul Mebusu seçilmişti. Talat Paşa kabinesinin istifa etmesiyle birlikte kabine Ahmet İzzet başkanlığında çalışmalarına devam etmişti ve bu dönemde kendiside Dâhiliye Nazırı olmuştu. Kısa süren bu görevinin ardından İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte önce Mart 1919'da Bekirağa Bölüğüne hapsedilmiş, daha sonra'da birçok vatansever arkadaşıyla birlikte Mayıs ayında Malta adasına sürgüne gönderilmişti. [400] Ali Fethi, İstanbul işgal edilmeden önce 1918 Kasım ayında hem "Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı" kurmuş hem de Mustafa Kemal'in de ortağı olacağı Minber gazetesini çıkarmıştı.[401] Malta'da İngilizce öğrenen Ali Fethi[402] Malta sürgününün ardından Ankara'ya kavuşmuş ve gelişini "Ankara'ya ulaşıp beni hasretle ve sevgiyle Mustafa Kemal ve öteki aziz dostlarımla kucaklaşırken, naçiz hayatımın en şerefli hizmet günlerinin başlayacağı idraki içindeydim"[403] cümleleriyle özetlemişti. Daha sonra Dâhiliye nazırlığı ile iki kere başvekillik

[391] Kutay, age, s. 20-21.
[392] Akşam, 8 Mayıs 1943.
[393] Balkaya, age, s. 11.
[394] Vakit, 8 Mayıs 1943.
[395] Vakit, 8 Mayıs 1943.
[396] Balkaya, age, s. 23.
[397] Akşam, 8 Mayıs 1943.
[398] Balkaya, age, s. 59.
[399] Yetkin, age, s. 45.
[400] Avşar, age, s. 55.
[401] Balkaya, age, s. 78-80.
[402] Atay, age, s. 460-461.
[403] Kuutay, age, s. 288.

görevlerini üstlenmiş olan Ali Fethi[404] 1925-1930 yılları arasında Paris büyükelçiliği görevini üstlenmiş ve ardından ülkesine dönerek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştu. SCF deneyiminin ardından 1934 yılında Londra büyükelçiliği vazifesine atanmış, yurda döndükten sonra 1938-1939 yıllarında 5. ve 6. dönem Bolu milletvekili seçilmiş, 1939-1941 yılları arasında Refik Saydam hükümetinde Adalet Bakanı olarak görev yapmıştı.[405]

Kişiliği; Atay'a göre Fethi Bey bir Garp medeniyetçisiydi ve inkılâpçılık denilen disiplin sisteminden anlamıyordu. Fethi Bey'e göre sıkıyönetim ve aşırıya kaçan tedbir durumları bu disipline yol açabilirdi ve kendiside böyle bir metottan yana değildi. Atay, Fethi Bey için bir inkılâp devrinin adamı değildi[406] ve devrim rejiminin dikta sıkısına aklı yatmayacak kadar liberaldi ifadelerini de kullanmaktaydı. Fethi Bey'e göre "şeyler" zorlanmamalı idi, olmalı idi.[407] Zaten kendisi de 1925-1930 yılları arasında Paris'te bulunduğundan dolayı yapılan inkılâp hareketlerini dışarıdan izlemekle yetinecekti.

Cumhuriyet'in Üçüncü Kabinesi'nin Meclis Reisliğine Fethi Bey getirilmiş idi. TpCF muhalefeti de bu vazifeye gelmesi konusunda ısrarla arzulamaktaydı. Burada şöyle bir yorum yapmak gerekirse demek ki Fethi Bey güvenilir ve sağduyulu bir insandı ki muhalefette bulunan TpCF mebusları dahi onun itidalli yapısı ve kanunlar çerçevesinde hareket etmesinden gayet memnundu.[408]

Herkes tarafından hayatı boyunca hürmet görmüş saygın bir kişilik olan Fethi Okyar 7 Mayıs 1943 yılında vefat etmişti ve 9 Mayıs günü çıkan haberde Fethi Bey için şu anlamlı cümlelere yer verilmişti:

"Eski Başvekil Fethi Okyar'ın ölümü memleketin her tarafında teessür uyandırmıştır. Fethi Okyar siyasi hayatında daima memlekete faydalı olmağa çalışmıştır; hususi hayatında da nezaketi, inceliği ile kendisini, temas eden herkese sevdirmiştir. Hariçte memleketimizi temsil ettiği yerlerde, Paris ve Londra'da çok iyi hatıralar bırakmıştır. Bu dürüst insanın ölümü ile memleket kıymetli bir evlâdını kaybetmiştir."[409]

[404] Avşar, age, s. 56.
[405] Balkaya, age, s. 345-365.
[406] Atay, age, s. 534.
[407] Atay, age, s. 460-461.
[408] Kutay, age, s. 368.
[409] Akşam 9 Mayıs 1943.

Nuri CONKER (Fırka Umumi Kâtibi)

Selanik mülkiye rüştiyesi muallimi ve bidayet şeriye mahkemesi başkâtibi Osman Nuri'nin oğlu Nuri Conker 1297 (1881) yılında Selanik Ahmed Subaşı mahallesinde doğmuş, ilk tahsilini kendi mahallesindeki mektepte yaptıktan sonra askerliğe olan sevgisi dolayısıyla askeri rüştiyeye gitmişti. Conker'in Atatürk'le olan arkadaşlığı kendisine olan bağlılığı ve çocukluk hayatının ilk yıllarında mektep günlerinde başlamıştı. İki arkadaş daha sonra birer yıl arayla Manastır Askeri İdadisine başlamıştı. İkilinin, okulları bittikten sonra İstanbul Harbiyesi'nde yolları yeniden birleşmişti.[410]

Mümtaz yüzbaşı olarak Harp Akademisini bitiren Conker 1909 yılında Selanik'te iken Hareket Ordusuna katılmış, daha sonra İstanbul'da Mahmut Şevket Paşa'nın yaveri olmuş, 1910'da Arnavutluk harekâtında, ertesi sene İtalyanların işgali üzerine Trablusgarp'ta bulunmuştu. Çanakkale savaşında Conkbayır mevkisinde üstün bir gayret sergilemişti.[411] Zaten soyadı kanunundan sonra Conker soyadını alması da buradaki kahramanca vazifesinin hatırası olmuştu.[412]

Conker, I. Dünya savaşında Muş'ta ve Kafkas cephesinde bulunmuş ve aynı yıl Lahey'e ateşemiliter olarak vazifelendirilmişti. 1920'de milli mücadeleye katılmış, kısa bir süre Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü, Ankara ve Adana Valiliği görevlerini üstlenmişti. Son olarak Conker 1921 yılında TBMM tarafından Berlin'e gönderilmiş ve burada 2 sene kaldıktan sonra Türkiye'ye geri dönmüş ve Kütahya Mebusu olarak Meclise girmişti ve Kütahya mebusu olarak SCF'ye katılmış,[413] SCF'ye katılması bizzat Atatürk tarafından gerçekleşmişti.[414]

Gazi'ye Yakınlığı

Nuri Conker'in ölümü üzerine SCF saflarında da beraber bulunan ve yakın arkadaşı olan Tahsin Uzer Atatürk'le olan bağını ifade eden bir yazıyı Ulus gazetesine göndermişti. Yazısında Uzer: "…Atatürk tarihinin canlı bir yaprağı idi. Nuri Conker, Anafartalar kahramanının yanı başında bir kaya, bir kale ve büyük bir zafer tarihinin canlı şahidi idi… Atatürk'ün ona soyadı verdiği Conkbayırını, Conk toğrağını o, kanıyla ıslatmıştı… Atatürk'ün aşıkı ve bütün varlığıyla onun yâri idi. O hayatında yalnız bir şey düşünürdü:

[410] Ulus, 13 Sonkanun (Ocak) 1937.
[411] Yetkin, age, s. 49.
[412] Cumhuriyet, 12 İkincikanun 1937
[413] Yetkin, age, s. 49-50.
[414] Kutay, age, s. 414.

Atatürk'ün kurtardığı büyük Türk milletinin… refaha yükselmesi, yükseldikçe yaşadığı büyük tarihe kavuşması" ifadelerini kullanmıştı.[415]

Conker, Atatürk'e "Mustafa" diye hitap edecek kadar yakını ve arkadaşı olmuştu.[416] Bu da muhakkak ki çocukluktan başlayıp ölümüne dek sürecek bir kader birlikteliğinden ileri gelmekteydi. Atatürk'ün akşam sofralarında bulunan ve "mutad zevat" tabiriyle anılan isimler arasında bulunan Conker kendisine yakın olması itibarıyla "Atatürk'ün durumunun barometresi" gibi olmuştu.[417] Atatürk arkadaşı vefat ettiği günlerde Afet İnan'a yazmış olduğu mektubunda "Hatay üzüntüsüne, Conker'in ölümü karıştı; bu acının açtığı yaranın derinliğini tahmin edersin" diyerek "benim için hatırası kalp ve vicdanımdan bir an çıkmayan öz bir kardeş varsa o da Nuri'dir" dediği kişiye olan yakınlığının ne derece olduğunu ve ölümüne duyduğu üzüntüyü dile getirmişti.[418] Tüm bu yazılanlardan anlaşıldığı üzere Gazi'nin Nuri Conker gibi en yakınında buluna birisini SCF saflarına katması oldukça manalıydı. Gazi, büyük ihtimal SCF'nin kontrolü ile İnönü hükümetinin eleştirilmesini sağlamak ve rakip fırka da ve kamuoyunda güçlü bir SCF izlenimini uyandırmak istemişti.

Tahsin UZER (Fırka İdare Azası)

Tahsin Bey Selanikten Atatürk'ün çocukluk arkadaşıydı ve Okyar ile tanışıklığı Fethi Bey'in Selanik Alatini köşkünde II. Abdülhamit'in muhafızlığını yaptığı günlerde başlamıştı. İttihat ve Terakkinin önde gelenlerinden olan Uzer Van ve Erzurum valilikleri görevinde bulunmuştu.[419] SCF kurulduğunda Erzurum mebusu bulunan Uzer, TBMM kurulduktan sonraki beş dönem milletvekili seçilmişti. Fırkaya ilk gireceklerden olan Tahsin Bey'in Serbest Fırka günleri ise Atatürk'ün istağı üzerine henüz fırkanın kurulmadığı 9 Ağustos tarihinde başlamıştı.[420]

Ahmet AĞAOĞLU

Ahmet Ağaoğlu 1869 senesinde halk edebiyatında adı sıkça geçen Karabağ yaylasının merkezi olan Şuşa şehrinde doğmuştu. Şuşa'nın mahalle mektebinde ilköğrenimini gördüğü sıralarda Arapçayı da öğrenen Ağaoğlu, daha sonra şehirdeki tek asri mektep olan Rus nam mektebine, orayı bitirince de liseye yazılmış ve orayı da mükâfatla bitirmişti. Daha sonra Rus payitahtında Enstitü Politeknik'e müsabakayla girmiş gözünde yaşadığı rahatsızlıktan dolayı

[415] Ulus, 12 Sonkanun (Ocak) 1937.
[416] Kutay, age, s. 412.
[417] Toker, age, s. 8-14.
[418] Yetkin, age, s. 51.
[419] Yetkin, age, s. 57.
[420] Avşar, age, s. 62.

eğitimini yarıda bırakmıştı. Bir müddet sonra "Azeri Türklerinden Avrupa'ya giden ilk genç olarak" Paris'e gitmiş ve burada İttihat ve Terakkinin başlarından Ahmet Rıza, Şair Ali Ferruh gibi isimlerle tanışmıştı. Ağaoğlu'nun gazetecilikle münasebeti yirmi bir yaşında iken kaleme aldığı Fransızca bir yazısının[421] Journal des Debats[422] adlı gazetede çıkmasıyla başlamıştı. Sorbonne Üniversitesinde tarih, filoloji ve hukuk okumuş, İran tarihi ve dini konularında uzman olan Darmesteter'den "Doğu Kavimleri Tarihi", Scheffer ve Barbier de Meynard'dan "Doğu Filolojisi" derslerini almıştı.[423]

1894 yılında Kafkasya'ya geri dönmüş, Tiflis ve Bakü'de muallimlik yapmıştı. Burada Kaspi isimli bir Rusça gazeteyi Türk organı haline getirmiş, Hayat, İrşad gibi gazeteleri yayına çıkarmıştı.[424]

1900'lü yılların başlarına gelindiğinde Ermenilere karşı direniş yürüten "Difai" adlı gizli bir örgüt kurmuş, II. Meşrutiyet'ten sonra Türkiye'ye gelmiş, daha sonraları İstanbul'da Sebil'ür-Reşad, Hikmet, Hilal gibi gazetelerde çeşitli yazılar yazmıştı. [425]

Ağaoğlu'nun İttihat ve Terakki Cemiyetine girişi Paris'te iken tanıştığı Ahmed Rıza ve Doktor Nazım vasıtasıyla olmuştu. Cemiyet girdikten sonra aktif olarak hizmette bulunmuş, Maarif Nezaretinde İptidai Tedrisat Müfettişliği ile Süleymaniye İttihat ve Terakki kulübünün reisliği görevlerini yürütmüştü. Aynı yıl içinde Fransızca "Jeun Turc" gazetesinin, iki sene sonrada Tercümanı Hakikat gazetesinin başmuharriri olmuştu. Milli faaliyetlere de zaman ayıran Ağaoğlu, 1914'te Yusuf Akçura gibi Türkçülük akımının içinde yer alan kişilerle birlikte "Türk Yurdu Mecmuasını" çıkarmış, darülfünunda Türk Medeniyeti Tarihi Muallimi olarak görev yapmış, 1915 yılında da Afyonkarahisar mebusu ve İTC'nin Umumi Merkez azası olmuştu. İstanbul'un İşgal edilmesiyle birlikte tevkif edilerek Malta'ya sürülmüş, Malta'dan kurtulunca doğrudan Ankara'ya gelerek Milli Mücadeleye katılmış, 1921-1923 yılları arası Matbuat Umum Müdürü görevini üstlenmiş aynı zamanda da Hâkimiyet-i Milliye'de başyazarlık yapmıştı.[426]

[421] Vakit, 20 Mayıs 1939
[422] Server İskit, Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, s.241.
[423] Ağaoğlu, age, s. 13.
[424] İskit, age, s. 216.
[425] Ağaoğlu, age, s. 14.
[426] İskit, age, s. 216-217.

6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansının kurucularından birisi olan Ağaoğlu,[427] Teşkilat-ı Esasiye Kanununun lâyihasını Ziya Gökalp ile birlikte hazırlamış, Meclis'te 2. ve 3. dönem Kars milletvekili seçilmiş, Ankara Hukuk Fakültesinde Hukuku Esasiye Profesörü olarak dersler vermişti. [428]

Ahmet Ağaoğlu, Düşünce Yapısı ve Liberalizm

İmparatorluk döneminden Cumhuriyet rejimine geçişte ve yeni rejimin tesis edilmesinde önemli bir rol oynayan aydın şahsiyetler arasında yer alan Ağaoğlu'nun[429] hayatını incelediğimizde farklı dönemler, farklı kişiler ve farklı ülke ve mekânlarla karşılaşmamız mümkündür. Bu çeşitlilik Ağaoğlu'nun fikir sahasına da yansımış ve farklı dönemlerde farklı bakış açılarının yoğunluğunu yaşamıştır. Sıralayacak olursak Ağaoğlu'nun düşüncesi öğrencilik yıllarındaki eğitiminin de etkisiyle anti-Türkizmi de içeren fanatik bir "İranizm" iken daha sonra "cedidci" bir anlayışa dönüşmüştü. I. Cihan Harbi sıralarında İTC 'nin etkisi altında "Pan-Türkizm" düşüncesiyle yoğunlaşan zihin yapısı savaş bitiminden ve Malta sürgününden sonra artarak "Misak-ı Milli Türkçülüğü" şeklini almıştı. Cumhuriyet rejiminin tesis edilmesi ve yerleşmesinde (Milli Şef'in karizmasının onaylanması da dâhil) büyük katkılarını gördüğümüz Ağaoğlu olarak liberal muhalefet çizgisine hızlı ve sert bir geçiş yapmış, 1930 sonrasında düşüncelerini birey/devlet ilişkileri üzerinde yoğunlaştırmış ve bireyin önceliğine dikkat çekmiştir.[430]

Ahmet Ağaoğlu'nun liberal görüşlerinin ise entelektüel camiada ve siyasi sahnede 1930'lu yılların başında ön plana çıkmıştı. [431] Muhakkak ki Ağaoğlu'nu Kemalist ve reformların uygulayıcısı ve sözcüsü konumundan liberal bir muhalif olarak karşımıza çıkaran önemli gelişmeler olmuştu ve yaşadığı SCF deneyiminin [432] ve bu fırkanın ideologu oluşunun[433] bu konuda büyük katkısı olmuştu. Bu dönüşümü Zekeriya Sertel'in kendisi için söylediği "özdenlikle liberaldi" cümlelerinde bulmakta mümkündü.[434] Meclis kürsüsünde hükümetin politikalarını eleştirebilen az sayıdaki kişilerden olan Ağaoğlu, SCF kapatıldıktan

[427] Atilla Girgin, Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 107-108.
[428] İskit, age, s. 217.
[429] Ağaoğlu, age, s. 7.
[430] Ağaoğlu, age, s.8-9.
[431] François Georgeon, Azerbaycanlı Bir Entelektüelin Ortaya Çıkışı: Ahmet Ağaoğlu'nun Fransa Yılları, Toplumsal Tarih Dergisi, Ağustos, 1994, s. 6.
[432] Özcan, age, s. 194.
[433] Georgeon, agm, s. 6.
[434] Yetkin, age, s. 54.

sonrada çıkarmış olduğu Akın gazetesi ile CHP'nin devletçiliğini liberal ve muhalif söylemleriyle eleştirmeye devam etmişti.[435]

[435] Sevda Mutlu, 1930'lar Türkiye'sinde Devletçilik Tartışmaları, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2007, s. 39.

ZEYNEL BESİM

İdarehanesi : İzmirde Beyler sokağı No. 42
Telgraf Adresi : İzmir - Hizmet
Telefon Numarası: 3075

Hizmet

Seneliği 1000, Altı aylığı 600
Ünü geçmiş nüshaları 25 KURUŞTUR

SENE: 6 — No. 1763 SALI — 21 TEŞRİNİEVEL 1932 NÜSHASI 5 KURUŞTUR

Zaman gelmemişti, fakat

Hususî mektubumun - tenbihime ragmen - intişarı buna sebep oldu

Hayatta ancak şu yaşar : Hakikat

Bir dostuma yazdığım hususî mektup gazetede intişar etmiş. Bunun sebebini arkadaşım bana şöyle izah ediyor:

[Koparılan alçakça vaveylâ karşısında senin temiz hüviyetini daha fazla muztarip etmek istemedi'm ve -tenbihine rağmen- mektubu götürüp gazeteye verdim]..

Çok güzel ve çok teşekkür ederim. Ancak bütün zamanı gelmemişti. Ben ki halk ve hak yolunda fedakârlıkların en müthişine katlanmış bir adamım; buna bir müddet daha katlanabilirdim. Hastayım, ıztırabım var. Bu ıztırabımı mel,un iftiralar teşdit etmemiş değildir. Fakat vicdanen müsterihim, uykumu rahat uyuduğum gibi yediğim bir lokma ekmekte de hırsızlık olmadığı için zehirlenmiyorum. Başım eğilmiş, yüzüm yere düşmüş, belim bükülmüş ve hicabım patlamış değildir. Bunları artık birer birer izah edeceğim. Doktorumu muttasıl rica ediyorum, ilk fırsatta ve pek kısa bir müddet sonra İzmirdeyim. Açık alnım ve lekelenmemiş namusumla bu sütunlardan gine sahneye atılacağım, gine halkın huzuruna yükseleceğim, gine muvaffak olacağım ve gine sevileceğim..

⁂

Saat 24... Ateşten çatlıyan başımı dinlendirmek ve serinletmek için caddede dolaşıyörüm. Çok sinirliyim. İçimden ağlamak lievesleri yükseliyor.

İnce bir feryat işitiyorum. Gözlerim gayri ihtiyarî sesin geldiği tarafa teveccüh ediyor :

Aman yarabbi.. Otuz beş, kırk yaşlarında bir anne ... Kucağında tuttuğu bir buçuk yaşlarındaki masum yavruyu bir kapı merdiveninin basamakları üzerinde uyutmağa çalışıyor.

— Senin evin yok mu? diyorum.

— Hayır, ben gecelerimi burada geçiririm

cevabını veriyor. Halk fırkasından elli bin liralık çek aşırmadığım için elimi cılız cüzdanıma atıyorum. Kudretim ne kadara yeterse o kadar veriyorum ve... taşmak için yalnız bir damlaya ihtiyacı olan kalbimin zehirlerini göz yaşlarım vasıtasiyle boşaltmağa başlıyarak otele, odama koşuyorum... Orada içimin sesi ile karşılaşıyorum. Bu ses bana hitaben :

— İşte vatandaş! Şu gördüğün intihabat kaynaşmasını doğuran şey; Serbes fırka, Halk fırkası değil; biraz evel seni içinden yaralıyan manzaradır. Bu memlekette gecelerini kapı merdivenlerinin mermer basamaklarında geçirenlerin, yavrularına bir dirhem süt bulamıyanların lâyûat ve lâyuhsa mevcudiyetleridir ki vaziyeti bu hale koymuştur.

diyor. O zaman doğruluyorum ve şerefime dil uzatan sefillere haykırıyorum :

— Ey iffetin manasını bilmedikleri için iffete saldıran bedbahtlar!. Ben mi, ben mi şu ve ya bu fırkanın tehdidinden korkarak, parasına aldanarak, vicdanını satarak, şerefini ayaklar altına alarak bu manzaraya göz yumacağım? Ben mi sefil beş, on bin banknot için milletin çehresine tükürük atacağım? Ben mi çaldığım paraların ve yaptığım hiyanetin cezasından korkarak halktan kaçacağım ?. Benmi akurane saldırışlarının karşısında hezimete uğrıyarak namusumu sizin kirli dişlerinize teslim edeceğim? ben mi, ben mi? Bu Zeynel Besim denilen ve bir ismi cihanlar bahasına kirletmiyen adam mi?.

Ben mi bu vicdanından hiz almıyan adamlara arkamdan «cehenneme kadar» dedirteceğim?

Ben mi? Bu kadar senedenberi evine iki tabak, odasına üç arşın halı, sofrasına iki düzine çatal atmıyan adam mı? Ben mi, dört, beş bin lira borç içinde karısına üç senedir manto,kızına bir kışlık elbise, kendisine beş senedir bir pardesü yapamıyan adam mı?

Bu namuslu, bu tam manasiyle feragatlı ve ihtirassız adam size arkasından söz söyletecek öyle mi?

Konuşacağız, yakında, pek yakında konuşacağız. Sizi -şimdilik- sefil varlıklarınızla başbaşa bırakıyorum. Neşredilen mektup beni müşkül vaziyete sokmuştur. Halkla biraz hakikatleri konuşmak isterim.

⁂

Bugün ayın on altısı.. Bu mektup gazetede intişar edinciye kadar intihabat gürültüleri ya geçmiş veya geçmek üzre bulunacaktır. Binaenaleyh iyi, kötü konuşabiliriz. Yalnız - vefakâr karilerim- sizden ricam şudur: Bu makaleyi okuduktan sonra başkasına da okutunuz. memlekete bu kadar sene hizmet ettikten sonra iftira silâhiyle yaralanan bir vatandaşınızın sizden istediği mukabil hizmet bundan ibarettir. Okuyunuz ve okutunuz ki dalalete düşmüş vatandaşlarımız varsa terediddlerini izale etsinler...

⁂

Garbî Anadolu yüz istihsal yapar ve fakat ancak birini yir bir mıntakadır , Türkiye bütçesinin nısfından fazlasını temin eden bu mıntaka halkı bu memleketin bütün işlerinde rol ve söz sahibidir. Binaenaleyh ona kulak asmıyanlara onün da kulak asmaması çok tabii görmeli...

Garbî Anadolu bu zenginliğini, bu istihsalât bolluğunu ve bu bütçenin nısfından ziyadesine sahipliğini muhafaza ettikçe hesap sormak hakkından asla feragat etmiyecektir.

İşte benim birinci noktam ki dört sene evel kalemimle memleketin sinesine hakketmişimdir. Gumhuriyet Halk fırkasının mıntakamız teşkilâtı ve pek tabii olmak üzre bu teşkilâtın ağzına bakan merkez teşekkülü hep mutemetleri, hep müfettişleri, hep meb'usları haklı ve hep bizi haksız çıkardı.. Bana fırkaları kapıları gösterildikten sonra da İzmirden İstanbulda fırka kâtibi umumiliğine bir rapor verilmiş ve o raporda

— Fethi bey İzmire gelecekmiş. Amanın buna mani olun. Çok korkarım ki halk tehammül edemez. Fethi beye hakarette bulunur. Sonra biz mes'ul olamayız. Teknil memleket fırkamıza bırakılmıştır.

Demek gafleti bile irtikâp edilmiştir. Gülmeyiniz. Vallahi , billâhi , şerefim ve namusum üzerine söyliyorum ki bu böyledir.

Evet hatırlatacağım:

Bir gün Bayezit meb'usu Halit, İzmir meb'usu Hacı Hüseyin beylerin iştirâk ettikleri bir mecliste memleketin yüksek bir reculüne hitaben ;

— Memlekete hakaret ediyoruz. İzmirin çehresine bir balgam atılmıştır. Bunu ya müsaade buyurunuz, ben temizliyeyim veya emir buyurunuz temizlesinler

demediğ miydim?.

O zaman balgam birdi. Ondan sonra ise mıntakamızın mübarek çehresi lâyuat balgamlarla görünmez olmuştur.

Bu mıntakanın sesi dinlenmemişti. Bu mıntakanın feryadı işitilmemişti. Bu mıntakanın hesap sormak hakkı tanınmamıştı.

Vicdanınıza danışınız ehalî. Sizin önünüze kim atıldı? Ne takririsükûn kanunu, ne fırka disiplini dedikleri hürriyet katili nesne bana kâr etti mi? Sizin vaziyetinizi, sizin eleminizi, sizin derdinizi, sizin perişan halinizi [müceverherâtı satalım - istikraza mecburuz - memleket çöküyor - inhisar belâsı] makaleleriyle benden başka hangi babayiğit muharririniz terennüm edebildi?. Şimdi hepsi de karşımda kahraman mı kesildiler? Ben o zaman sizden başka hangi kuvvete yaslanıyordum? O zaman ve her zaman size yaslanan bir adam tekmil mazisini, bütün şerefini çiğniyerek sizin mefkûrelerinizi para mukabilinde mi satacaktır ve satmıştır?.. Buna nasıl kulak verdiniz, bu mel'un iftirayı dinlemeğe nasıl tahammül gösterdiniz, benim o sizce milyarlarca defa tecrübe edilmiş hasletimden nasıl iştibaha kalktınız ki, sizin uğrunuzda her şeye katlanmış ve her şeyi göze almış bir adama iftira kusanların çehrelerine tükürmediniz?

⁂

Büyüyen mücadele - iftiharla söyliyorum, tevazuu atarak söyliyorum, ister magrur, ister hodpesent, ister ne derseniz deyiniz, fakat işte söyliyorum - benim mücadelemdi.

Benim senelerce - Vasıf bey, Hacım bey, Kömürcü oğlu Avni bey, Karşıyaka mutemedi Tahir bey, Müştak Lütfi bey sizlere daima ve her fırsatta şifahen - halka da mütemadî şekilde tahriren arzettiğim noktalar büyüye, büyüye günün birinde « Serbes fırka » oluyor. Kötü bir idare beni senelerce içinde çalıştığım ve hararetle, samimiyetle, muhabbetle, merbutiyetle çalıştığım fırkadan uzaklaştırıyor. Bidayette Hacım bey beni on gün hareketten şâkırt bırakıyor, fakat nihayet iş olacağa varıyor. Fırlayıp çıkıyorum, dört senelik noktalarımı bir kat daha tarsin ederek hamlelere geçiyorum. Meb'us bulunmuş olsaydım yeni teşekkül ve yeni vaziyetim karşısında mutfaka ve behemehal bir (Hizip) yapmağa çalışırdım. Ben vicdanımın sesine başka hiç bir ses karıştırmamış ve karıştırmamağa azmetmiş adamım. Hedefim hürriyet, gayem hürriyet, emelim hürriyettir.

Hadiseler bizi Serbes fırka ile yan yana getiriyor. Ben, Halk fırkasının çatısı altına giren bazı yaranın tahminleri hilâfına; kırk sekiz saatte müthiş bir kuvvet haline geliyorum. Emellerimin ve iddialarımın etrafında ağır basmağa çalışırken kaç senedenberi bir türlü anlatamadığım husumet kendisini gösteriyor. Cumhuriyet Halk fırkasının sarsıldığı görülüyor.

İşte gine - halkın ruhunu ve hakikatin ta kendisini bilen bir adam sıfatiyle - ilân ediyorum ki vaziyete hâkim olan şey halkın ıztırabıdır. İntihabatta Serbes fırka galebe çalmış, Halk fırkası muzaffer olmuş, bütün bunlar hiç bir mana ifade edemezler. Fırka mücadelesi şeklinde görünen hareketler, hakikatte ıztırap mücadelesidir.

Yarın mutemet saltanatına paydos denecek, inhisarlar tasfiyata uğrıyacak, vergilerde tenzilât yapılacak, fakat halkın arzusu - iktidar mevkiinde ister Halk fırkası, ister Serbes fırka olsun- asla yerine gelmiyecektir. Çünki halk refah istiyor, soluk istiyor, ekmek istiyor...

Memleketin hali haraptır. Buna ne İsmet paşa, ne de Fethi bey çare bulabilir. Bunun çaresi enerjili ve yeni bir meclistir. Hattâ - muvakkat bir zaman için - çelik ve rehakâr elin de işe vaz'iyet etmesi ve bir (büyük kabine) tesisidir. Ondan sonra da siyasî ibreyi behemehâl ve mutlaka -Rusyayı daraltmıyacak kadar - İngiltereye tevcih etmelidir.

⁂

Sadetten çıkıyoruz :

İşte bu vaziyette bir mesai teşriki « Hizmet müstakil gazetedir » şeklindeki ilânıma rağmen halkta ve hattâ bizzat fırkacı zevatta yanlış bir kanaat oyandırıyor ve hemen herkes beni « Serbes fırkanın organı » sanıyor. Halbuki ortada bir akaliiyetler davası var ki bizi ayırıyor. Ben -Şuvenlik bahasına da olsa- Garbis efendiye, kirye Kostaya Millet Meclisinde sandalye veremiyorum , veremem, elimden gelirse ilânihaye de vermiyeceğim . Halbuki Serbes fırka eldeki kanunlara istinaden bunu veriyor. Nazar noktasıdır, muhteremdir, fakat benimkine oymıyor. Yarın cumhuriyet Halk fırkası da bunu kabul etsin, bu noktasına gine muarız kalacağım.

Ondan sonra muhterem Fethi beyin istikraz hakkındaki nazar noktaları gayet sarihtir .

Ben ve benim gibi düşünenler ise «ecnebi sermaye» ve «istikraz» diye can atıyoruz ve memleketin kurtulmasını ancak bunda buluyoruz. İnhisarlar, malî siyaset, mutemetler saltanatı- dikkat buyurunuz, tabir benimdir- hususatında beraber çalıştık, Serbes fırka yarın bunlardan vaz geçerse ben gine çalışacağım . Çünkü iddia benimdir, başkasından tevarüs etmiş değilim...

⁂

Halkın bu temayülü git gide tezyik şeklini aldı . Cumhuriyet Halk fırkası çorbaya döndü . Bol, bol rapor veren mutemet beyler, Ankarayı muttasıl aldatan müfettiş beyler birer köşeye sindiler . Fırka grubunda fırka Lideri İsmet paşa duymadığı şeyleri duydu, hakikatın zehir gibi çehresiyle karşılaştı, içi burkuldu ve derhal ıslahat kararları aldı.

Yalan söylemiyorum, hakikati konuşuyorum, her zamanki gibi kalemi tutan vicdanımdır : Pek kısa bir zaman sonra inhisarlar, mutemetler, malî siyaset, vergiler bahislerinde Serbes fırka- Halk fırkası iddiaları kalmıyacaktır . Göreceksiniz, göreceğiz. Bunu bu kadar kat'iyetle bildiriyorum, çünkü başka türlü olmasına imkân kalmamıştır. Halkın dileklerini harfiyen yerine getirmiyen hükûmet artık yerinde oturamaz.

İşte ben Vasıf beye cevabımda bunu söyledim, seciye ve ahlâk düşmanları bunun adına [döneklik, seciyesizlik] dediler . Hararetim her akşam muntazaman yükselmeğe başladı, kalktım, beni tedavi eden zata geldim, namus ve iffetten nasipsiz oldukları için namus ve iffete diş sallıyan gürûh:

— Zeynel Besim bey Halk fırkasından para aldı , kaçtı

Hezeyanını kustu. Daha biraz insaflıcaları ise:

— Ne yapsın biçare adam ? Bir tarafa tabanca, diğer tarafa ellibin lira koymuşler . Ya onu, ya bunu demişler. Korkmuş, ölmektense paraları alıp kaçayım demiş

Rivayetini çıkarmışlar. Halbuki efendiler, tornistan yapturduğum ceketin yakası erimiştir, başıma bu fazla tedavi masrafı çıktığı için yeni bir takım elbise yaptıramıyorum .

⁂

Ben nefsimi ve kalemimi halka vakfetmiş adamım . Ben şerefli adamım, ben namuslu adamım, ben iffetli adamım . Ben mektepten çıktım , ihtiyat zabiti sıfatiyle orduda çalıştım. Terhis edildim, uydurma jandarma zabitliğine çağırdılar, gittim, yakalandım , Yunanistanda iki sene esir kaldım, geldim, bir müddet hususî müessesatta hayatımı kazanmağa uğraştım. İlk fırsatta gazete çıkardım ve bu memlekete o zamandanberi iffetimle , namusumla hizmet ederim . İşte hayatım , mazim , tarihçem budur.

Bu memleket ve bu millet muhakkak ki , benim gazetemi okuyacak, beni sevecektir . Aksini hangi kabadayı iddia edebilir?

Görüyorsunuz ki, ben yapıyorum. Çünkü halkın aradığı namus, iffet, samimiyet, doğruluk, cesaret, az, çok kalem kudreti ve okuduğunu anlata bilmek kabiliyeti bende mevcuttur. Bükülmedim, bükülmiyeceğim. Yoksulluğa idmanım vardır. Âilem; benden yazlık, kışlık, mevsimlik kostüm istiyenlerden müteşekkil değildir. Evimden sabahleyin çıkarım, gece yarısı matbaadan dönerim. Çoluğumla çocuğumla Cumadan Cumaya Karşıyakada sahil gazinosuna giderim . Kış günleri bunu da yapamayız . İşte bu kadar...

⁂

Halka bir daha ilân ediyorum :

Serbes fırkaya çok hürmetim, Fethi beyfendiye hakikaten muhabbetim vardır. Fakat bu hürmet ve muhabbet bazı cihetlerde yaptığımız « Yol arkadaşlığı » ndan daha ileriye geçerek « Siyasî bir rabıta » mahiyetini almamıştır.

Cumhuriyet Halk fırkasiyle manevî alâkam vardır. Fakat maddî alâkam kesiktir . Aramızdaki ip maalesef kopmuştur ve tamir edilmemiştir, Yâni Cumhuriyet Halk fırkasından da değilim.

Hizmet gazetesi - Benim Halk fırkasından istifam gününden beri - müstakildir. Aksini söyliyen yalan söyler. Bana « Para aldı » demek namussuzluğun en şeni şekilde namussuzluğudur. Bana « Halk fırkasının tehdidinden korktu » demek alçaklığın alçaklığıdır. Bana « Kaçtı » demek melânetin ta kendisidir.

Bitarafım, müstakilim, namusluyum, şerefliyim, haydut, hırsız, mürtekip, satılmış değilim. Sadece « hasta » yım, hastal..

İzmire can atıyorum, gelemiyorum. Gelir, gelmez hesap soracağım, hesap istiyeceğim. Hele bir namussuz « İş bankasından aldığı çekin numarası bile malûmdur » demiş veya yazmış. İş bankası oradadır, bunu tevsik ve ilân etsinler ki, intiharda tereddüt bile göstermiyeyim.

⁂

Kiminle oymıyorsunuz şerefsiz herifler? Sizde namuştan bir zerre varsa Serbes fırkaya resmen intisabımı, Halk fırkasına avdet ettiğimi ve cebime «çek» sokluğumu ispat edersiniz..

L. Besim

Dikkat!

İç sahifemizde Orhan Rahmi beyin İntihabat mes'eleleri etrafında mühim bir makalesi vardır.

Zeynel Besim'in Kendisine Karşı Yöneltilen İddialara Verdiği Cevap

HER YERDE 5 KURUŞ

Yirminci Yıl
N. 4764
Pazar
10
Ağustos 1930

ANADOLU

Cumartesiden başka hergün çıkar siyasi Türk gazetesi

istifa ettiler

Hamdullah Suphi Beyin sözde ilmî konferansı Ocak idare heyetini istifaya mecbur etti.. Vaziyet değişmemiştir.

Eski heyet tekrar gelecek mi?

Fethi Bey Yeni Fırka Teşkil ediyor

Fethi Bey yeni bir fırka teşkil ediyor

Yeni fırkanın yapacağı işler şunlardır: 1 - Memlekete ecnebi sermayesi sokmak. 2 - Balkanlar arasında tesanüt. 3 - Akvam Cemiyetine iştirak. 4 - Vergileri hafifletmek. 5 - inhisarları kaldırmak. 6 - Fikir hüriyetine riayet etmek.

Yeni fırkaya kimler girecek?

İstanbul, 9(HU-

Heyet dün istifa etti

Hamdullah Suphi Bey çok fena yaptı..

Ocağa ait bir mes'ele konferans kürsüsünde tenkit edilirse sonu işte böyle olur..

Mes'ele halledilmiş değildir

Dün verdiği konferansta : " Türkocaklarında rakı içmek | dullah Suphi Bey, konferansta yaptığı hücumdan sonra idare

BAŞMUHARRİRİ
ZEYNEL BESİM

İdarehanesi :
İzmirde Beyler sokağı No. 42
Telgraf Adresi : İzmir - Hizmet
Telefon Numarası: 3075

Hizmet

ABONE ŞARTLARI
Senelığı 1000, Altı aylığı 600
Güne geçmiş nüshalar
25 KURUŞTUR

SENE : 6 — No. 1693 | PAZAR — 10 AĞUSTOS 1930 | NÜSHASI 5 KURUŞTUR

Fethi B. fırka teşkil ediyor

Yeni fırka

Paris sefiri Fethi beyfendinin sefirlikten istifa ederek yeni bir fırka teşkil edeceği hakkındaki haberi bu günlü Hizmette okuyacaksınız. Bu haber, günün en mühim haberidir.

Filhakika İranın notamıza menfi cevap verişi, Suryeden saldıran Haçenin hâlâ hudutlarımız dahilinde bulunuşu, büyük erkânıharbiye reisi müşir Fevzi paşa hazretlerinin teftiş için Şarka hareketleri gibi ehemmiyetleri asla gözden kaçmıyacak olan haberler de var. Fakat bu haber - memleketin vaziyeti ve istikbali noktainazarından - bizce hepsinden de mühimdir..

Serbest Cumhuriyet

Yeni fırka proğramının ana hatlarını neşrediyoruz

Fethi bey fırkasına muvaffakiyet temenni etmemek elden gelmez, memlekete büyük hizmeti dokunacaktır.

Hamdullah Suphi B.

Gıyabımızda söyleneceğine karşımıza çıksın

Burası İzmirdir

İstanbul meb'usu Hamdullah Suphi bey dün Türkocağında mukarrer olan konferansını verdi. Hayır, mukarrer olan Cemiyet hayatı » isimli konferansını verdi, bir gün evelki beyanatını | sütün yer!. Evet.. Bütün telehhüf ve teessüflerinize rağmen - çünki sizin küflü fikirlerinizi beğenmemiş ve mes'eleye başka bir istikamet vermiştir - Hizmet; Garbi Anadolunun dokuz vilâyetinde

Yeni Fırkanın Kuruluş Haberleri

Atatürk, Fethi Okyar ve Fethi Okyar'ın kızıyla Yalova'da 13 Ağustos 1930

SCF Liderlerinin İzmir'de Halk Tarafından Karşılanışı

Fethi Okyar ve Arkadaşlarına Gösterilen Yoğun İlgi

Fethi Okyar ve SCF Aydın Teşkilatı

(Fethi Okyar'ın sağ tarafındaki kişi Adnan Menderes'tir)

Demiş ve sözünü kesmiştir. — Devamı 5 inci sahifede —

Yeni fırka düşünceleri

— Yeni fırka hakkında ne düşünüyorsun ?
— Fırkaya girersem şirketlerde, komsiyonlarda bana bir azalık verirlermi diye düşünüyorum.

Anadolu Gazetesinden Bir Karikatür

Hizmet Gazetesinden Bir Karikatür

Konyalı Aşık Mehmet Yakıcı'nın Fethi Bey'e hitaben Yazdığı "Şikâyetname"[436]

Şikâyetnamemi yazdım huzura
Bizim halimizi bilsin Fethi Bey
Dokunmasın bir şey kalbe fütura
Bizim halimizi bilsin Fethi Bey

Yaşasın Fethi Bey kurdu bir Fırka
İyi namı gitti şark ile garba
Ne altta sergi var ne dalda hırka
Perişan halimi bilsin Fethi Bey

Tevazu kalmadı, düzen bozuldu
İcar nisbetinde evler yazıldı
Fakir fukaranın bağrı ezildi
Pek yaman haldeyim bilsin Fethi Bey

Rençber idi insanların yararı
Dört seneden beri etti zararı
Her tahsildarda var haciz kararı
canımız yanıyor bilsin Fethi Bey

Sabahtan tahsildar dizilir bir saf
Ne tüccar kalmıştır ve ne de esnaf
Her gelen tahsildar etmiyor insaf
Malımız hacizde bilsin Fethi Bey

Hep zengin ağalar çıktılar hiçe
Tahsildar kıvrar hem gündüz gece
Yol arası aldı altımdan keçe
Böyle bir haldeyim bilsin Fethi Bey

Eska'yı açtılar yeni Daire
Bu da derdimize olmadı çare
Bir dönüm ekine üç lira pare
Onu da bulamam bilsin Fethi Bey

Düşünceler arttı derdime daldım
Ziraat bankasından yüz lira aldım
Bunu veremeyip mükedder kaldım
Kederli olduğum bilsin Fethi Bey

[436] Yetkin, age, s. 266-268.

Esnafın yarısı dükkândan kalktı
Buğdaycı tiftikçi büsbütün battı
Koyun tüccarları bütün top attı
Bundan da haberin olsun Fethi Bey

Maaş alanlarda fantezi çoktur
Parayı kazanan avukat, doktor
Fukara rençbere hiç bakan yoktur
Bunların halini sorsun Fethi Bey

Okuyup mektubum ele alaydı
Fethi Bey derdime çare bulaydı
Olursa bir imdat senden olaydı
Ne yapsın dünyaya gayrı Fethi Bey

Fethi Bey de sözlerime bakaydı
Gazyağı da ucuzlayıp akaydı
Şeker kibrit inhisarı kalkaydı
Millet size duacıdır Fethi Bey

Çalıştım çiftime yapmadım hile
Yüz elli dönümden çıktı on kile
Benim tohumluğa yetmiyor bile
Bankaya ne verem yetiş Fethi Bey

Aşık Mehmet senin sözlerin haktır
Kimse kıymetini etmiyor takdir
Vergiye verecek on param yoktur
Ne satıp vereyim bilmem Fethi Bey

KAYNAKÇA

Yararlanılan Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Hizmet

Serbes Cumhuriyet

Ulus

Vakit

Yeni Asır

TBMM Zabıt Cerideleri

Tezler

TABAK, Serap, Serbest Cumhuriyet Frıkası ve İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990

DEMİRCİ Cem, Eğitimde Reform, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisan Ders Ödevi, Ankara, 2003

Yararlanılan Makaleler

AKKOYUN, Turan, Zeynel Besim Sun'un Mühim Bir Eseri, Tarih ve Toplum, Temmuz 1993, Cilt 20/Sayı 115

ALTINKAŞ, Evren, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İki Demokrasi Deneyimi TpCF ve SCF, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 29, Mart-Nisan 2012

ARIKAN, Zeki, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını, Cilt 1, İletişim Yayınları

Tevfik Çavdar, "Serbest Fırka", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983

GEVGİLİLİ, Ali, Basın/Türkiye Basını, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

GÖZCÜ, Alev, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Yaşamın İzmir'e Yansımaları, İzmir Kent Ansiklopedisi, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İkinci Cilt, Tarih 2

GÜÇLÜ, Muhammet, Antalya'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Faaliyetleri, Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı 9, 1994

GÜNEŞ, Günver, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, Cilt 25, Sayı 39, 2006

KARAKAŞ, Ömer, Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkasının Manisa Vilayeti'nde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri, Hıstory Studıes, Cilt 2, Sayı 3, Kasım 2010

- Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Muğla'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Dolayısıyla Oluşan Tartışmalar, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt 7, Sayı 31, 2014

KARTAL, Cemile Burcu, Tek Parti Dönemi'nde Muhalif Bir Hareket: Türk Kadınlar Birliği, Türkiye'de Siyasal Muhalefet, Derleyen; Ayşegül Komsuoğlu, Bengi Yayınevi, İstanbul, 2008

KAZGAN, Gülten, Tarım, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

KILINÇKAYA, Derviş, SCF'nin Toplumsal Tabanı ve CHP, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 8, Sayı 15 (Bahar 2012)

MARGULİES, Renne – YILDIZOĞLU, Ergin, Tarımsal Değişim 1923-1970, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2003

TÜRKER, Hasan, İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları, Toplumsal Tarih Dergisi, Kasım 1998, Sayı 59, Cilt 10

UYAR Hakkı, SCF'nin Yayın Organı, Serbes Cumhuriyet Gazetesi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce/Liberalizm, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, Ekim 2005

Yararlanılan Kitaplar

AĞAOĞLU, Ahmet, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 1994

- Serbest İnsanlar Ülkesinde, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1930

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2011.

AKYOL, Taha, Kayıp Tarihimiz, Cumhuriyetin İlk Döneminde Muhalefet, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2011

ARIKAN, Zeki, İzmir Basın Tarihi, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2006

ATAY, Falih Rıfkı, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009

AVŞAR, Abdülhamit, Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam, Cilt III, Remzi Kitabevi, şehir, 9.Baskı, 1999

AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam, Cilt I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 9.Baskı, 1999

AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 2000

BAŞAR, Ahmet Hamdi, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye, Tan Matbaası, İstanbul, 1945

BAYAZIT, M. Taner, İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi, İzmir, 1992

BORATAV, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2003

CEBESOY, Ali Fuat, Siyasi Hatıralar, Temel Yayınları, İstanbul, 2011

ÇANKAYA, Necati, Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri, Tifdruk Matbaası, İstanbul, 1985

DEMİREL, Ahmet, Birinci Meclis'te Muhalefet, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2011

EMRENCE, Cem, 99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006

EROĞLU, Hamza, Türk Devrim Tarihi, Emel Matbaacılık, 4.Baskı, Ankara, 1974

GÖKMAN, Muzaffer, 50 Yılın Tutanağı 1923-1973, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973

GÖKSU, Emel, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2003

GÖZCÜ, Alev, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2013

GÜRSOY, Yaşar, Atatürk ve Can Yoldaşı Nuri Conker, Alfa Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2011

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, İzmir Fikir ve Sanat Adamları, T.C. Kültür Bakanlığı Eserleri, Ankara 2000

HÜR, Ayşe, Öteki Tarih III, Kemalist Devrimler ve İsyanlar, Profil Yayınları, İstanbul, 2013

İLMEN, Süreyya, Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, 1951

İPEKÇİ, Abdi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. 1997

KANDEMİR, Feridun, Siyasi Dargınlıklar Serbes Fırka Nasıl Kuruldu-Nasıl Kapatıldı?, Ekicigil Tarih Yayınları, Cilt 4, İstanbul, 1955

KANSU, Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu Basımevi, I. Cilt, 3.Baskı, Ankara, 1988

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, Politikada 45 Yıl, Yayına Hazırlayan: Atilla Özkırımlı, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1999

KARPAT, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010

KIŞLALI, Ahmet Taner, Siyasal Çalışma ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, 2.Baskı, Ankara, 1993

KOÇAK, Cemil, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006

KOMSUOĞLU, Ayşegül, Türkiye'de Siyasal Muhalefet, Bengi Yayınevi, İstanbul, 2008

KORALTÜRK, Murat, Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

KORKMAZ, Zeynep, Kemal Atatürk Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009

KUTAY, Cemal, Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980

NERE, Jacques, 1929 Krizi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1980. Çeviren Prof. Dr. Vamık Toprak

OKYAR, Osman – SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, Fethi Okyar'ın Anıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997

ÖZ, Esat, Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Şehir, Gündoğan Yayınları, 1992

ÖZCAN, Ufuk, Yüzyıl Dönümünde Batıcı Bir Aydın Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010

ÖZDEMİR, Biltekin, Osmanlı Devleti Dış Borçları, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2009

ÖZOĞLU, Hakan, Cumhuriyet'in Kuruluşunda İktidar Kavgası, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011

SENCER, Muzaffer, Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri, Ant Yayınları, İstanbul, 1971

SOYAK, Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, Cilt 2, Yapı Kredi Bankası A.Ş., Binbirdirek Matbaacılık, İstanbul, 1973

TEZEL, Yahya Sezai, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002

TİMUR, Taner, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi Yayınları, 4.Baskı, Ankara, 1997

TOKER, Yalçın, Atatürk'ün Yakın Çevresi, Toker Yayınları, İstanbul, 2003

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), İstanbul, 1952

TUNÇAY, Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999

TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, Şehir, Bilgi Yayınları, III. Cilt, 1.Baskı, 1995

URAN, Hilmi, Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007

US, Asım, Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, Vakıt Matbaası, İstanbul, 1964

YAVUZ, Hilmi, Türkiye'nin Zihin Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009

YERASİMOS, Stefanos, Tek Parti Dönemi, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2003

YEŞİL, Ahmet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002

YETKİN, Çetin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları, 1982

ZÜRCHER, Eric Jan, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992

Atatürk Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Cilt III, 4.Baskı, Ankara, 1989

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi, 7.Baskı, Ankara, 2010

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, 7. Baskı, Ankara, 2010

1923-1972 Türkiye'nin 70 Yılı (Gün Gün Cumhuriyet Tarihi), Hürgüç Gazetecilik, I. Cilt, 1994